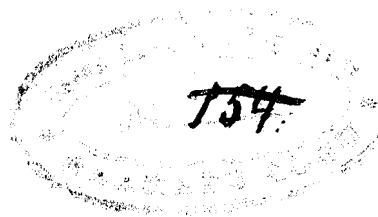

R
916

Musma Kooli Nonna
Ramanatu Ragu

750
7356

Hans Tüht
Kamat.

Kingitud 25 mal Oktobril

1. 51.

Marfu 35 60

PA-31681

Tuttustamissed

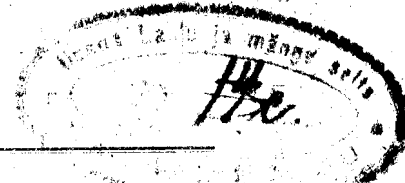
Jummala rigist Ma peäl.

25.

Jesuskristus

on sesamma, eile, täna ja igaweste.

Armsa Ma rahwa usso kinnitamisest
üllespandud.

356.

37081

776.

Pernos 1843.

Trükkitud B. Pormi kirjadega.

Gegen den Druck dieser Schrift ist, nach vorläufiger Durchsicht, von Seiten des Livländischen Evangelisch-lutherischen Provinzial-Consistoriums nichts einzuwenden.

Riga Schloß den 28. Juni 1845.

K. J. L. Samson, Präses.

(Nr. 1394.)

Sehr. Gliedner.

Der Druck ist erlaubt unter der Bedingung, daß die gesetzliche Anzahl Exemplare der Censur-Comität übergeben werde.

Dorpat den 13. Juli 1845.

(L. S.)

Censor. Sahmen.

Eest kõne.

Sesinnane ramat, mis ma Saksas kelest ollen Ma kelesse ümberkirjotanud ja trükki annud, kulutab teile, mo armad lugesjad, Jummalagi rigi asjad Ma peäl. Needsinnatsed Jummalagi rigi asjade kulutus sed on kolmekordsed.

Esimeseks: Meie Issanda Jeesuse Kristusse sündiminne, temma elokäik siin Ma peäl, ta raske kannataminne ja surm, ja rõmus ülestõusminne ja taevaminne.

Teiseks: Onnisteggia pühha Apostlide ello lugugu, kuidas nemmad pärrast omma Lunnastaja surma keis wahwaste temma nimme kulutanud, ja se pärrast pägganaist ka paljo ihho hädda tunnud, ja wi maks surmatud.

Kolmandamaks: Jeesuse pühha koggodusse sündinud asjad, se on: kuidas nemmad omma Oypetaja nimme pärrast sanud hukkamoistetud ja ärratappetud, kül monne ja mitme wiisi peäl: Kül monda pandi tulerida peäle, muist tappeti moõgaga, muist kisti metsa ellajaiist lõhki; agga keis sedda on nemmad rõõmsa süddamega kannatanud, ja se eest on nemmad Talle käest ello kroni kätte sanud, ja igga west ello pärrinud.

Jedderwerres,
smal Jürri ku päwal
1845.

Ma rahwa sõbber
B. Gilbenmann.

Maenitus.

Armad wennad ja ded Jēfanda sees!

Olge kered ramato luggemisse peäle, ja ärge püüdke omma hinge täita ebbausfo hagganattega, waid püüdke sedda iggawesse ello leima ja weega toita, jahhutada, rõmustada ja kōsfutada.

Palluge omma kallist Dnisteggiat, Jēfust Kristust dhto ja hommiko, maggama miñnes ja üllestoustes, ja wõtke ka sellesinnatsegi ramato feest omma hingedele toidust, et teie waim ihholikfo tō jures ärra ei nōrke. Agga kui teie seddasinnast ramatut diete omma hinge kasuks ja ello parrandamisefeks tahhate luggeda, siis peate ka seddamaid keigest kurjast seltsist tagganema, ni kui essimesed ristiinnimesed, siis wõttab Jēsa, Poeg ja pühha Waim tulla teie jure, ja elloasfet teie süddamesse tehha.

Nenda ellago siis Jummala fanna rohkest teie seas, et Jummala tarkus teie sees wägge ja woimust wõttaks. — Siis saab se Jummala rahho, mis ülle on kui keik moistus, teie meled ja mõtled hoidma Jēsusse Kristusse sees iggawesefeks elluks.

Se armolinne Jēsus juhhatago teid keiki õige rahho tee peäle, ja wõtke teid omma fanna wõrgo siise püda, ja rõmustago teid omma rõmoga keige waewa ja kannatamiste sees, ja walmistago teid selle tulleva iggawesse õnsa ello pole, mis keikide temma nimme kulutajattele õsaks on sanud, omma ilmasüta kannatamisse ja surma parrast. Amen.

Juttustamissed

Jummala rigist Ma peäl.

Essimenne jaggo.

Jēsusse Kristusse ello.

I. Jēsusse Lapsepõlli.

§ 1. Sakarias ja Elisabet.

Lut. 1, 5 — 25.

Herodesse Judama kunninga aial olli üks preester, Sakarias nimmi, ja temma naese nimmi olli Elisabet. Nemmad ollid mollemad õiged Jummala ees. Agga neil ei olnud last, ja ollid mollemad wägga ellatand. Ja se sündis, kui ta preestri ammetis olli Jummala ees, ja temma lord tulli suitsetada; siis läks ta Jēfanda templisse. Ja keik rahwa hulk olli õues Jummalat pallumas suitsetamisse tunnil. Agga Jēfanda ingel näitis ennast temmale, ja seisis suitsetamisse altari parremal pool. Ja kui Sakarias tedda näggi, ehmatas temma ärra, ja hirm tulli temma peäle. Agga ingel ütles temma wasto: Är-ra kard-a, Sakarias; sest sinno palwe on kuulbud, ja sinno naene Elisabet peab sulle ühhe poia ilmale toma, ja sinna pead temmale nimme pannema Joannes. Ja sul peab wägga hea meel (ollema), ja paljo peawad temma sündimisse parrast rõõmsad ollema. Sest temma peab Jēfanda ees suur ollema; wina ja kanget jomaega ei pea ta mitte joma, ja tedda peab jo emma ihhus pühha Waimogo täidetama, ja temma peab paljo Israeli

lapsi Jēfanda, nende Summala pole pōorma. Ja ta peab temma eel kaima Elia waimus ja wäes, et ta pōrab isfabe süddamed laste pole, ja neid, kes sannakuulmatta, digede tarkusse pole, et ta walmistab Jēfandale walmistud rahwast.

Ja Sakarias ütles ingli wasto: Kust ma sedda pean tundma? Sest ma ollen wanna, ja mo naene on wägga ellatand. Ja ingel wastas, ja ütles temmale: Ma ollen Kaabriel, kes Summala ees seisab, ja mind on lākitud sulle rākima, ja sulle need head sannumed kulutama; ja wata, sa pead keletumaks jama, ja ei pea woi- ma rākida selle pāwani; sepārrast, et sa ei ole usknud mo sanno, mis ommal aial peawad tōeks sama.

Ja rahwas ootfid Sakariaft, ja pannid immeks, et ta ni kaua templisse wibis. Ja kui ta wälja tuli, ei woinud temma mitte nendega rākida. Ja nemmad moistfid, et ta nāggemist olli templis nāinud. Ja temma nāitis nende pole kāega; ja jai keletumaks.

Ja se sündis, kui temma tenistusse korra pāwad tās said, lāks ta omma foio.

§ 2. Maria ja ingel Kaabriel.

Luf. 1, 26 — 38.

Agga kuendamal kuul lāffitati ingel Kaabriel Summalast Kalileamale, ühte liina, Naatsaret nimmi, ühe neitsi jure, kes olli kihlatud ühe mehhele, Josef nimmi, Daweti soust; ja selle neitsi nimmi olli Maria. Ja se ingel tuli temma jure, ja ütles: Terre, kes sa olled armo sanud, Jēfand olgo sinnoga, sinna õnnistud naeste seas! Agga kui ta tedda nāhha sai, ehmatas ta temma sanna pārrast wägga ärra, ja mõtles, mähhardune terretaminne se pididi ollema? Ja ingel ütles temma wasto: Ärra kardada, Maria, sest sinna olled armo leidnud Summala jureft. Wata, sa pead kaima peale sama, ja Poia ilmale toma, ja sinna pead temmale nimme pannema Jēsus. Sefinnane

peab suur ollema, ja Keigeförgema Poiaks hütama; ja Jēfand Summal tahhab temmale anda temma isfa Daweti aujärke. Ja temma peab kui kunningas wallitsema Jakobis sugu ülle iggaweste, ja temma kunningrigil ei pea otfa ollema.

Agga Maria ütles ingli wasto: Kuida se peab sündima, sest et ma mehhest ei tea? Ja ingel wastas ja ütles temmale: Pühha Waim peab so peale tulles, ja Keigeförgema wäggi so ülle warjama; sepārrast ka se pühha, mis sinnust sünnib, Summala Poiaks peab hütama.

Ja wata, Elisabet, sinno suggulane, on ka ühe poia aga kaima peal, omma wanna ea sees, sedda õõldi sigimatta ollewad; ja se on temmale kues ku. Sest Summala jures ei ole ühtegi asja woimatta. Agga Maria ütles: Wata, siin on Jēfanda õmmardaja; mulle sündko so sanna järrele. Ja ingel lāks temmalt ärra.

§ 3. Maria ja Elisabet.

Luf. 1, 39 — 56.

Agga neil päiwil mõttis Maria kätte, ja lāks ruttoga mäggi se male Juba liina. Ja tuli Sakaria kotta, ja terretas Elisabeti. Ja se sündis, kui Elisabet Maria terretamist kulis, et laps temma ihhus hüppas. Ja Elisabet sai tās pühha Waimo, ja hūdis sure heālega, ja ütles: Õnnistud olled sinna naeste seas, ja õnnistud on sinno ihho sugu. Ja kust se mulle sünnib, et minno Jēfanda emma mo jure tulles? Sest wata, kui sinno terretamishe heal minno kõrwo sai, siis hüppas lapsok sure rõmo pārrast minno ihhus. Ja õnnis olled sinna, et sa olled usknud; sest se peab tōeks sama, mis sulle Jēfanda kāest on õõldud.

Ja Maria ütles:

Minno hing auustab wägga Jēfandat,
Ja mo waim on wägga rõmus Summala, minno Õnnisteg-
gia pārrast.

Sest temma on waatnud omma ümmardaja allandusse peäle.
Wata, sest aias kiitwad mind õnsaks keige põlwe rahwas.
Sest mulle on suri asjo teinud,

Se wäggew, ja kelle nimmi pühha on.

Ja temma hallastus festab põlwest põlweni

Nende üle, kes tedda kartwad.

Temma on omma käewarrega suurt wägge allesnaitnud,

Ja on laiale pillanud neid, kes surelisjed on omma süddame melesi.

Temma on mahhatoufanud wäggewaid aujargede peält,

Ja allandlikkuid üllendanud.

Näljatsid on temma täitnud hea andidega,

Ja rikkaid tühjalt ärrasaatnud.

Temma on omma hallastust mele tulletanud,

Ja omma sullase Iisraeli wastowõtnud;

Nenda kui temma on rākinud meie wannemattete, Abraamile,
ja temma suggule iggaweste.

Ja Maria jai temma jure liggi kolm kuud; ja lāks
pārrast taggasi omma kotta.

§ 4. Ristia Joannesse sündiminne.

Luf. 1, 57 — 80.

Agga Elisabeti aeg sai täis, et ta pididi mahha sama;
ja temma tõi poia ilmale. Ja temma naabred ja sugulased kuulsid, et Iesand omma hallastust olli sureks
teinud temma wasto, ja ollid rõõmsad temmaga. Ja se
sündis, et nemmad tullid kahheksamal päwal sedda laps-
sokest ümberleikama, ja nimmetasid tedda temma isä nim-
me peäle, Sakariaks. Agga temma emma wastas ja
ütles: Ei mitte, waid temma nimmi peab Joannes ol-
lema. Ja nemmad ütlesid temma wasto: So suggupõs-
sas polle ükski, kel sefinnane nimmi on. Ja nemmad
naitisid kēega temma isä pole, kuid a temma tahtis, et
tedda pididi nimmetama. Ja ta küsis ühhe lauakesse, ja
kirjotas ja ütles: Joannes on temma nimmi. Ja nem-
mad keif pannid sedda immeks. Ja seddamaid peasis
temma su ja keel lahti, ja temma rākis ja kitis Summa-
lat. Ja kartus tulli keifide peäle, kes nende ümberkau-

do ellasid. Ja keif need asjad rāgiti ärra keige Juda
māggise Ma sees. Ja keif, kes sedda kuulsid, pannid
sedda omma süddamesse, ja ütlesid: Mis peab sest lapses-
sama? Sest Iesanda käsä olli temmaga.

Ja Sakarias temma isä sai täis pühha Waimo,
rākis proheweti wiisil, ja ütles: Ridetud olgo Iesand, Iisra-
eli Summal, et ta on tulnud katsma, ja ärralunnasta-
mist saatnud omma rahwale. Ja on meile ärratanud
õnnistusse sarwe, omma sullase Daweti suggust. Nenda
kui temma on rākinud omma pühha prohewetide su lāb-
bi, kes mailma algmisest on olnud; et ta pididi omma
pühha seadust mele tulletama, ja meie wannematte peäle
hallastama se wande järrele, mis ta on wandunud meie
isä Abraamile. Ja sinna lapsokse, sind peab Keigeförge-
ma prohewetiks hütama; sa pead Iesanda palle eel kāima,
temma teed walmistama, ja õnnistusse tundmist andma
temma rahwale nende pattude andeksandmisjes; meie Sum-
mala süddamelikko hallastusse lābbi, misga meid on tul-
nud katsma se, kes touseb kõrgeft; et ta pididi paistma
neile, kes istwad pimmedusjes ja surma warjo orgus, ja
meie jallad diete rahho tee peäle saatma.

Ja se lapsokse kaswis, ja sai kangeks waimus, ja olli
körbes selle päwani, kui temma ennast Iisraeli rahwale
pididi naitma.

§ 5. Jესusse Kristusse sündiminne.

Matt. 1, 18 — 24. Luf. 2, 1 — 21.

Agga Jესusse Kristusse sündiminne olli nenda: Sest
kui temma emma Maria Jōsepile kihlatud olli, enne kui
nemmad kokko said, leiti tedda kāima peäl ollemast püh-
hast Waimust. Agga et temma mees Jōsep dige olli, ja
ei tahtnud tedda hābbi sisse sata, tahtis temma sallaja
temmast ärralahkuda. Agga kui temmal se mõtte olli,
wata, siis naitis ennast temmale Iesanda ingel unnes, ja
ütles: Jōsep, Daweti poeg, ärra karda mitte Maria, om-

ma naese ennese jure wõttes, sest mis temma sees on sündinud, se on pühast Waimust. Agga temma peab Poia ilmale toma, ja sinna pead temmale nimme pannema Jeesus, sest temma peastab omma rahwast nende pattudest. Agga se keif on sündinud, et piddi tõeks sama, mis Jeesandast on ööldud prohwetil läbbi, kes ütles: Ennä, neitsit saab kaima peäle, ja peab Poia ilmale toma, ja nemmad peawad temmale nimme pannema Immanuel, se on ärraselletud: Summal meiega. Agga kui Joesep unneft ülesärfas, teggi temma nenda, kui Jeesanda ingel tedda olli käftnud, ja wõttis omma naese ennese jure.

Agga se sündis neil päiwil, et fanna Keisrist Augustusfest wäljalaks, et keif mailm piddi üleskirjotud sama. Ja keif lăksid ennast lastma üleskirjotada, iggaüks omma liina. Siis laks ka Joesep Kalileamaalt Naatsaretti liinast üles Judamale Tarweti liina, mis hütaks Petlemaks; sepärrast, et ta olli Tarweti suggust ja pärrismaalt, et ta ennast piddi lastma üleskirjotada Maria, omma kihlatud naesega, kes olli kaima peäl. Ja temma tõi omma esimesse Poia ilmale, ja mähkis tedda, ja panni tedda mahha söime; sest neil ep olnud muud asjet maias. Ja seälsammas wäljal ollid karjatsed öidses, ja hoidsid öse omma karja. Ja wata, Jeesanda ingel seisis nende jures, ja Jeesanda au paistis nende ümber; ja nemmad kartsid üpris wägga. Ja ingel ütles neile: Ärge kartke, sest wata, ma kulutan teile suurt rõmo, mis keige rahwale peab sama; sest teile on tanna Tarweti liinas sündinud se Önnisteggia, kes on Kristus se Jeesand. Ja se olgo teile tähheks: Teie leiate se lapse mähhitud ja söimes maggama. Ja äktselt olli inglisa taewa söawäe hulk, need kiitsid Summalat, ja ütlesid:

Au olgo Summalale kõrges,
Ja Ma peäl rahho,
Ja innimestest hea meel!

Ja kui inglid neist said ärralainud taewa, siis ütlesid karjatsed teine teise wasto: Et mingem nüüd Petlem-

ma, ja wadagem sedda asja, mis on sündinud, mis Jeesand meile on teada annud. Ja nemmad tullid ruttuste, ja leidsid Mariat ja Joesepit, ja sedda lapsokest söimes maggama. Agga kui nemmad sedda said näinud, lautasid nemmad sedda asja laiale, mis neile sest lapsokestest olli rägitud. Ja keif, kes sedda kuulsid, pannid sedda immeks, mis karjastest neile olli rägitud. Agga Maria piddas keif need sannad meles, ja mõtles nende peäle ommas süddames. Ja karjatsed lăksid taggasi, auustasid ja kiitsid Summalat keige se eest, mis nemmad ollid kuulnud ja näinud.

Ja kui kahheksa päwa täis said, et sedda last piddi ümberleikatama, siis pandi temmale nimmi Jeesus, mis inglisi olli pandud, ennego temma emma ihhusse sai.

§ 6. Kristust seätaксе ette.

Lut. 2, 22 — 40.

Ja kui nende puhastamispe päwad (kuus năddalid) täis said, siis wiisid Joesep ja Maria omma lapsokest, Jeesust, Jerusalemma, et nemmad tedda Jeesanda ette piddid seädma, ja ohwri andma sedda möda, kui Jeesanda lăks oppetuses on ööldud: Üks paar turteltuikesi, ehk kaks tuipe poega.

Ja wata, üks innimenne olli Jerusalemmas, Simeon nimmi, ja se innimenne olli õige ja jummalakartlik, ja otis Israeli rõmo, ja pühha Waim olli temma peäl. Ja temma olli fanna sanud pühast Waimust, et temma ei piddand mitte surma năggema, enne kui ta piddi Jeesanda Kristust năhha sama. Ja temma tulli Waimo lăbbi pühha kotta. Ja kui wannemad sedda lapsokest Jeesust senna tōid, siis wõttis temma tedda omma süllesse, ja kitis Summalat, ja ütles: Jeesand, nüüd lassed sinna omma sullast rahhus ärramiinna omma sarna järrel; sest mo filmad on sinno önnistust näinud, mis sinna olled walmistanud keige rahwa năhhes, walgukses, paaganad

walgustama, ja omma Iisraeli rahwa auuks. Ja Josef ja Maria pannid immeks, mis nende lapsest rägiti. Ja Simeon õnnistas neid, ja ütles Maria, temma emma wasto: Wata, sesinnane seisab seal langmiseks ja üllestoustmiseks mitmele Iisraelis, ja määrgiks, kelle wasto rägitakse. Agga sinnogi omma hinge läbbi peab mõdtungima, et mitme süddame mõtlemisfed peawad awwalikkus sama.

Sa seal olli prohwet Anna, üks naesterahwas, se olli wägga ellatand, ja olli liggi kahheksakümme nelli aastat leff; se ei tulnud ial ärra pühast koiaft, ja tenis Summalat paastmise ja palwettega ööd ja päwad. Sesinnane tuli ka senna selsammal tunnil, ja tunnistas Isfanda au ülles, ja rakis temmast keikile, kes ärralunnastamist Serusalemmas ootfid.

§ 7. Targad hommikomaalt.

Matt. 2, 1 — 12.

Agga kui Jesus olli sündinud Petlemmas, wata, siis tullid targad hommikomaalt Serusalemma, ja ütlesid: Kus on se sündinud Juda rahwa kuningas? Meie olleme temma tähhe näinud hommikomaal, ja olleme tulnud tedda kummardama. Agga kui kuningas Herodes sedda kuulis, ehmatas temma wägga ärra, ja keif Serusalemma linemmaga; ja koggus kotto keif üllemaad preestrid ja kirjatundjad rahwa seast, ja kulas neilt, kus Kristus pididi sündima. Agga nemmad ütlesid temmale: Petlemmas Judamaal; sest nenda on prohwet Mikka läbbi kirjutud: Sa sinna Petlem Judamaal, sinna ep olle milgikombel se wähhem Juda würstide seas, sest sinnust peab wäljatullema se wallitseja, kes minno Iisraeli rahwast peab kui karjane hoidma. (Mik. 5, 1.) Siis kutsus Herodes need targad sallaja, ja kulas neilt diete sedda aega, mil se täht olli paistnud. Ja läkkitas neid Petlemma, ja ütles: Minnge ja kulage diete hästi se lapsokesse järrele, ja kui teie

tedda leiate, siis kulutage mulle, et ka minna tullen tedda kummardama.

Agga kui nemmad said kuningast kuulnud, läkksid nemmad ärra. Ja wata, se täht, mis nemmad hommikomaal ollid näinud, kais nende eel, kunni temma tulli, ja seisis kohhe seal üllewel, kus se lapsokenne olli. Kui nemmad sedda tähte näggid, said nemmad üpris wägga rõõmsaks. Ja kui nemmad senna kotta tullid, leidsid nemmad se lapsokesse Maria temma emmaga, ja heitsid mahha ja kummardasid tedda, wõtsid omma warrandust lahti, ja wiisid temmale andid, kulda, wirokeit ja mirri. Ning et Summal neid käsknud unnes, et nemmad mitte ei pidband Herodesse jure taggasi minnema, läkksid nemmad teist teed taggasi omma male.

§ 8. Jesus põggeneb Egiptusse male.

Matt. 2, 13 — 23.

Agga kui targad said taggasi läinud, wata, siis näitis ennast Isfanda ingel unnes Josefile, ja ütles: Touse ülles, ja wõtta se lapsokene ning ta emma ennesega, ja põggene Egiptussemale, ja olle seal, kunni minna sulle saan üttelnud; sest Herodes püab sedda last ärrahukkata. Sa temma tousis ülles, ja wõttis õsel sedda lapsokest ja temma emma ennesega, ja põggenes Egiptussemale; ja olli seal, kunni Herodes sai ärrafurnud.

Kui nüüd Herodes näggi, et temma neist tarkadest olli petteud, sai temma wägga wihhaseks, ja läkkitas wälja, ja laskis ärratappa keif poeglapsed, mis Petlemmas ja keige temma raiade peäl, kes ollid kahheaastased ja nende järgmisfed, sedda aega möda, mis temma hästi neilt targailt olli kulanud.

Agga kui Herodes sai ärrafurnud, siis näitis ennast unnes Isfanda ingel Josefile Egiptussemaal, ja ütles: Touse ülles, ja wõtta se lapsokene ja temma emma ennesega, ja minne Iisraelimale; sest need on furnud, kes lap-

sokeesse hinge püüdsid. Siis touis temma üles, ja võttis se lapsokesse ja temma emma ennesega, ja tuli Iisraelimale, ja elas ühhes liinas, mis hütafe Naatsaretiks.

§ 9. Rahheteistkümnne aastane Jeesus templis.

Lut. 2, 40 — 52.

Agga se lapsokk kaswis, ja sai kangeks waimus, täis tarkust, ja Summala arm olli temma peäl. Ja temma wannemad käisid igga aasta Jerusalemmas Pasapühiks. Ja kui Jeesus rahheteistkümnne aastaseks sai, läksid nemmad üles Jerusalemma, Pasapühha kombe pärast. Ja kui need päwad täis said, et nemmad jälle koio pole läksid, siis jäi se poeglaps Jeesus Jerusalemma, ja temma wannemad ei teadnud sedda mitte. Agga kui nemmad tedda mõtlesid teekäiate seltsis ollewad, tullid nemmad ühhe päwa teed, ja otsisid tedda suggulaste ja tutwade jures. Ja kui nemmad tedda ei leidnud, läksid nemmad taggasi Jerusalemma ja otsisid tedda.

Ja se sündis kolme päwa pärast, et nemmad tedda leidsid pühast koiast istmast, kes õppetajatte seast, neid kuulmast ja neilt küsimast. Ja keif, kes tedda kuulsid, ehmatasid ärra temma moistusese ja kostmiste pärast. Ja kui temma wannemad tedda näggid, ehmatasid nemmad wägga ärra. Ja temma emma ütles temma wasto: Poeg, miks sa meile nenda olled teinud? Wata, sinno isa ja minna olleme sind diete waewaga otsinud. Ja temma ütles nende wasto: Mis se on, et teie mind ollete otsinud? Eks teie ei teadnud, et ma ses pean ollema, mis mo Jēsa pärast on? Ja nemmad ei moistnud sedda sanna, mis ta neile rakis. Ja temma läks nendega, ja tuli Naatsaretti, ja kulis nende sanna. Ja temma emma piddas keif needsinatsed sannad ommas süddames.

Ja Jeesus kaswis tarkuseses ja pitkuseses, ja armus Summala ja innimeste jures.

II. Jeesuse esimesenne õppetamisse aasta.

§ 10. Joannesse pattustpõõrmisse jutlus.

Mat. 3, 1 — 12. Mark. 1, 1 — 8. Lut. 3, 1 — 18.

Wieteistkümnemal Keisri Tiberiusse wallitsusse aastal, kui Pontius Pilatus Judama wallitseja, ja Herodes Kalileama Nelliwürst, agga Wilippus, temma wend, Sturea- ja Trakonitima Nelliwürst, kui Annas ja Kaiwas ülemad preestrid ollid, sai Summala sanna Sakaria poja Joannesse kätte kõrbes. Ja temma tuli keige Jordani ümberkaudse male, ja kulutas meleparrandamisse ristmist pattude andeksandmisseks, ja ütles: Parrandage meelt, sest taewariik on liggi tulnud. Nenda kui prohwet Jēsaia sannade ramatusse on kirjutud, kes ütles: Hüüdja heäl kõrbes on: Walmistage Jēsanda teed, ja tehke temma teeraad tasaseks. Ja keif lihha peab Summala õnnistust näggema.

Ja temma jure läks wälja keif Juda Ma, ja Jerusalemma liinna rahwas, ja keif said temmast ristitud Jordani jões, ja tunnistasid ommad pattud üles. Agga Joannesse selgas olli kuub kameli karmust, ja nahk-wõ temma wõöl, ja sõi rohhotirtsu ja metsmet.

Agga kui temma paljo Bariserid ja Sadduserid näggi omma ristmisse jure tullewad, ütles temma nende wasto: Teie wihhasematte maddude suggu, kes on teile näitnud, et sate pöggeneda tullewase wihha eest? Sepärast kandke õiget meleparrandamisse wilja. Ja ärge mõttelge isseenneses üttelda: Meil on Abraam isaks. Minna ütlen teile: Summal woib neistsinnatsist kirowast Abraamile lappi sata. Agga kirwes seisab ka jo pude jure külges; sepärast, igga pu, mis head wilja ei kanna, raiutakse mahha, ja wiisatakse tüllesse.

Ja rahwas küsis temmalt, ja ütles: Mis peame meie siis teggema? Agga temma wastas ja ütles neile: Kel kaks kuke on, se andko sellele, kel ei olle, ja kel roga on, se tehko nendasammoti. Agga tõnerid tullid ka ennast lastma ristida, ja ütlesid temma wasto: Spetaja, mis peame meie teggema? Temma ütles nende wasto: Urge püüdke ennam, kui teile on seatud. Siis küsisid temmalt ka sõamehhed, ja ütlesid: Ja mis siis meie peame teggema? Ja temma ütles nende wasto: Urge tehke ühhelegi liga egga pettust, ja olge omma palga- ga rahhul. Agga kui rahwas otis, ja keif ommas sõdames mõtlesid Joannesest, ehk temma wahhest peaks Kristus ollema; wastas temma: Minna ristin teid kül weega meleparrandamiseks; agga se tulleb, kes wägge- wam on mind, ja minna ei olle wäärt, et ma temma kinga paela lahti peästan; se peab teid ristima pühha Waimo ja tullega. Temma wisflabbidas on temma kä, ja ta wõttab omma rehheallust pühkida, ja nistud omma aita kofkopanna; agga agganad wõttab temma kusstuta- matta tullega ärrapõlletada. Ka mitto muud asja mae- nitsedes, kulutas temma rahwale armodppetust.

§ 11. Jesust ristitakse.

Matt. 3, 3—17. Mark. 1, 9—11. Luf. 3, 21. 22.

Siis tuli Jesus Kalileamaalt Jordani jõele Joan- nesse jure, et tedda pidbi temmast ristitama. Agga Jo- annes kelas tedda wägga, ja ütles: Mul on tarwis, et mind peaks sinnust ristitama; ja sinna tulled minno jure. Agga Jesus wastas, ja ütles temma wasto: Olgo nüüd nenda, sest nenda on meie kohhus keif digust täieste teh- ha. Siis jättis temma tedda. Ja kui Jesus sai ris- titud, tuli temma weest wälja ja pallus. Ja wata, taewad tehti temmale lahti. Ja Joannes näggi Sum- mala Waimo, kui tuihesse (ihholikko näoga) ennast mah- halastwad, ja temma peäle tullewad. Ja wata, heäl

ütles taewast: Sefinnane on minno armas Poeg, kellest mul hea meel on.

§ 12. Jesust kiusatakse.

Matt. 4, 1—11. Mark. 1, 12. 13. Luf. 4, 1—13.

Agga Jesus täis pühha Waimo, tuli taggasi Sor- danist, ja tedda aeti Waimo läbbi kõrbe, ja kiusati nelli- kümmend päwa kurratist, ja temma ei sõnud midagi neil päiwil, ja olli metfaliste jures. Ja kui temma need pä- wad sai paaftnud, siis tuli temmale pärrast nälgi kätte. Ja kiusaja tuli temma jure, ja ütles: Kui sa Summala Poeg olled, siis ütle, et needsinatsed kirowid leibuks sa- wad. Agga temma wastas ja ütles: Kirjutud on: In- nimenne ei ella mitte ükspäinis leiwast, waid iggaühhest sannast, mis Summala suust läbbi käib. Siis wõttis ted- da kurrat ennesega pühha liina, ja panni tedda pühha koia harja peäle, ja ütles temmale: Kui sa Summala Poeg olled, siis kukuta ennast mahha; sest kirjutud on: Temma tahhab ommad inglid sinno pärrast kaskida, ja nemmad pearwad find kätte peäle wõtma, et sinna omma jalga kirowi wasto ei ial pea toukama. Siis ütles Jesus temmale: Ja on kirjutud: Sinna ei pea Jēsandat omma Summalat mitte kiusama. Ja wõttis tedda kurrat en- nesega ühhe wägga kõrge mäe peäle, ja näitis temmale keif mailma kunningrigid ja nende au, ja ütles temmale: Keif melewalda nende ülle tahhan ma sulle anda, ja nen- de au, sest se on mulle antud, ja minna annan sedda, sellele ma tahhan. Kui sa nüüd minno ette tahhad kum- mardada, siis peab keif sinno pärrast ollema. Agga Jesus wastas temmale, ja ütles: Taggane minnust, sa- dan, sest kirjutud on: Sinna pead Jēsandat omma Sum- malat kummardama, ja tedda ükspäinis tenima.

Ja kui kurrat kiusatused keif sai lõppetanud, tag- ganes ta temmast tükkiks aiaks. Ja wata, inglid tul- lid temma jure, ja tenisid tedda.

§ 13. Jeesusse eessimeesjed jüngrid.

Joan. 1, 19 — 51.

Ta se on Joannesse tunnistus, kui Jüda rahwas lät-
kitasid Jerusalemmast preestrid ja lewitid, et nemmad
temmalt pidid küsima: Kes sa olled? Ta ta ei salgand
mitte, ja tunnistas: Minna ep olle mitte se Kristus.
Sa nemmad küsisid temmalt: Mis siis? Temma ütles:
Ma ollen hüädja heäl kõrbes.

Se sündis Petabaräs, teisel polel Jordanit, kus Jo-
annes ristis. Teisel päwal näab Joannes Jeesust, ja
ütles: Wata, se on Summala Tal, kes mailma patto
ärrakannab! Sefinnane on, kellest ma ollen üttelnud: Mo
järkele tulles üks mees, kes enne mind on olnud; ja
minna tunnistan, et sefinnane on se Summala Poeg.
Teisel päwal seisis Joannes ta, ja faks temma jüngrit-
test. Ta kui temma näggi Jeesust kõndiwad, ütles ta:
Ennä, se on Summala Tal!

Ta need faks jüngrit kuulsid tedda rakiwad, ja käisid
Jeesusse järrel. Agga Jeesus pöris ennast ümber, ja üt-
les: Mis teie otsite? Agga nemmad ütlesid temmale:
Rabbi, kus sinna asjet olled? Temma ütles neile: Tul-
ge ja wadage. Nemmad tullid ja waatfid, ja jäid sel
päwal temma jure. Üks neist kahhest olli Andreas, Si-
mona Peetrusse wend. Sefinnane leiab esite omma
wenna Simona, ja ütles temmale: Meie olleme Messias
leidnud. Ta wiis tedda Jeesusse jure. Kui Jeesus ted-
da näggi, ütles ta: Sinna olled Simon, Jona poeg;
sind peab hütama Kewaks (kaljuks), se on ärrafelletud:
Peetrus.

Teisel päwal tahtis Jeesus Kalileamale miina, ja lei-
ab Wilippust, ja ütles temmale: Käi minno järrel. Ag-
ga Wilippus olli pärrit Petsaidast, Andrea ja Peetrusse
linnast. Wilippus leiab Natanaeli, ja ütles temmale:
Kellest Moses on kirjotanud käsforamatusse, ja prohwetid,
sedda olleme meie leidnud, Jeesust, Joesepi Poega, Naat-

saretift. Ta Natanael ütles temmale: Kas Naatsaret-
tist woib midagi head tulla? Wilippus ütles temmale:
Tulle, ja wata. Jeesus näab Natanaeli ennese jure tul-
lewad, ja ütles temmast: Ennä, üks tõsine Israelimees,
kelle sees ei olle kawwalust. Natanael ütles temmale:
Kust sa mind tunnend? Jeesus ütles: Ennego Wilippus
sind kutsus, näggin minna sind, kui sa wigipu al ollid.
Natanael kostis: Dppetaja, sinna olled Summala Poeg
ja Israeli Kunningas. Jeesus ütles temmale: Et minna
sulle ollen üttelnud, et ma sind wigipu al näggin, siis
usud sinna; sa pead suremad asjad näggema, kui need-
sinnatsed. Ta ütles temmale: Tõdest, tõdest minna ütlen
teile: Sest aias peate teie taewast lahti näggema, ja
Summala inglid ülles ja mahha astwad innimesse Poia
peäle.

§ 14. Pulmad Kana linna.

Joan. 2, 1 — 12.

Ta kolmandamal päwal said pulmad Kanas, Kali-
leamlaal, ja Jeesusse emma olli seal. Agga Jeesus ja tem-
ma jüngrid ollid ka pulma kutsutud. Ta kui wina pu-
bus, ütles Jeesusse emma temma wasto: Neil ep olle
wina. Jeesus ütles temmale: Naene, mis mul on sinno-
ga teggemist? Minno tund ep olle weel tulnud. Tem-
ma emma ütles teenridele: Mis temma teile ial ütles,
sedda tehke.

Agga fenna ollid pandud kuus kirowist weeriista,
Jüda rahwa puhastamise pärrast; ja iggaühhe sisse läks
faks ehk kolm modto. Jeesus ütles neile: Taitke need
weeriistad weega. Ta nemmad täitsid neid äretassa. Ta
temma ütles neile: Wõtke nüüd nende sees, ja wige
pulmarahwa tallitajale. Ta nemmad wisid. Agga kui
pulmarahwa tallitaja sedda wet maitse, mis winaks olli
sanud, ja ei teadnud mitte, kust se olli woetud; (agga
need teenrid teadsid, kes sedda wet ollid tonud) siis kut-
sus se pulmarahwa tallitaja peigmeeft, ja ütles temma-

le: Iggamees annab esfite head wina, ja kui nemmad jo kül sanud, siis lahjemat; sinna olled sedda head wina tännini hoidnud.

Se olli se essimenne immeteggo, mis Jeesus teggi Kanas, Kalileamaal, ja näitis omma au üles. Ja temma jüngrid usfids temma sisse. Pärast läks temma Kapernaumma, temma, temma emma, temma wennad, ja temma jüngrid; ja ei jänud fenna mitte kaua aega.

§ 15. Esimenne Pasapühha.

Joan. 2, 13 — 25.

Ja Jüda rahwa Pasapühha olli liggi, ja Jeesus läks Jerusalemma, ja leidis pühast koiast neid, kes hargi, lambo ja tuikesti müsid, ja rahhawahetajad istmast. Ja temma teggi ühhe piitsa paelust, ja aias keif pühast koiast wälja lammaste ja hargega hopis, ja nende rahhawahetajatte rahha pillas temma laiale, ja lüffas nende lauad ümber; ja ütles neile, kes tuikesti müsid: Wige need siit ärra; ärge tehke minno Jäsa kodda kaubakoiaks.

Agga kui ta Jerusalemmas olli Pasapühhal, siis usfid paljo temma nimme sisse, kui nemmad näggid need immetähhed, mis ta teggi. Agga Jeesus ei usfnud enast mitte nende kätte, et ta keif ärratundis. Ja temmal ei olnud tarwis, et kegi ühhest innimesest pididi tunnistama; sest temma moistis kül, mis innimese sees olli.

§ 16. Jeesus ja Nikodemus.

Joan. 3, 1 — 21.

Agga üks innimenne olli Wariseride seast, Nikodemus nimmi, Jüda rahwa üllem. Esinnane tulli Jeesuse jure õfel, ja ütles temmale: Õppetaja, meie teame, et sa olled Summalast tulnud õppetajaks, sest ükski ei woi neid immetähtesid teha, mis sinna teed, kui Summal ei olle temmaga. Jeesus wastas ja ütles temmale:

Tõest, tõest minna ütlen sulle: Kui kegi ei sunni üllewelt, ei woi temma Summala riki näha.

Nikodemus ütles temma wasto: Kuis woib innimenne sündida, kui ta wanna on? Kas ta woib teistkorda omma emma ihho sisse miina, ja sündida? Jeesus wastas: Tõest, tõest minna ütlen sulle: Kui kegi ei sunni weest ja Waimust, siis ei woi temma mitte Summala rigi sisse sada. Mis lihast sündinud, se on liha; ja mis Waimust sündinud, se on Waim. Ärra panne immet, et ma sulle ollen üttelnud: Teie peate üllewelt sündima. Tuul puhhub, kuhho ta tahhab, ja sinna kuled temma kohisemist, agga sinna ei tea mitte kust ta tuleb, ja kuhho ta lähhab. Nenda on iggaüks, kes Waimust on sündinud.

Nikodemus ütles temmale: Kuida se woib sündida? Jeesus wastas ja ütles temmale: Olled sinna Israeli õppetaja, ja ei moista sedda mitte? Tõest, tõest minna ütlen sulle: Meie rägime, mis meie teame, ja tunnistame, mis meie olleme näinud; ja teie ei wõtta meie tunnistust mitte wasto. Kui minna teile rägim neist asjust, mis Ma peäl on, ja teie ei usfo mitte; kuida wõttaksite teie uskuda, kui ma teile rägiksin neist asjust, mis üllewelt taewas on? Ja ükski ei lähha taewa, kui agga se, kes taewast mahhatulnud. Ja nenda kui Moses ühhe ussi on kõrbes üllendanud, nenda peab se innimese Poeg üllendatama. Nenda on Summal mailma armastanud, et temma omma ainosündinud Poia on annud, et ükski, kes temma sisse ussub, ei pea hukka sama, waid et iggawenne ello temmal peab ollema. Sest Summal ep olle omma Poega mitte lätkitanud mailma, et temma mailma pididi hukkamoißtma, waid et mailm temma läbi pididi õnsaks sama. Kes temma sisse ussub, tedda ei pea mitte hukkamoißtetama; agga kes ei ussu, se on jo hukkamoißtetud, sest temma ep olle usfnud Summala ainosündinud Poia nimme sisse. Agga se on se hukkamoißtminne, et walgu on tulnud mailma sisse, ja inni-

messed armastasid pimmedust ennam, kui sedda walgust; sest nende teud ollid kurtad. Kes kurtja teeb, se wihkab walgust, ja ei tulle walguſse jure, et temma tegguſid ei pea laidetama. Agga kes tõt teeb, se tulles walguſse jure, et temma teud woiſsid awwalikkus sada; sest nemmad on Summala sees tehtud. Pärast sedda tulli Jeesus, ja temma jüngrid, Judamale; ja senna wiſis temma nendega ja ristiſ.

§ 17. Joannesse tunnistus; tedda heidetakse wangi.

Joan. 3, 23 — 36. Matt. 14, 3 — 5. Mark. 6, 17 — 20. Luf. 3, 19. 20.

Agga Joannes ristiſ ka weel Ninoniſ, liggi Salimi, et seäl paljo wet olli, ja senna tullid rahwas, ja neid ristiſi. Sest Joannes ei olnud weel mitte wangitorni heidetud. Siis tullid Joannesse jüngrid, ja ütlesid Joannessele: Dypetaja, kes sinnoga olli teine pool Jordani, kellest sinna tunniſtasid, wata sennane ristiſ, ja keif tulleswad temma jure. Joannes wastas ja ütles: Inni-menne ei woi middagi wõtta, kui se ep olle temmale antud taewast. Seie isse ollete minno tunniſtajad, et ma ollen ütelnud: Minna ei olle mitte Kristus, waid et ma ollen temma ele läkitud. Temma peab kaswama, agga minna pean wähenema. Kes üllewelt tulles, se on ülle keifide. Kes maast on, se on maast, ja rägib maast. Kes taewast tulles, se on ülle keifide, ja tunniſtab sedda, mis temma on näinud ja kuulnud. Jēsa armastab Poega, ja on keif temma kätte annud. Kes ussub Poia siſse, sel on iggawenne ello. Agga kes ei ussu Poia sanna, se ei pea sedda ello näggema, waid Summala wiſha jääb temma peäle.

Agga Herodes olli wäljaläkitanud, ja Joanneſt kinniwõtnud, ja tedda wangitorni kinnipannud, Herodia, omma wenna Wilippuſse naese pärast, et ta tedda enne-

ſele olli naeseſ wõtnud. Agga Joannes ütles Herodessele: Sul ep olle lubba omma wenna naest ennesele piddada.

Ja kui Jeesus kulis, et Joannes olli wangitorni heidetud, siis läks temma Kalileamale.

§ 18. Jeesus ja Samaria naene.

Joan. 4, 1 — 42.

Ja Jeesus jättis Judama mahha, ja läks jälle Kalileamale. Agga temma pidid Samariaſt läbbi minnema. Siis tulli temma ühte Samaria liina, mis hütaks Siggariſ. Agga seälsammas olli Jakobi kaew. Kui nüüd Jeesus teekäimisest olli wäſsinud, istus temma kaewo jure mahha; ja se olli liggi kues tund. Siis tulli üks naene Samariaſt wet toma. Jeesus ütles temmale: Anna mulle jua. Sest temma jüngrid ollid ärwaläinud liina, et nemmad piddid roga ostma. Siis ütles Samaria naene temma wasto: Sinna olled Judamees, ja minna ollen Samaria liina naene? (Sest Juda rahwas ei leppi mitte kokko Samariamahwaga.) Jeesus wastas ja ütles temmale: Kui sa teakſid sedda Summala andi, ja kes se on, kes sinnule ütles: Anna mulle jua; sa olleſid tedda pallunud, ja ta olleſ sulle ellawat wet annud. Se naene ütles temmale: Jēsand, õmbrit ep olle sinnul, ja se kaew on süggaw; kust on sinnul siis se ellaw weſſi? Jeesus wastas ja ütles temmale: Iggaüks, kes seſtinnatſest weest joob, jannutab jälle; agga kes ial saab jonud seſt weest, mis minna temmale annan, temma ei jannuta mitte ei iggaweste. Naene ütles temma wasto: Jēsand, anna mulle sedda wet, et minna ei jannuta, egga mul tarwis olle ſeie tulla wet toma. Jeesus ütles temmale: Minne, kutsu omma mees, ja tulle ſeie. Naene wastas ja ütles: Minnul ep olle meest. Jeesus ütles temmale: Sinna ütled diete, minnul ep olle meest. Wiis meest on sinnul olnud, ja kes nüüd sinnul on, se ep olle mitte sinno mees. Naene ütles temmale: Jēsand,

minna naan, et sa prohiwet olled. Meie wannemad on fesinnatse mde peäl Summalat kummaradanud, ja teie ütlete, et Jerusalemmas se paif on, kus peab Summalat kummaradama. Jēsus ütles temmale: Naene, ussu mind, et tund tulleb, ja on jo nüüd, et tõsšifed kummaradajad peawad Jēsa kummaradama waimus ja tões, sest Jēsa otšib ka sähhardusšed, kes tedda nenda kummaradawad. Summal on üks Waim, ja kes tedda kummaradawad, need peawad waimus ja tões kummaradama. Naene ütles temmale: Ma tean, et Messias tulleb, kedda nimetaksse Kristusseks. Kui se saab tulnud, se kulutab meile keif. Jēsus ütles temmale: Minna ollen se, kes sinnoga rägib.

Eiis jättis naene omma weekrusi senna, ja läks ärra liina, ja ütles innimeštele: Tulge, wadage innimešt, kes minnule keif on ütelnud, mis ma ollex teinud; kas fesinnane ei olle Kristus? Eiis läksid nemmad liinašt wälja, ja tullid temma jure. Agga paljo Samaria rahwašt sest liinašt usksid temma sisse, naese kõnne pärrašt. Kui nüüd Samaria rahwas temma jure tullid, pallusid nemmad tedda, et ta nende jure pidbi jama; ja temma jõi senna kaks päwa. Ja paljo ennam usksid temma sanna pärrašt, ja ütlesid naese wasto: Meie ei usso mitte ennam sinno kõnne pärrašt; meie olleme isse kuulnud, ja teame, et fesinnane on tõest se mailma Snnisteggia, Kristus.

(Jēsus Naatsarettis. Matt. 4, 13 — 17. Mark. 1, 14. 15. Luf. 4, 14 — 30.)

§ 19. Kunningamehhe poeg Kapernaummas.

Joan. 4, 46 — 54.

Ja Jēsus tuli jälle Rana, Kalileama liina, kus ta wet olli winaks teinud. Ja üks kunningamees olli, selle poeg olli haige Kapernaummas. Fesinnane kulis, et Jēsus olli tulnud Sudamaalt Kalileamale, ja läks temma

jure ja pallus tedda, et ta pidbi allatullema, ja temma poia terweks teggema; sest ta pidbi jo ärrafurrema. Eiis ütles Jēsus temma wasto: Kui teie ei nä immetähtesid, egga immeteggusid, siis ei ussu teie mitte. Se kunningamees ütles temma wasto: Jēsand, tulle alla, ennego mo poeg surreb. Jēsus ütles temmale: Minne, sinno poeg ellab.

Se innimenne uskus se sanna, mis Jēsus temmale ütles, ja läks ärra. Kui temma jo olli allatullemas, tullid temma sullased temma wasto, ja kulutasid ja ütlesid: Sinno poeg ellab. Eiis kulas temma neilt sedda tundi, millal temma olli parremaks sanud. Ja nemmad ütlesid temmale: Eile seitsme tunni aial lahkus se soetõbbi temmašt ärra. Eiis moistis isä, et se olli sündinud selfammal tunnil, mil Jēsus temmale ütelnud: Sinno poeg ellab. Ja temma uskus ja keif temma perre.

(Jēsus Kapernaummas, õppetab ja teeb immeteggusid. Matt. 4, 14 — 17. Mark. 1, 21 — 39. Luf. 4, 31 — 44.)

§ 20. Jēsus õppetab laewast; rohke kallasaak.

Matt. 4, 18 — 22. Mark. 2, 16 — 20. Luf. 5, 1 — 11.

Agga se sündis, kui rahwas temma jure tungis Summala sanna kuulma, ja temma isse seisis Benetsfaretti järwe äres, ja näggi kaks laewa järwe äres seiswad; agga kallamehšed ollid neist wäljalainud, ja lopputasid note. Eiis läks temma (Jēsus) laewa peäle, mis Simona pärralt olli, ja pallus tedda, et ta mäelt nattukešt pidbi ärrafoudma; ja temma istus mahha, ja õppetäs rahwašt laewa seest.

Agga kui ta lõppes räkimašt, ütles temma Simona wasto: Soua süggawa kohta, ja laske ommad nobad sisse ühhe loma katšeks. Ja Simon wastas ja ütles temmale: Õppetaja, meie olleme keige se õ tõõd teinud, ja ep olle ühtegi sanud; agga sinno sanna peäle tahhan

ma nota sisselasta. Ja kui nemmad sedda teggid, said nemmad sure hulga kallo, ja nende noot karrises lõhki. Ja nemmad tõmbasid käega omma seltsimeeste wasto, kes teises laewas ollid, et nemmad piddid tulles ja neid aitma. Ja nemmad tullid ja täitsid mollemad laewad täide, nenda et nemmad wausid. Agga kui Simon Peetrus sedda näggi, heitis temma Jeesuse põlwele ette mahha, ja ütles: Jeesand, minne minnust ärra, sest ma ollen pattune innimenne. Sest suur ehmatus olli temma peäle tulnud, ja keikide peäle, kes temmaga ollid, se kallasagi parrast, mis nemmad ühhes ollid sanud. Ja Jeesus ütles Simona wasto: Ärra kardada, sest aiast pead sa innimesi püüdma. Ja nemmad aiasid laewadega mäele, ja jätsid keik mahha, ja käisid temma järrel.

(Piddalitõbbine ja alwatud. Matt. 8, 1 — 9. Mark. 1, 40; — 2, 12. Luf. 5, 12 — 26. Lewi saab Kristuse jüngriks. Matt. 9, 9 — 17. Mark. 2, 18 — 22. Luf. 5, 27 — 39. Jeesus on hingamispe päwa Jeesand. Matt. 12, 1 — 15. Mark. 2, 23. — 3, 12. Luf. 6, 1 — 11.

§ 21. Jeesus wallitseb kaksteistkümmend Apostlit.

Mark. 3, 13 — 19. Luf. 6, 12 — 19.

Agga neil päiwil sündis, et Jeesus wäljaläks ühhe mäe peäle Summalat palluma, ja temma jäi palweesse Summala pole keige se õ. Ja kui walge sai, kutsus temma ommad jüngrid, ja wallitses nende seast kaksteistkümmend, neid nimetas temma ka Apostlik, et nemmad temma jures piddid ollema, ja et temma neid woiks wäljaläkitada jutlust piddama, ja et neil pididi melewald ollema, tõbbesid parrandada, ja kurjad waimud wäljaaidada. Need Apostlid ollid: Simon Peetrus, Andreas, temma wend, Jakobus, Joannes, Wilippus, Partolomeus, Matteus, Tomas, Jakobus, Alweusse poeg, Simon, sedda hütakse Seloteks, Judas, Jakobusse poeg, ja Judas Iskariotes.

Ja temma läks nendega alla, ja seisis laggeda peäl, ja temma (teiste) jüngritte hulk, ja suur hulk rahwast keige Judamaalt, ja Jerusalemmast, ja Sidonist ja Tirussest. Ja keik se rahwas püdis temmasse putuda; sest wäggi läks temmast wälja, ja teggi keik terweks.

Agga kui temma sedda rahwast näggi, läks temma üles ühhe mäe peäle, ja istus mahha, ja temma jüngrid tullid temma jure. Ja temma teggi omma su lahti, õpetas neid, ja ütles:

Enfad on need, kes waimus waesed on; sest nende parrast on taewariik.

Enfad on need, kes kurwad on; sest nemmad peawad sama rõmustud.

Enfad on need tasfased; sest nemmad peawad maad pärrima.

Enfad on need, kennel nalg ja janno on õigusse järrele; sest nemmad peawad täis sama.

Enfad on need armolissed; sest nemmad peawad armo sama.

Enfad on need, kes puhfad süddames on; sest nemmad peawad Summalat näggema.

Enfad on need rahhonoudjad; sest neid peab Summala lapsiks hütama.

Enfad on need, sedda takkakiusatasse õigusse parrast; sest nende parrast on taewariik.

Enfad ollete teie, kui innimesed teid minno parrast laimawad ja takkakiusawad, ja rakiwad keiksuggu kurja teie wasto, kui nemmad walletawad.

Jeesuse mäejutus on Matt. 5. 6. 7. ja Luf. 6, 20 — 49.

§ 22. Kapernaumma pealikko sullane.

Luf. 7, 1 — 10. Matt. 8, 5 — 13.

Agga parrast, kui Jeesus keik ommad kõnned rahwa kuuldes sai lõppetanud, läks temma Kapernaumma. Ja ühhe pealikko sullane olli surremispe peäl haige. Agga kui

ta Jeesusest kulis, läkitas temma Jüda rahwa wanne-
mad temma jure, ja pallus tedda, et ta pidbi tulles,
ja temma sullast terweks teggema. Kui nemmad Jeesu-
se jure said, pallusid nemmad tedda üpris wägga, ja
ütlesid: Temma on sedda wäärt, et sa temmale sedda
teed; sest ta armastab meie rahwast, ja koggodusse koia
on ta meile ülesehitatud. Sa Jeesus läks nendega.
Agga kui temma ei olnud ennast kangel koiast ärra, lä-
kitas pealik ommad sõbrad temma jure, ja kääkis tem-
male öölda: Jeesand ärra wõtta sedda waewa nähha;
sest minna ei olle mitte wäärt, et sa mo kattukse alla
tulle; sepärrast ei olle ka minnagi ennast wäärt arwa-
nud, sinno jure tulla. Waid ütles agga ühe sanna, siis
saab mo fullane terweks. Sest minnagi ollen innimen-
ne, teise wallitusse alla seätud, ja minno al on sõa-
mehhi, ja ma ütlen sellele: Minne, ja temma lähhää; ja
teisele: Tulle, ja temma tulles; ja omma sullasele: Se
sedda, siis ta teeb.

Agga kui Jeesus sedda kulis, panni temma tedda im-
meks, ja pöris ümber, ja ütles rahwa wasto, mis tem-
ma järrel käis: Ma ütlen teile, sähhardust usko ei olle
ma Jüraelistele leidnud. Sa kui need wäljaläkitud jälle
koio said, leidsid nemmad se haige sullase terwe ollemast.

(Maini liina noormees. Luf. 7, 11 — 17. Joannes läkitas
Jeesuse jure. Matt. 11. Luf. 7, 18 — 35. Pattune naene. Luf.
7, 36 — 50. Petesda tiik. Joan. 5. Kälwi mehhest. Matt. 13.
Mark. 4. Luf. 8, 1 — 21. Umbrohhust niso seas. Matt. 13.
Jeesus Kadara rahwa maal. Matt. 8, 23 — 32. Mark. 5, 1 —
20. Luf. 8, 22 — 39. Jairuse tütar, ja haige naene. Matt.
9, 18 — 26. Mark. 5, 21 — 43. Luf. 8, 40 — 56.)

§ 23. Apostlid läkitaks wälja.

Matt. 10. Mark. 6, 7 — 13. Luf. 9, 1 — 6.

Sa Jeesus kutsus omma kakssteistkümmend jüngrit
tõkko, ja andis neile wägge ja melewalda rojaste wai-
mude ülle, neidsammo wäljaaiada, ja keif többesid ja

wigga parrandada, ja kääkis neid ja ütles: Minge Jü-
raeli suggu ärrakaddunud lammaste jure. Agga minge,
kulutage ja üttele: Täewariik on ligge tulnud. Tähke
haigid terweks, puhastage piddalitöbbesid, ärratage sur-
nud ülles, aiage kurje waimusid wälja. Ilma ollete
teie sanud, ilma andke. Teie ei pea mitte kulda egga
hõbbekat, egga wäskrahha ommal wõöl piddama; egga
pauna tee peäl, egga kahke kute, egga kingi, egga sawa.
Sest töteggia on omma toidusse wäärt. Sa kes ial teid
wasto ei wõtta, egga teie sanno mitte ei kule, sest koi-
ast, ehk sest liinast minge wälja, ja puistage tolmo en-
neste jalgade peält ärra. Tdest minna ütlen teile: So-
doma- ja Komorramaal peab kohto päwal hõlpsam põlli
olles, kui sel liinal. Wata, minna läkitan teid kui
lambad keif huntide sekka; sepärrast olge moistlikud kui
usid, ja waggurad kui tuikesed. Hoidke ennast inni-
meste eest; sest nemmad andwad teid ärra suurte kohtu-
de kätte, ja pekswad teid piitsadega nende koggodusse
koddade sees. Sa teid wiakse ka mawallitsejatte ja kun-
ningatte ette minno pärrast. Kui nemmad teid nüüd
ärraandwad, siis ärge murretsege mitte, kuida, ehk mis
teie peate räkima; sest sedda peab teile sel tunnil antama,
mis teie peate räkima.

Ärge kartke neid mitte, kes ihho ärratapwad, ja ei
woi mitte hinge tappa. Kartke ennast tedda, kes hinge
ja ihho woib rikkuda pörgus. Eks kaks warblast mü-
da weringi eest? Sa ei lange ühtainust neist mahha, il-
ma teie Jüfata. Agga ka teie juukse karwad keif on
ärraloetud. Sepärrast, ärge kartke mitte; teie ollete par-
remad kui paljo warblasi. Sepärrast iggaüks, kes mind
tunnistab innimeste ees, tedda tahhan ka minna tunnis-
tada omma Jüsa ees, kes taewas on. Ärge mõttelge
mitte, et minna ollen tulnud rahho läkitama Ma peäle.
Minna ep olle tulnud rahho läkitama, waid modka.
Kes isä ehk emma ennast armastab, kui mind, se ep
olle mitte minno wäärt. Sa kes ei wõtta omma risti

ennese peäle, ja ei kái minno järrel, se ep olle mitte minno wáárt. Kes omma ello leiab, se kautab sebda árra; ja kes omma ello árrakautab minno párrast, se leiab sebda.

§ 24. Ristia Joannesse surm.

Matt. 14, 1 — 12. Mark. 6, 16 — 29. Luf. 9, 7 — 9.

Herodes olli Joannest kinniwótnud, tedda sidduand, ja wangitorni heitnud, Herodia, omma wenna Wilippusse naese párrast; sest ta olli tedda ennesele naeseks wótnud. Agga Joannes olli temma wasto úttelnud: Sul ep olle lubba tedda ennesele piddaba. Agga Herodias wahtis tedda, ja tahtis tedda árratappa, ja ei woinud mitte. Sest Herodes kartis Joannest, et ta teadis tedda díge ja pühha mehhe ollewad; ja kui temma tedda kulis, teggi temma monda, ja kulis tedda hea melega. Ka kartis Herodes rahwast, sest nemmad piddasid tedda prohwetiks.

Agga kui Herodes omma súndimisê páwal óhtosd-maai teggi omma sure isfandatte ja pealikkuike, ja Kalileama úllemattele, siis tulli Herodia túttar síse, ja tantsis, ja se olli Herodesse, ja nende mele párrast, kes laudas ístid. Siis útles kunningas selle neitsikessele: Pallu mult, mis sa ial tahhad, minna tahhan sulle anda. Sa temma wandus temmale: Ma tahhan sulle anda, mis sa ial minnult pallud, ehk olleks mo pool kunningiki.

Temma láks wálja, ja útles omma emmale: Mis pean ma palluma? Temma útles: Ristia Joannesse Pea. Sa temma láks warfi ruttoga kunninga jure, ja útles: Ma tahhan, et sa mulle sebdamaid waagna peál annad ristia Joannesse Pea. Sa kunningas sai wágga kurwaks; siiski ei tahtnud temma nende wannette ja nende párrast, kes temmaga laudas ístid, temmale mitte feelda. Sa kunningas lákkitas warfi úhhe wahhimehhe, ja láskis temma Pead tua. Sa ta láks árra, ja raius

temma Pea otsast árra wangitornis, tói temma Pea waagna peál, ja andis sebda neitsikessele, ja se neitsike andis sebda omma emmale. Kui Joannesse júngrid sebda kuulsid, tullid nemmad, ja wótsid temma kehha, ja pannid sebda hauda.

Sel aial kulis Herodes se kónne Jeesusest. Sa temma útles omma fullaste wasto: Sefinnane on ristia Joannes; temma on furnust úllestousnud, sepárrast teeb se wággi temma sees need immetáhhed. Sa Apostlid tullid Jeesuse jure kósko, ja kulutasid temmale keik.

§ 25. Jeesus sódab wiis tuhhat meest; kónnib merre peál.

(Nissut aega enne teist Pasapühha.)

Matt. 14. Mark. 6. Luf. 9. Joan. 6.

Kui Jeesus sebda — Joannesse surma — kulis, útles ta: Tulge teie kórwale úhte túhja paika. Sa Jeesus láks árra úlle Kalilea merre. Sa paljo rahwast káis jalla temma järrel, et nemmad temma immetáhhed nággid, mis temma haigedele teggi. Agga Jeesus láks úlles máe peále, ja istus senna omma júngrittega. Agga Suda rahwa Pasapühha olli liggi. Kui niid Jeesus ommad filmad úllestóstis, nággi temma paljo rahwast ennese jure tullewad; ja temmal olli nende párrast halle meel; sest nemmad ollid otsego lambad, kel ep olle karjast. Sa temma hakkas neid paljo óppetama Summala rigist, ja kellel parrandamist tarwis olli, neid teggi ta terweks. Agga páaw hakkas werima. Sa need kaksteistkúmmend tullid ta jure, ja útlefid temmale: Passé rahwas árra, et nemmad allewitte ja kúllade síse úmberkaudo woiwad miina ómaiale, ja roga leida, sest meie olleme siin túhjas paikas. Agga temma útles: Andke teie neile súa; ja Jeesus útles Wilippusse wasto: Kust peame meie leibo óstma, et needfínnatsed súa sawad? (Agga sebda útles temma tedda kiusades; sest ta teadis kúl,

mis ta piddi teggema.) Wilippus wastas temmale: Lei-
bo kahhe saa tenari rahha eest ei lö mitte neile ette, et
iggaüks neist agga piisut wõttaks. Andreas, üks tem-
ma jüngeritest, ütles temmale: Siin on üks poisike, sel on
wiis odra leiba ja kaks kallokest; agga mis se on ni mit-
mele? Agga Jeesus ütles: Saatke need innimesed mah-
haistma. Agga seal paikas olli palju rohto. Siis is-
tusid mahha liggi wiis tuhat meest. Ja nemmad is-
tusid riddamisi mahha halja rohho peale. Agga Jeesus
wõttis need leiwad, ja tänas, ja andis jüngeritele; ag-
ga need jüngerid neile, kes maas istisid. Selsammal kom-
bel ka neist kallokestist, ni palju kui nemmad tahtsid. Ag-
ga kui nende kõhjud täis sanud, ütles temma omma jün-
geritele: Korristage need üllejäänud pallokesed kokko, et
ühtegi ei sa hukka. Siis korristasid nemmad kokko, ja
täitsid kaksteistkümmend korwi täit pallokesti neist wiest
odra leiwast, mis ollid üllejäänud neist, kes ollid sõnud.

Kui nüüd innimesed se immetähhe nägid, mis Je-
sus teggi, ütlesid nemmad: Seginnane on tõesti se proh-
wet, kes mailma sisse peab tulles. Kui nüüd Jeesus
moistis, et nemmad tahtsid tulla, ja tedda wäggise wõt-
ta, et nemmad tedda piddid kuningaks tõstma, läks ta
kõrwale mäe peale ainaüks luggema. Ja kui õhto sai,
olli temma üks seal sammas.

Agga kui õhto sai, läksid temma jüngerid merre pe-
ale. Ja astisid laewa, ja tullid üle merre Kapernaum-
ma liina. Agga pimme olli jo, ja Jeesus ei olnud nen-
de jure tulnud. Ja merri hakkas tõusma kangele tulele,
ja ollid diete häddas nende laenete pärast. Agga nel-
jandamal õ mahhi korral läks Jeesus nende jure, ja kõn-
dis merre peal. Ja kui need jüngerid tedda nägid mer-
re peal kõndiwad, ehmatasid nemmad, ja ütlesid: Se on
tont, ja kiskendasid hirmo pärast. Agga seddamaid rā-
kis Jeesus nendega, ja ütles: Olge julged, minna ollen
se. Agga Petrus ütles: Jeesand, kui sinna se olled, siis
kāsfi mind ennese jure tulla wee peale. Ja temma üt-

les: Tulle. Ja Petrus tuli laewa pealt ärra, ja kõn-
dis wee peal, et temma Jeesuse jure piddi tulles. Ag-
ga kui temma sedda kangele tuult nägi, siis kartis tem-
ma, hakkas wauma, kiskendas ja ütles: Jeesand! aita
mind. Agga Jeesus sirrotas kät wälja, hakkas temmast
finni, ja ütles: Oh sinna nõdrausfulinne, mispärast ol-
led sinna kahhe wahhel? Ja nemmad läksid laewa, ja
tuul heitis ärra. Agga kes laewas ollid, tullid ja kum-
mardasid tedda, ja ütlesid: Tõesti sinna olled Jummal
Poeg.

(Mis teeb rojaseks? Matt. 15, 1—20. Mark. 7, 1—23.

III. Jeesuse teine õppetamisse aasta.

§ 26. Kananea naene. Üks kurt kes keleto.

Matt. 15, 21—36. Mark. 7, 24—37.

Ja Jeesus läks ärra Siruse ja Sidoni raiale, ja
läks ühte kotta, ja ei tahtnud, et ükski sedda piddi tead-
ma, agga ei woinud mitte warjul olla. Sest üks Ka-
nanea naene olli temmast kuulda sanud, tuli ja kisken-
das, ja ütles: Jeesand, Laweti Poeg, hallasta minno
peale! minno tüttar waewatakse kurjast waimust kurjaste.
Agga temma ei wastand temmale sannagi. Siis astisid
temma jüngerid ta jure, ja pallusid tedda, ja ütlesid: Sa-
da temma ärra, sest temma kiskendab meid tagga. Agga
temma kostis: Minna ep olle mitte läkitud, kui agga
Israeli sugu ärrakaddunud lammaste jure. Agga se
naene tuli, ja kummardas tedda, ja ütles: Jeesand, ai-
ta mind! Agga temma kostis ja ütles: Se ep olle mit-
te hea, et laste leid woetakse, ja koerte ette heidetakse.
Temma ütles: Jah, Jeesand! kummatagi sõwad koero-
kesed need rasakesed, mis nende isandatte-laua pealt
mahhalangewad. Siis ütles Jeesus temma wasto: Oh

naene, sinno ust on suur, sulle sündko, nenda kui sa tah-
had. Ja temma tüttar sai terveks selsammal tunnil.

Ja kui temma jälle Tirusse ja Sidoni raiadest wäl-
jaläks, tulli temma Kalilea järwe äre. Ja nemmad tõid
temma jure ühhe kurdi, kel kida keel olli, ja pallusid ted-
da, et ta pidid kät temma peäle pannema. Ja temma
wõttis tedda rahwa seas ärra kõrwale, ja pistis ommad
sõrmed temma kõrwo, ja süllitas, ja putus temma keles-
se; ja watas üles taewa pole, õhtas, ja ütles temmale:
Swata, se on: sa lahti. Ja seddamaid said temma kõr-
wad lahti, ja temma kelekõidid peasis lahti, ja temma
rakis selgeste. Ja keif rahwas ehmatasid üpris wägga
ärä, ja ütlesid: Temma on keif hästi teinud, kurdidke
teeb temma kuulma, ja keletumaid räkima.

(Nelli tuhhat meest sõdetaks. Matt. 15, 32 — 39. Mark.
8, 1 — 10. Wariseride ja Sadderideride happotaignast. Matt. 16,
1 — 12. Mark. 8, 11 — 21. Pünne, kes Persaidas. Mark. 8,
22 — 26.)

§ 27. Jeesusse õppetussed lehtmaiade Pühhil.

Joan. 7.

Ja pärast käis Jeesus Kalileamaad läbbi; sest tem-
ma ei tahtnud Judamaad läbbikäia, sest et Juda mehhed
püüdsid tedda ärratappa. Agga Juda rahwa lehtemaia
Pühha olli liggi. Siis ütlesid temma wennad temma
wasto: Minne siit ärra, ja minne Judamale, et ka sin-
no jüngrid näwad sinno teud, mis sinna teed. Sest tem-
ma wennadki ei usknud temma sisse. Siis ütles Jeesus
neile: Minge teie üles neiks Pühhiks. Minna ei tah-
ha weel neiks Pühhiks ülesmiina; sest minno aeg ei
olle weel täis sanud. Agga kui ta neile sedda sai räk-
inud, jäi temma Kalileamale.

Siis otsisid Juda rahwas tedda sel Pühhal, ja ütlesid:
Kus temma on? Ja suur nuriseminne olli rahwa

seas temma pärast. Monned ütlesid: Temma on hea.
Teised ütlesid jälle: Ei mitte, waid temma eksitab rah-
wast. Agga ükski ei räkinnud julgeste temmast, et nem-
mad Juda rahwast kartsid.

Agga keif Pühhade aegas iäks Jeesus üles pühha
kotta, ja õppetas. Ja Juda rahwas pannid sedda im-
meks, ja ütlesid: Kuidas sesinnane kirja tunneb ilma
õppimatta? Jeesus wastas ja ütles: Minno õppetud ei
olle mitte minno, waid selle, kes mind on läkitanud.
Kui kegi tahhab temma tahtmisses järrele tehha, se tun-
neb, kas se õppetud Summalast on, ehk kas minna isse-
ennehest räginn.

Siis ütlesid monningad Jerusalemma rahwa seast:
Eks se olle sesinnane, kedda sennad püüdnud tappa.
Ja ennä, temma rägib julgeste, ja nemmad ei ütke tem-
male midagi. Jo siis meie ülesmäd tunde wad, et
sesinnane tõeste Kristus on? Agga nende Pühhade wiim-
sel päwal, mis suur olli, seisid Jeesus, hüdis ja ütles:
Kui kellegil janno on, se tulgo minno jure, ja jogo. Kes
minno sisse ussub, nenda kui kirri ütleb: selle ihhust
peawad ellawa wee jõed jookkma. (Agga sedda ütles
temma sest Waimust, kedda need pidid sama, kes tem-
ma sisse uskwad.) Siis ütlesid paljo rahwa seast, kes
sedda kõnnet kuulsid: Sesinnane on tõest se prohwet.
Teised ütlesid: Sesinnane on Kristus. Agga teised üt-
lesid: Kas Kristus Kalileamaalt tulleb? Eks kirri ütle,
et Kristus tulleb Tarweti saggust, ja Perlemmast, sest
allawist, kust Tarwet olli? Siis tousis riid rahwa seas
temma pärast. Agga monningad neist tahtsid tedda
kinniwotta, agga ükski ei pistnud käsfi temma külge.

(Jeesus ja pattune naene. Joan. 8, 1 — 11. Mis Jeesus
weel õppetanud lehtmaiade Pühhil. Joan. 8, 12 — 59. Sest in-
nimesest, kes pünne olli sündinud. Joan. 9. Jeesus se hea karja-
ne. Joan. 10, 1 — 21. Jeesus kirripäwal Jerusalemmas. Joan.
10, 22 — 42. Jeesus Keisarea Wilippusses. Matt. 16, 13 — 28.
Mark. 8, 27 — 38. Luf. 9, 18 — 27.

§ 28. Jesust mudetakse Tabori mäe peal.

Matt. 7, 1—13. Mark. 9, 1—13. Luf. 9, 28—36.

Kue päwa pärrast wöttis Jeesus ennesega Peetrust, Jakobust ja Joannest, temma menda, ja wiis neid ülles ühhe kõrge mäe peäle isepäinis. Ja tedda mudeti nende ees, ja temma palle paistis ofsego päike, ja temma rided said walgeks ofsego walguis. Ja wata, Moses ja Elias näitsid ennast neile, ja kõnnelesid temmaga. Agga Petrus ütles Jeesusele: Jeesand, se on hea, et meie siin olleme; kui sa tahhad, siis tahhame meie seie kolm maia tehha, ühhe sinnule, ühhe Mosessele ja ühhe Eliale. Kui temma alles rakis, wata, siis warjas nende üle üks selge pilw. Ja wata, üks heäl pilwest ütles: Gesinna ne on mo armas Poeg, kes minno mele pärrast on, tedda kuulge. Kui jüngrid sedda kuulsid, heitsid nemmad omma filmili, ja kartsid wägga. Ja Jeesus tulli nende jure, putus neisse ja ütles: Douste ülles, ja ärge kartke mitte. Agga kui nemmad filmad ülestõstsid, ei näinud nemmad kedagi, kuid Jeesust ükspäinis. Ja kui nemmad mäelt allaläksid, käskis neid Jeesus, ja ütles: Teie ei pea sedda näitmist ühhelegi ütlemä, kunni innimesse Poeg furnust saab ülestõusnud. Ja temma jüngrid küsisid temmalt, ja ütlesid: Mis siis kirjatundjad ütleswad, et Elias peab enne tullemä? Agga Jeesus kostis, ja ütles nende wasto: Elias peab küll enne tullemä, ja keik jälle forda saatma. Agga minna ütlen teile: Elias on jo tulnud, ja nemmad ep olle tedda mitte tunnud, waid on temmale teinud, mis nemmad ial tahtnud. Nenda peab ka innimesse Poeg neist kannatama. Siis moistsid jüngrid, et temma ristias Joannesest nende wasto olli rakinud.

(Kutõbbine. Matt. 17, 14—21. Mark. 9, 14—32. Luf. 9, 37—45. Kohto rahhast. Matt. 17, 22—27. Kes on se surem taewarikis? ic. Matt. 18, 1—20. Mark. 9, 33—50. Luf. 9, 46—50. Andeksandmisest. Matt. 18, 21—35.

§ 29. Seitsekümmend jüngrit läkkitakse wälja.

Luf. 9, 51—62. 10, 24.

Agga se sündis, kui need päwad kätte said, et tedda (Jesust) pididi ülleswoetama, siis pöris temma julgeste omma palle Jerusalemma pole minnema. Ja temma läkkitas ennese ele kaskusid; need käisid, ja läksid ühhe Samaria rahwa allewiisse, temmale õmaia walmistama. Ja nemmad ei wõtnud tedda mitte wasto, sest, et temma meel olli Jerusalemma pole minna. Agga kui temma jüngrid, Jakobus ja Joannes sedda näggid, ütlesid nemmad: Jeesand, tahhad sa, siis tahhame meie kaskida tuld taewast mahhatulla, ja neid arrarikkuda, nenda kui Eliaske teggi? Agga temma pöris ennast ümber, sõitles neid, ja ütles: Teie ei tea mitte, misfugguse waimo pärralt teie ollete. Sest innimesse Poeg ei olle mitte tulnud innimesse hingesid hukkasaatma, waid arrapeastma. Ja nemmad läksid teise allewiisse. Agga se sündis, kui nemmad senna läksid, ütles üks temma wasto: Jeesand, ma tahhan so järrel kaia, kuhho sa ial lähhad. Ja Jeesus ütles temmale: Rebbastel on augud, ja lindudel taewa al on pessad; agga innimesse Poial ei olle mitte asset, kuhho ta Pead woiks panna.

Pärrast sedda seadis Jeesand ka teist seitsekümmend, ja läkkitas neid, kaks ühhes, ennese ele igga liina ja paika, kuhho ta pididi minnema; ja ütles neile: Leikust on paljo, agga piisut tõteggiaid; sepärrast palluge leikusse Jeesandat, et temma tõteggiaid omma leikusse kallale wõttaks wäljaaiada. Minge; wata, ma läkkitan teid kui talled keik huntide sekka. Kes teid kuleb, se kuleb mind; agga kes mind arrapõlgab, se põlgab sedda ärra, kes mind on läkkitanud.

Agga need seitsekümmend tullid rõmoga taggasi, ja ütlesid: Jeesand kurjad waimudki on meie melewalla al

sinno nimmel. Temma ütles neile: Wata, ma annan teile melewalda maddude ja korpionide peäle tallada, ja keige selle waenlase wäe peäle, ja ei ühtigi ei pea teile kahjo teggema. Ommeiti ärge olge sepärrast rõõmsad, et waimud teie melewalla al on; agga olge ennam rõõmsad, et teie nimmed taewas on üllespandud. Selsam-mal tunnil olli Jeesus waimus wägga rõmus, ja ütles: Ma kidan sind, Jēsa, taewa ja Ma Jēsand, et sa sed-da tarkade ja moistlikkude eest olled warjule pannud, ja olled sedda ilmutanud wäetimille. Jah, Jēsa, se on nenda so mele pärrast olnud. Keik on mulle minno Jēsaft antud. Ja ükski ei tea, kes se Poeg on, kui ag-ga Jēsa; ja kes se Jēsa on, kui agga Poeg, ja kellele Poeg sedda tahhab ilmutada. Ja temma pōris ennast jūngritte pole, ja ütles neile isfäärani: Snsad on need silmad, kes näwad, mis teie näte. Sest minna ütlen teile: Paljo prohwetid ja kunningad on tahtnud nähha, mis teie näte, ja ei olle mitte näinud; ja kuulda, mis teie kulete, ja ei olle mitte kuulnud.

(Samariamees hallastab. Luf. 10, 25 — 37. Üks on tar-wis. Luf. 10, 38 — 42. Palwe. Luf. 11, 1 — 13. Jeesus aiaab ühhe kurrati wälja, ja nomib Wariserid. Luf. 11, 14 — 54. Monnesuggused kōnned — auahnus — aegade mārjib. Luf. 12. Meleparrandamisē jutlus; wigipuust; kitsast wārrawast. Jerusa-lemma ārrarikmisēst. Luf. 13. Surest dhtosōmaaiast. Luf. 14. Arrakaddunud poeg. Luf. 15. Ülekohrusest maiapidajast. Luf. 16, 19 — 31.)

§ 30. Rikkas mees ja waene Laatsarus.

Luf. 16, 19 — 31.

Üks rikkas innimenne olli, ja se ehhtas ennast purpuri, ja kalli linnase ridega, ja ellas iggapāaw rõõm-faste ja sureste. Agga üks waene olli, Laatsarus nim-mi, se olli maas temma wārrawa ees tās paifid, ja pū-dis omma kōhto tās sada neist leiwa rasofesist, mis rikka laua peält mahhalangsid; agga koeradke tullid ja

lakkusid temma paifed. Agga se sündis, et waene surri, ja tedda kanti inglifest Abraami süllesse. Agga rikkas sur-ri ka, ja maeti mahha. Agga kui ta pōrgus fures wal-lus olli, ja ommad silmad ülestōstis, siis nāggi ta Abra-ami kauselt, ja Laatsarusst temma sülles, ja hūdis ja üt-les: Jēsa Abraam, heida armo mo peäle, ja lākkita Laatsarusst, et ta omma sōrme otsa wette kastaks, ja min-no keelt jahhutaks; sest mind waewatakse wägga seinnat-ses tullelekes. Agga Abraam ütles: Poeg, mõtle et sa omma head pōlwe ommas ellus olled kätte sanud, ja nen-dasammoti Laatsarus kurja; agga nüüd rõmustakse tedda siin, ja sind waewatakse. Ja peäle keik on meie ja teie wahhel suur wahhe kinnitud, et need, kes siit tahtwad fenna teie jure minna, ei woi mitte, egga need, kes seāt on, ei sa seält meie jure tulla. Agga temma ütles: Ma pallun siis sind, isfa, et sa tedda lākkitad minno isfa kot-ta; sest mul on wiis wenda, et ta neile kinnitaks, et nemmad ei sa seie wallo paika. Abraam ütles: Neil on Moses ja prohwetid, kuulgo nemmad neid. Agga tem-ma ütles: Ei mitte, isfa Abraam, waid kui kegi surnust nende jure lāhhaks, siis parrandaksid nemmad meelt. Abraam ütles temmale: Kui nemmad Mosesst ja proh-wetid ei kule, egga nemmad ialge wōttaks uskuda, kui kegi surnust ülestoufeks.

(Pahhandusest, leppimisest, usust. Luf. 17, 1 — 10. Laatsarusse ülesārratamine. Joan. 11.)

§ 31. Kümme pidbalitōbbist.

Luf. 17, 11 — 19.

Sa se sündis, kui Jeesus Jerusalemma lāks, siis kais temma keft Samaria- ja Kalileamaalt lābbi. Sa kui ta ühte allewisē sai, siis tullid temma wāsto kümme pid-balitōbbist meest, kes emalt seifid; ja nemmad tōstsid om-ma heält ja ütlesid: Jeesus õppetaja, heida armo meie peäle! Sa kui ta neid nāggi, ütles temma neile: Min-

ge, ja näitke ennast preestridetele. Ja se sündis, kui nemmad ärraläksid, said nemmad puhtaks. Agga üks nende seast, kui ta näggi, et ta olli terweks sanud, läks ja auustas Summalat sure healega, ja heitis temma jalge ette filmili mahha, ja tännas tedda. Ja sesamma olli Samariamees. Agga Jeesus ütles: Eks kümme polle puhtaks sanud? Agga kus need ühheksa on? Eks muud polle leitud, kes olleksid taggasi tulnud, Summalale au andma, kui agga sesinnane wõdra Ma mees? Ja ta ütles temmale: Touse üles ja minne, so usk on sind aitnud.

(Summala rigi tullemisest. Luf. 17, 20 — 37. Jäka peab Summalat palluma. Luf. 18, 1 — 8. Warikeer ja tõlner. Luf. 18, 9 — 30.)

§ 32. Pimme mees Jerikus.

Luf. 18, 31 — 43.

Agga Jeesus wõttis need kakssteistkümmend ennefe jure, ja ütles neile: Wata, meie lähhame üles Jerusalemma, ja keik peab lõppetadama, mis prohwetide läbbi kirjutud innimesse Poiast. Sest tedda antakse ärra pagaganatte kätte, ja tedda naertakse ja teotakse ärra, ja temma peäle süllitakse. Ja nemmad pekswad tedda piitsadega, ja tapwad tedda ärra; ja kolmandamal päwal peab temma ülestouma. Agga nemmad ei moistnud sest midbagi, ja sesinnane kõnne olli nende eest warjul, ja nemmad ei moistnud mitte, mis dõldi.

Agga se sündis, kui temma Jeriko liina liggi sai, siis istus üks pimme tee äres, ja kerjas. Agga kui ta rahwast kulis mödaminnawad, kulas temma, mis se pididi ollema? Agga nemmad kulutasid temmale, et Jeesus Naatsarettist möda lähháb. Siis küssendas temma, ja ütles: Jeesus, Taweti Poeg, heida armo minno peäle! Agga need, kes ees käisid, sõitlesid tedda, et ta pididi wait ollema. Agga temma küssendas paljo ennam: Ja-

weti Poeg, heida armo minno peäle! Agga Jeesus jäi seisma, ja käs kis tedda ennefe jure tua. Agga kui temma liggi sai, küsis ta temmalt, ja ütles: Mis sa tahhad, et ma sulle pean teggema? Temma ütles: Jäsand, et ma woiksin nähha. Ja Jeesus ütles temmale: Et ná; -sinno usk on sind aitnud. Ja seddamaid näggi temma, ja käis temma järrel Summalat auustades. Ja keik rahwas, kes sedda näggi, kitis Summalat.

(Tõlneride üllem, Sakkeus. Luf. 19, 1 — 10.)

§ 33. Tähhendamisse sanna Summala rigist.

Luf. 19, 11 — 28.

Ja Jeesus ütles ühhe tähhendamisse sanna, sepärast et ta Jerusalemma liggi olli, ja et nemmad mõtlefid, et Summala riik warssi pididi ilmuma, ja ütles: Üks suurt fuggu innimenne läks ärra kaugele male, et ta pididi ennefele kunningrigi sama ja taggasi tulles. Agga temma kutsus kümme omma sullasist, ja andis neile kümme naela rahha, ja ütles nende wasto: Kauplege, senni kui ma taggasi tullen. Agga temma koddanikkud wihtasid tedda, ja läkkitasid käs kusid temma järrele, ja ütlesid: Meie ei tahha, et sesinnane meie ülle peab waltitsema. Ja se sündis, kui temma taggasi tuli, ja olli sedda riki sanud, siis käs kis ta need sullased ennefe jure kutsuda, kellele temma se rahha olli annud, et ta pididi teada sama, mis kasso iggakuks kaupeldes olli sanud. Agga esimenne tuli, ja ütles: Jäsand, sinno nael rahha on kümme naela kasso saatnud. Ja ta ütles temma wasto: Sinna hea sullane, et sa keigewähhema sees olled ustar olnud, sepärast peab sulle kümme liina ülle melerwald ollema. Ja teine tuli, ja ütles: Jäsand, sinno nael on wiis naela saatnud. Sellegi wasto ütles temma: Ja sinna pead wie liina ülle ollema. Ja kolmas tuli ja ütles: Jäsand, wata, siin on sinno nael,

mis ma higgirättikus ollen hoidnud; ma kartsin sind, et sa walli innimenne olled; sinna wõttad sedda ärra, mis sa ei olle ärrapannud, ja leikad sedda, mis sa ei olle külwanud. Agga ta ütles temmale: Sinno suust moistan ma kōhhut sinno peäle, sinna tigge fullane. Kui sa teadsid, et ma walli mees ollen, ja wõttan, mis ma ei olle ärrapannud, ja leikan, mis ma ep olle külwanud, mispärast ei olle sinna siis minno rahha kasso peäle wäljaannud? Kūl ma siis taggasi tulles olleksin sedda kasso taggasi noudnud. Ja temma ütles nende wasto, kes seäl jures seisid: Wõtkē temma kēst se nael ärra, ja andke sellele, kel kümme naela on. Agga minna ütlen teile: Kennel on, sellele peab antama; agga kennel ep olle, selle kēst peab ärrawoetama ka sedda, mis temmal on. Agga need minno waenlased, kes ei tahtnud, et ma nende ūlle piddin wallitsema, toge tenna, ja tapke neid minno ees. — Ja kui ta sedda sai rākinud, lāks temma eddasi, ūllesminnes Jerusalemma.

IV. Jēsusse kannataminne, surm, ūlles- tousminne ja taewaminne.

P ü h h a p ä ä w.

§ 34. Jēsus lāhhāb ratsa Jerusalemma.

Matt. 21, 1 — 17. Mark. 11, 1 — 11. Luf. 19, 29 — 48.
Joan. 12, 12 — 19.

Kui nemmad teisel pāwal Jerusalemma liggi said, Petwage ja Petania pole, ōllimāe jure, lākkitas Jēsus kaks omma jūngrittest, ja ütles neile: Minge fenna al-
lewisse, mis teie kōhhal on, ja seddamaid, kui teie fenna sisse sate, siis leiate teie ūhhe kinniseutud emmaeesli, ja ūhhe sāllo temma jures, kelle selgas ūkski innimenne ep olle istnud; peastsē tedda lahti, ja toge tenna. Ja kui

kegi teile ūtleb: Mis teie tete sedda? siis ūttelge: Sē-
sandal on sedda tarwis, siis lākkitab temma sedda sed-
damaid seie.

Sis lāksid need jūngrid ärra, ja teggid, nenda kui Jēsus neid olli kāsēnud, ja tōid se emmaeesli ja se sāllo, ja pannid ommad rided selle peäle, ja pannid tedda tem-
ma selga istma. Agga paljo lautasid ommad rided tee peäle; teised raiusid ofse puist, ja heitsid tee peäle. Ag-
ga se rahwas, mis eel ja tagga kās, kīsēndas ja ütles: Hosianna Daweti Poiale, kidetud olgo, kes tulles Sē-
sanda nimmel; Hosianna kōrges!

Ja kui temma liggi sai, ja liina nāggi, nuttis ta temma pärast, ja ütles: Kui sinnaqi teaksid sedda, ja weelgi selsinnatsel ommal pāwal, mis sinno rahhule tar-
wis lāhhāb. Agga nūūd on se sinno silma eest warju-
le pandud. Sest aeg tulles sinno peäle, et so waenla-
sed sinno ūmber walli tewad, ja sinno ūmber piirwad, ja sind keikipiddi waewawad, ja nemmad lōwad sind mahha, ja ei jatta kiwī kiwī peäle, sepärast et sa ei olle tunnud omma armo katšmissē aega.

Ja temma lāks pūhha kotta, ja kui temma keif sai lābbiwaatnud, ja dhto aeg jo kās olli, lāks temma wāl-
ja Petania nende kahheteistkūmnega, ja jai fenna ōfeks.

G s m a s p ä ä w.

§ 35. Wigipu.

Matt. 21, 17 — 22. Mark. 11, 11 — 26.

Ja kui nemmad teisel pāwal Petaniast wāljalāksid, olli temmal nālg. Ja temma nāggi ūhhe wigipu tee āres lehtes; ja temma lāks fenna jure, kas ta middagi selle peält piddi leidma. Ja kui ta fenna jure sai, ei leidnud temma muud middagi, kui agga lehtā; sest siis ep olnud weel wigimarja aeg. Ja Jēsus hakkas rākima, ja ütles temmale: Argo sinust ūkski iggaweste ennam

wilja sõgo. Ja temma jüngrid kuulsid sedda. Ja se wigipu kuivis warfi ärra.

Ja nemmad said Jerusalemma, ja Jēsus lāks pūhha kotta, ja hakkas wāljaaiama neid, kes mūsīd ja ostsīd pūhhas koias, ja rahhawahhetajatte lauad ja tuimūatte pingid wiśkas temma ūmber, ja ei sallind mitte, et kegi middagi pūhha koia lābbi pidbi kandma. Ja temma õpetas, ja ütles neile: Eks kirjutud olle: Minno kod-da peab palwekoiaś hūtama keigest rahwast? Agga teie ollete sedda rõõwli auguks teinud.

Sa need kirjatundjad ja ūllemad preestrid kuulsid sedda, ja ostsīd, kuida nemmad tedda pidbid hukksaasatma; sest nemmad kartsid tedda, et keif rahwas wāgga ehmatas temma õpetusse pārrast, ja heitsid temma pole. — Sa kui õhto sai lāks temma liinast wālja.

Teisipäaw.

Sa watra hommiko nāggid nemmad mõdaminnes sedda wigipuud jureni ärrakuinud ollewad. Sa kui se Peetrusse mele tullī, ütles ta temmale: Rabbi, wata, se wigipu, mis sinna ärraneedsid, on ärrakuinud. Jēsus wastas ja ütles neile: Uskuge Summalat! Sest tõest minna ütlen teile: Kui teie usuks, ja ei mõtleks kaksipidbi, ja ütleks seinnatse mae wasto: Sago sa ūllestõstetud ja merresse heidetud, siis peab teile sama, mis teie ütlete. Sepārrast ütlen minna teile: Keif, mis teie ial luggedes pallute, uskuge, et teie sedda sate, siis saab se teile. Sa kui teie seisate ja loete, siis andke andeks, kui teil middagi kellegi wasto on, et ka teie Jēsa, kes taewas on, teile andeks annaks teie eksitusēd. Agga kui teie ei anna andeks, siis ei anna ka teie Jēsa, kes taewas on, teie eksitusēi mitte andeks.

(Misugguse meewallaga teed sa sedda? Matt. 21, 23—27. Mark. 11, 27—33. Luf. 20, 1—8. Kumb neist on isä tahtmist teinud? Matt. 21, 28—32.)

§ 36. Tähhendamisse sanna winamāest.

Matt. 21, 33—46. Mark. 12, 1—12. Luf. 20, 9—19.

Sa Jēsus hakkas tähhendamisse sannade lābbi rākima: Ūks innimenne istutas winamāgge, ja teggi aeda ūmber, ja kaewas asset winamarja sūrrotõrrele, ja ehhitas torni, ja andis sedda numa peäle wālja mameeste kätte, ja lāks wõdra male. Sa kui aeg olli, lākkitas temma ūhhe sullase nende mameeste jure, et temma nende kāest pidbi winamāe wiljast sama. Agga nemmad wõtsid, ja pekfid tedda, ja saatfid tedda tūhjalt ärra. Sa temma lākkitas jälle teist sullast nende jure; seddagi wiśkasid nemmad kirowidega, ja lōid temma Pea lōhki, ja saatfid tedda teotud ärraminnema. Sa temma lākkitas ta ūhhe teise; seddagi tapfid nemmad ärra, ja paljo teisi, muist pekfid, agga muist tapfid nemmad. Kui temmal nūūd ūks ainus poeg alles olli, siis ütles temma: Mis pean minna teggema? Ma tahhan omma armsa poia lākkitada, ehk nemmad hābbenewad, kui nemmad tedda nāwad. Agga kui nemmad se poia nāggid, ütlesid nemmad isesekeskes: Sefinnane on se pārria, tulge, tapkem tedda ärra, et pārrandus meile saab. Sa nemmad lākkasid tedda winamāest wālja, ja tapfid tedda ärra. Mis wõttab nūūd se winamāe isfand tehha? Nemmad ütlesid temma wasto: Reed kurjad hukkab temma kurjaste ärra, ja annab winamāe teiste mameeste kätte, kes temmale ommal ajal wilja kätte saatwad. Kūl temma tulleb, ja hukkab need mamehheb ärra, ja annab winamāe teiste kätte. — Agga kui nemmad sedda kuulsid, ütlesid nemmad: Argo se sündko. Agga temma watis nende peäle, ja ütles: Mis se siis on, mis on kirjutud: Se kirowi, mis honeehhitajad kui kōlwatuma ärraheitnud, se on nurgakirowiks sanud. Sepārrast ütlen minna teile: Summala riik peab teist ärrawoetama, ja selle rahwale antama, kes temma wilja annab.

Sa kui ülemad preestrid ja Wariserid temma tähendamise fannad kuulsid, tundsid nemmad, et ta neist rakis. Sa nemmad püüdsid tedda finniwõtta, agga nemmad kartsid rahwast, sest et nemmad tedda prohwetiks piddasid; ja nemmad jätsid tedda mahha ja läksid ärra.

(Kunninglikkud pulmad. Matt. 22, 1—15. Misuggune on se suur käesofanna käskus? Matt. 22, 34—46. Mark. 12, 28—37. Luf. 20, 41—44. Lesse naese wering. Mark. 12, 41—44. Luf. 21, 1—4. Kristusse tullemise tähhed. Matt. 24, 1—42. Mark. 13, 1—13. Luf. 21, 5—38. Walwage! Matt. 24, 43—51. Mark. 13, 14—37. Kümme neitsit. Matt. 25, 1—13. Kohromoistminne. Matt. 25, 31—46.)

Reffnädali.

§ 37. Judas püab Jesust ärraanda.

Matt. 26, 1—5. 14—16. Mark. 14, 1. 2. Luf. 22, 1—6.

Sa se sündis, kui Jeesus need kõnned keik sai lõppetanud, siis ütles temma jüngritte wasto: Teie teate, et kahhe päwa pärrast Pasapühha on, ja innimesse Poeg antakse ärra, et tedda peab risti podama. Siis tullid kofko ülemad preestrid ja kirjatundjad, ja rahwa wannemad selle ülema preestri kotta, tedda hūti kainwaks, ja piddasid issekeskes nou, et nemmad Jesust kawwalussega piddid finniwõtma ja ärratapma.

Agga sadanas olli lainud Juda Iskarioti sisse; ja rakis ülematte preestride ja sõapealikudtega sedda, kuidas temma tedda nende kätte piddi ärraandma, ja ütles: Mis teie tahhate mulle anda, siis tahhan ma tedda teie kätte ärraanda? Kui nemmad sedda kuulsid, said nemmad rõõmsaks, ja tootasid temmale rahha anda. Sa nemmad palusid temmale kolmkümmend hõbbetükki (se on wiisteistkümmen rubla hõbbedat.) Sa sest aiaast otsis temma pärrast aega, et ta tedda woiks ärraanda neile ilma tülita.

Reljapäaw.

§ 38. Pasatal ja jalge = pesseminne.

Matt. 26, 17—19. Mark. 14, 12—16. Luf. 22, 7—13. Joan. 13, 1—20.

Agga esimesesl hapnematta leibade päwal, millal Pasatalle piddi tappetama, ütlesid temma jüngrid temma wasto: Kus sa tahhad, et meie peame minnema ja walmistama, et sa Pasatalle woid süa? Sa temma läkkitas kaks omma jüngrittest, Peetrust ja Joannest, ja ütles neile: Minge liina, ja üks innimenne tulles teie wasto, se kannab ühhe kruusi wet, käge temma järrel, ja seal, kuhho temma sisselähhab, üttelge selle koia isfandale: Sppetaja ütles sulle, kus on se woõraste tubba, kus ma Pasatalle omma jüngrittega woin süa? Sa sesamma näitab teile ühhe sure ehhitud toa üllewel, mis walmis on, seal walmistage meile. Sa need jüngrid läksid ärra, ja said liina, ja leidsid nenda, kui temma neile olli ütelnud.

Agga kui õhto sai, tuli temma nende kahheteistkümmega. Sa kui õhtosõmaag ka olli, kui kurrat jo olli Juda, Simona poia, Iskarioti süddamesse annud, et ta tedda piddi ärraandma, teadis Jeesus, et Issa keik temma kätte olli annud, ja et temma Summalast olli tulnud, ja Summala jure läks; siis tousis temma õhtosõmaagiast ülles, ja panni ommad rided mahha, ja wõttis ühhe rättiko, ja siddus ennese ümber. Pärrast wallas temma wet ühhe pekki sisse, ja hakkas jüngritte jallad pessema, ja rättikoga kuivatama, mis temma ümber olli sentud.

Kui temma nüüd nende jallad sai pesnud, wõttis temma ommad rided, ja istus jälle mahha, ja ütles nende wasto: Kas teie teate, mis minna teile ollen teinud? Teie hüate mind Sppetaja ja Issand, ja ütlete diete, sest minna ollen se. Kui minna nüüd se Issand ja Sppetaja

teie jallad ollen pesnub, siis peate teie ka teine teise jallad pessema. Ühhe õppetuse märki ollen ma teile annud, et ka teie nenda tete, kui minna teile ollen teinud.

§ 39. Pühha õhtosõmaaega seatakse.

Matt. 26, 20 — 29. Mark. 14, 17 — 25. Luf. 22, 14 — 23. Joan. 13, 21 — 28.

Ta Jeesus wõttis karrika, tannas ja ütles: Wõtke se, ja jaggage ennestele. Ta kui nemmad laudas istisid, ja sõid, ütles Jeesus: Edest minna ütlen teile, üks teie seast, kes minnoga sõõb, annab mind ärra. Kõl innimesse Poeg lähhab ärra, nenda kui temmast on kirjotud; agga hõdda selle innimessele, selle läbbi innimesse Poeg ärra-antakse, se olleks temmale parrem, kui se innimenne ei olleks sündinud.

Ta kui nemmad sõid, wõttis Jeesus leiba, tannas ja murdis, ja andis neile, ja ütles: Wõtke, sõge, se on minno ihho, mis teie eest antakse, sedda tehke minno mällestuseks. Selsammal kombel wõttis temma ka se karrika parrast õhtosõmaaega, tannas ja andis neile, ja ütles: Wõtke, joge, keik seält seest; sefinnane karrikas on se uus seadus minno werre sees, mis teie ja mitme eest ärrawallatakse pattude andeksandmiseks. Sedda tehke, ni mittokord, kui teie ial sedda jote, minno mällestuseks.

Kui Jeesus sedda sai üttelnud, ütles temma ta omma jüngrittele: Üks teie seast annab mind ärra. Ta nemmad ütlesid iggaüks temma wasto: Tõsand, minnaks se ollen? Jeesus wastas: Se on sesamma, kennele minna sedda pallokest sisesekastan, ja annan. Ta temma kastis sedda pallokest sisse, ja andis sedda Juda Iskariotile. Ta se pallokesse järrele läks Saban temma sisse. Siis ütles Jeesus temmale: Mis sa teed, sedda te ussinaste. Kui temma nüüd sedda pallokest sai wõtnud, läks temma seddamaid wälja. Ta õ olli.

(Kes on se surem? Luf. 22, 24 — 38. Usust, armaustus-sest, palwest, pühast Waimust. Joan. 14. Tähhendamise sanna winapuust — trööstiaist. Joan. 15. Kristus kulutab omma är-raminnetist. Joan. 16. Jeesuse palwe. Joan. 17.)

§ 40. Jeesus Ketsfemane aedas.

Matt. 26, 30 — 46. Mark. 14, 26 — 42. Luf. 22, 39 — 46. Joan. 18, 1.

Kui Jeesus sedda sai rākinud, läks temma wälja omma jüngrittega ülle Kidroni jõe õllimāele. Siis ütles Jeesus neile: Selsinnatsel õsel wõttate teie keik ennast minnust pahhandada. Seft kirjotud on: Ma tahhan karjast lūa, ja karja lambad peab igale pillutama. Agga parrast, kui ma saan üllestoussad, tahhan ma teie ele minna Kalileamale. Agga Peetrus kostis, ja ütles temmale: Ehk ka keik peaksid ennast minnust pahhandama, ei tahha minna ennast polegi pahhandada. Jeesus ütles temma wasto: Tanna, selsinnatsel õsel; enne kui kuf kaksford saab laulunud, salgad sa mind kolmford ärra. Agga temma ütles weel ennam pealegi: Ehk ma sinnoga peaksin surrema, ei tahha ma sind mitte ärrasalgada. Ta nendasammoti ütlesid ka keik.

Siis tulli Jeesus nendega ühte moisa, mis hūtakse Ketsfemaneks; seäl olli üks aed, senna sisse läks temma, ja temma jüngrib. Ta kui temma senna paika sai, ütles temma nende wasto: Istke seie mahha, kunni ma saan senna lainud, ja luggenud. Ta temma wõttis ennesega Peetrust, Jakobust ja Joanneft, ja hakkas kurwaks sama ja hirmust ahvastust tundma. Siis ütles Jeesus neile: Jāge seie, ja walwage minnoga. Ta temma isse lahkus neist ärra ni kaugele, kui kirowiga woib süsta, ja heitis põhweli mahha, ja pallus Summalat, ja ütles: Abba Tõsa, sinna woid keik tehha; kui se woib olla, siis mingo sefinnane karrikas minnust mōda; ommeti mitte nenda, kui minna tahhan, waid kui sinna tahhad.

Ja temma tulli jüngritte jure, ja leidis neid magamast, ja ütles Peetrusle: Simon, maggad sa? Nendaks teie ei suda minnoga ühte tundi wälwada? Walwage ja luggege, et teie kiusatusse sisse ei sa. Waim on kü walmis, agga lihha on nõdder. Ja läks temma teistkorda ärra, lugges ja ütles: Minno Jēsa, kui sefinnane karrikas ei woi minnust mõdamiina, muido kui et ma sedda joon, siis sündko sinno tahtminne.

Ja temma tulli, ja leidis neid ta magamast, sest nende filmad ollid raskeb unneft, ja ei teadnud, mis nemmad temmale piddid wastama. Ja temma jättis neid, ja läks ta ärra, ja lugges kolmatkorda, ja ütles need-sammad sannad. Agga üks ingel näitis ennast temmale taewast, ja finnitas tedda; ja kui ta surmaga olli woitlemas, pallus temma Summalat kangeminne; agga temma higgi olli kui werrepisfarab, need langsid Ma peäle.

Ja temma tulli omma jüngritte jure, ja ütles neile: Maggage pärrast ja hingage; wata, se tund on joudnud, ja innimesse Poega antakse ärra pattuste kätte. Souške ülles, läkki ärra; wata, se on liggi, kes mind ärraannab.

§ 41. Jēsuft antakse ärra.

Matt. 26, 47—56. Mark. 14, 43—52. Luk. 22, 47—53. Joan. 18, 2—11.

Agga Judas, kes tedda ärraandis, teadis ka sedda paika; sest et Jēsus saggedaste senna omma jüngrittega olli kottotulnud. Kui nüüd Judas ennese jure olli wõtnud wāehulga, tulli ta senna, ja kais nende ees. Kui nüüd Jēsus teadis keif, mis temma peäle piddi tulles, läks temma wälja, ja ütles nende wasto: Kedda teie otsite? Nemmad wastasid temmale: Jēsuft Raatsaretist. Jēsus ütles neile: Minna ollen se. Agga se, kes tedda ärraandis, olli neile tähhe annud ja üttelnud: Kellele ma suud annan, se on sesamma, tedda wõrke finni. Ja kui ta senna sai, tulli ta warsti temma jure, ja üt-

les: Terre Rabbi; ja andis temmale suud. Siis tulid nemmad temma jure, ja wõtsid tedda finni.

Ja Jēsus ütles rahwale: Teie ollete wäljaläinud otsego rõõwli peäle mõrkade ja nuiadega, mind finni-wõtma. Minna ollen iggapäaw teie jures istnud, ja õppetanud pühhas koias, ja teie ep olle mind mitte finniwõtnud. Se on teie tund, ja pimmedusse woimus. Siis jätsid tedda keif jüngrid mahha, ja põggenesid.

§ 42. Jēsus ülle matte preestride ees.

Matt. 26, 57—68. Mark. 14, 53—65. Luk. 22, 54. 55. Joan. 18, 12—24.

Agga wāehulk, ja üllepealik, ja Jūda rahwa sullased wiisid Jēsuft ärra üllemapreestri jure, kuhho keif ülle-mad preestrid ja wannemad, ja kirjatundjad ollid kottotulnud.

Agga üllempreester küsis Jēsuselt temma jüngritte, ja temma õppetuse pärrast. Jēsus kostis temmale: Minna ollen julgeste rākinud selle mailmale; mis sa mult küsid? Küsi neilt, kes kuulnud, mis ma ollen rākinud. Agga kui ta sedda sai üttelnud, löi üks neist teenridest, kes seäl jures seisid, Jēsuft keppiga, ja ütles: Nendaks sa üllemapreestrile wastad? Jēsus kostis temmale: Kui ma kurjaste ollen rākinud, siis tunništa sedda kurja ollowad; agga kui ma hästi ollen rākinud, mis sa mind lööd?

Agga ülle mad preestrid ja wannemad, ja keif se suur kōhhus otsisid walle tunnistust Jēsusse wasto, kuida nemmad tedda piddid surmama, ja ei leidnud ühtegi. Sest paljo tunnistasid wallet temma peäle, ja nende tunnistusfed ei olnud ühhesuggused. Ja nemmad löid temma kōrwa äre, ja süllitasid temma filmi. Ja sullased löid tedda keppidega.

§ 43. Peetrus salgab Jeesust ärra.

Matt. 26, 69—75. Mark. 14, 66—72. Luk. 22, 56—62.
Joan. 18, 25—27.

Agga Peetrus istus wäljas oue peäl. Siis tulli üks üllemapreestri tüdrukuis; ja kui ta näggi Peetrust ennast sojendawad, watis ta temma peäle, ja ütles: Ja sinnagi ollid Naatsaretti Jeesussega? Agga temma salgas, ja ütles: Minna ei tunne tedda, egga moista, mis sa rägib. Ja temma läks wälja etteoue, ja kuk laulis. Agga kui temma warrawa pole ärraläks, näggi tedda üks teine, ja ütles neile, kes seal ollid: Sesinnanegi olli se Naatsaretti Jeesussega. Ja temma salgas ta wandega: Minna ei tunne sedda innimest. Agga ürrikesse aia pärrast tullid temma jure need, kes seal seisid, ja ütlesid Peetrussele: Tdest, sinnagi olled nende seltsist, sinna olled Kalileama mees, sest sinno keelgi tunnistab sind üles. Siis hakkas temma ennast wägga ärraneedma, ja wandma: Ei ma tunne sedda innimest. Ja seddamaid, kui temma alles räkis, laulis kuk teistkorda. Ja Jeesand pöris ennast ümber, ja watis Peetrusse peäle. Ja Peetrusse mele tulli Jeesanda fanna, kui ta temma wasto olli ütelnud: Enne kui kuk saab laulnud, salgad sinna mind kolmkord ärra. Ja Peetrus läks wälja, ja nuttis kibbedaste.

M e d e.

§ 44. Jeesus sure kohto ees. Juda hirmus surm.

Matt. 27, 1—10. Luk. 22, 63—71. Joan. 18, 28.

Ja kui walge sai, tullid rahwa wannemad, üllemad preestrid ja kirjatundjad kokko, ja wisid Jeesust omma sure kohto ette, ja ütlesid: Olled sinna Kristus? Ütle meile. Temma ütles neile: Kui ma teile peaksin ütleva, ei

teie usfaks polegi; agga kui ma ka peaksin küsima, siis teie ei wastaks mulle polegi, ja ei lasseks mind lahti. Ja warsti warra hommiko piddasid üllemad preestrid wannematte ja kirjatundjattega nou, et nemmad tedda piddid surma saatma, ja siddusid tedda, ja wisid tedda ärra, ja andsid tedda mawallitseja Pontiusse Pilatusse kätte.

Kui Judas, kes tedda olli ärraannud, näggi, et ta olli hukkamoistetud, siis kahhetseks temma sedda; ja tõi need kolmkummend hõbbetükki jälle üllemapreestride ja rahwa wannematte kätte, ja ütles: Minna ollen patto teinud, et ma ollen wagga werd ärraannud. Nemmad ütlesid: Mis meil sega teggemist? Katsi sinna isse! Ja temma heitis need hõbbetükid mahha senna templisse, ja läks, — kõrvale ärra, — ja poos ennast üles.

§ 45. Jeesus Pilatusse ja Herodesse ees.

Matt. 27, 11—14. Mark. 15, 2—5. Luk. 23, 2—16.
Joan. 18, 29—38.

Siis läks Pilatus nende jure wälja, ja ütles: Mis teil on kaebamist selle innimesse peäle? Nemmad ütlesid: Tedda olleme meie leidnud, et ta rahwast ärrapõrab, ja kelab Keisrile kohtorahha andmast, ja ütleb ennast Kristusse, ühhe kuningaga ollewad. Kui ep olleks sesinnane mitte kurjateggia, siis ei olleks meie tedda sulle ärraannud. Siis läks Pilatus kohtokotta, ja kutsus Jeesust, ja ütles temma wasto: Olled sinna se Juda rahwa kuningas? Jeesus kostis: Minno kuningriik ep olle mitte sestinnatsest mailmast. Olleks mo kuningriik sestinnatsest mailmast, kü mo teenrid taplesid, et mind Juda rahwa kätte ei saaks antud. Minna ollen seks sündinud ja ilmale tulnud, et ma tõele tunnistust pean andma. Kes tõe seest on, se tuleb minno heäle. Pilatus ütles temmale: Mis on tõdde? Ja kui ta sedda sai ütelnud, läks temma jälle wälja rahwa jure, ja ütles nende wasto: Minna ei leia ühtegi süüd temmast!

Agga nemmad aiasid peäle, ja ütlesid: Temma an-nab rahwale pahha nou, ja õppetab keik mõda Juda-maad, ja on algand Kalileamaalt siit sadik. Sa kui Pilatus teada sai, et ta Herodesse wallitusse alt olli, läkkitas temma tedda Herodesse jure, kes neilge päiwil Jerusalemmas olli. Agga Herodes sai wägga rõõmsaks, kui ta Jესust nähha sai; sest ta olleks tedda heamelega amhogi näinud, sepärast et ta olli paljo temmast kuul-nud, ja temma lotis ühhe immetähhe nähha sada. Kõl ta küsis temmalt mitme sannaga; agga temma ei was-tand temmale ühtegi. Agga kui Herodes omma sõa-meestega tedda ep olnud miiski pannud ja naernud, läkkitas temma tedda jälle Pilatusse jure.

§ 46. Jესusse peäle moistetaksse surma kōhhut.

Matt. 27. 13—39. Mark. 15. 6—19. Luf. 23. 17—25.
Joan. 18. 39.—19. 16.

Agga Pühhiks olli mawallitsejal se wiis, rahwale üh-he wangi lahtilasta, kedda nemmad tahtsid. Agga siis olli neil üks kulus wang, kedda hūti Parrabaks, kes olli rõwel. Sa rahwas kistsendas ja hakkas palluma, et ta pidbi teggema, nenda kui ta ikka neile olli teinud. Siis ütles Pilatus nende wasto: Kumba teie tahhate, et ma teile pean lahtilaskma? Parrabast woi Jესust? Agga keik se hulk kistsendas wägga, ja ütles: Hukka tedda ärra, ja lasse meile Parrabast lahti. Siis hüdis Pila-tus ta nende wasto, ja tahtis Jესust lahtilasta, ja ütles neile: Mis minna siis pean teggema Jესussega, kedda hūtakse Kristusseks? Agga nemmad karjusid wasto, ja ütlesid: Lõ risti, lõ tedda risti!

Agga Pilatus tahtis rahwa mele pärrast tehha, ja moistis kōhhut, et nende palwe järrele pidbi sündima, ja laskis Parrabast lahti; agga Jესust andis ta ärra, et tedda pidbi piitsadega pekstama, ja risti lõdama. Sa

sõamehhed wõtsid temma rided seljast ärra, ja pannid tem-ma ümber purpuri mantli, ja punnufid kroni kibbowit-sust, ja pannid sedda temma pähhä.

Siis läks Pilatus jälle wälja, ja ütles nende was-to: Wata, ma toon tedda teile wälja, et teie tunnete, et minna temmast ühtegi süüd ei leia. Siis läks Jესus wälja, ja kandis se kibbowitsa kroni ja purpuri mantli.

§ 47. Jესus Kolgata mää peäl.

Matt. 27. 31—49. Mark. 15. 20—41. Luf. 23. 26—49.
Joan. 19. 16—30.

Sa kui nemmad Jესust said naernud, wõtsid nemmad se purpuri mantli temma seljast ärra, ja pannid temma ommad rided temma selga, ja wiisid tedda wälja, et nem-mad tedda pidbid risti lõma. Sa temma kandis omma risti.

Agga temmaga widi kaks teist kurjateggiat wälja ärrahukkata. Sa kui nemmad senna paika said, mis hūtakse Ebrea keele Kolgataks, seal andsid nemmad tem-male ädikast jua sappiga seggatud; ja kui ta sai maitse-nud, ei tahtnud ta mitte jua. Seal posid nemmad ted-da risti, ja need kurjateggiad temmaga, teist parrema, teist pahhema pole, agga Jესust keskele. Siis sai se kirri tõeks, mis ütles: Temma on üllekohtuste sekka ar-watud. Agga Jესus ütles:

Issa, anna neile andeks, sest nemmad ei tea mitte, mis nemmad tewad.

Siis jaggasid nemmad temma rided, ja heitsid liisko nende pärrast, et pidbi tõeks sama, mis on ööldud proh-weti lābbi: Nemmad on mo rided issekeskes jagganud, ja mo kue pärrast liisko heitnud. (Luf. 22. 19.) Sa rahwas seisis seal waatmas. Sa se olli kolmas tund (kello ühheksa enne lounat), kui nemmad tedda risti lõid.

Ta nemmad istfid ja hoidfid seal. Ta ülemad irwitafid tedda rahwaga, ja ütlesid: Muid on ta aitnud, aitko temma isseennast, kui ta on se Kristus, Summala ärrawallitsetud. Agga ka sðamehhedke naersid tedda, ja ütlesid: Kui sinna olled Jüda rahwa kunningas, siis aita isseennast. Agga üks pealekirri olli ka ülle temma Pea kirjutud: Sefinnane on Jüda rahwa kunningas. Ta se olli kirjutud Ebrea, Krefa ja Laddina kele.

Agga Jესusse risti jures seisis temma emma, ja temma emma õdde, Maria, Kleopa naene, ja Maria Mahdalena. Kui nüüd Jესus omma emma näggi, ja selle jüngri seal jures seiswad, kedda temma armastas, ütles ta omma emma wasto:

Maene, wata, se on sinno poeg. Pärast ütles temma selle jüngri wasto: Wata, se on sinno emma. Ta sefissamast tunnist wõttis se jünger tedda omma kotta.

Agga üks neist kurjateggiaist, kes ollid ülespodud, teotas tedda, ja ütles: Kui sa olled Kristus, siis aita isseennast ja meid. Agga se teine sõitles tedda, ja ütles: Eks sinnagi ei karda Summalat, sest et sinna sefissamast hukatuses olled. Ta meie kül õigusse polest, sest meie same kätte, mis meie tõ wäart on; agga sefinnane ep olle ühtegi pahha teinud. Ta temma ütles Jესusse wasto: Jēfand, mõtle minno peale, kui sa omma kunningriki tulled. Ta Jესus ütles temmale:

Tõest, minna ütlen sulle, tanna pead sa minnoga Paradisis ollema.

Agga kui kues tund (kello kaksteist) olli, sai pimmedus keige ülle se Ma, ühheksamast tunnist (kello kolmest) sadik. Ta päike läks pimmedaks. Ta ühheksamal tunnil kistsendas Jესus sure heälega, ja ütles:

Eli, Eli, lamma sabbahtani!

se on: Minno Summal, minno Summal, mis sa mind olled mahhajätanud? Ta monningad neist, kes seal jures seisis, kui nemmad kedda kuulsid, ütlesid: Temma kutsub Eliast.

Pärast, kui Jესus teadis, et jo keik olli lõppetud, et kirri pidid tõeks sama, ütles temma:

Mul on janno.

Seal seisis üks asti täis adikast. Ta warfi jooksis üks nende seast, wõttis kāsna, täitis kedda adikaga, ja pistis pilliroo otsa, ja jotis tedda. Kui nüüd Jესus kedda adikast sai wõtnud, ütles ta:

Se on lõppetud.

Ta Jესus kistsendas ta sure heälega, ja ütles:

Jēssa, sinno kätte annan ma omma waimo.

Ta wata, se ettepodud tek, mis templis keigepühhama ees, kārises lõhki kahheks, ülemast otsast allamast sadik. Ta Ma wārises, ja kallud lõhksid, ja hauad lāksid lah-ti. Agga se pealik, kes temma kohhal seisis, ja need, kes temmaga ollid, ja Jესust hoidfid, kui nemmad nägid kedda mawārrišemist, ja mis sündis, kartsid nemmad wägga, ja ütlesid: Se innimenne olli tõeste õige ja Summala Poeg.

§ 48. Jესusse matminne.

Matt. 27, 57—66. Mark. 15, 42—47. Luk. 23, 50—56. Joan. 19, 31—42.

Agga kui jo õhto kätte tulnud, et se walmistamisēe pāaw olli, se on pühhade laupāaw, siis tuli Jōsep Ari-matiast, üks aus raeisand, kes issegi otis Summala ri-ki, se ei olnud nendega mitte ühhes nous, egga kiitnud nende tõdd, kes ka Jესusse jünger olli; agga sallaja, kar-tusēe pärast Jüda rahwa eest, se julges, ja läks Pila-tusēe jure, ja pallus ennesele Jესusēe ihho. Ta Pilatus

andis se ihho Jofepile. Ja temma ostis kallist linnast riet, ja wöttis tedda mahha. — Siis tulli ka Mikodemus, kes enne Jესusse jure olli tulnud, ja tõi seggatud mirri ja aloë liggi sadda naela. Siis wöttis nemmad Jესusse ihho, ja mähksid sedda linnaste riette sisse kalliste rohtudega, nenda kui Juda rahwal se wiis on mahhamatta. Agga seal paikas, kus ta olli risti lödud, olli üks aed, ja aedas üks uus haud; fenna pannid nemmad Jესust Juda rahwa walmistamispe päwa pärrast, sest et se liggi olli; ja weretasid sure kirowi haua ukse ette, ja lāksid ärra. Ja hingamispe pääw tulli peäle.

Agga teisel päwal tullid üllemad preestrid ja Wariferid kofko Pilatusse jure, ja ütlesid: Meie mele on tulnud, et se pettis ütles, kui ta alles ellus olli: Minna touse kolme päwa pärrast ülles. Sepärrast kāsfi sedda hauda hästi hoida kolmandama päwani, et temma jüngrid tedda ärra ei warrasta. Pilatus ütles: Hoidjaid on teil, minge ja hoidke hästi, kui teie tunnete. Ja nemmad lāksid ärra, ja hoidsid sedda hauda hoidjattega, ja pannid se kirowi pitseriga kinni.

§ 49. Jესusse üllestousminne.

Matt. 28, 1 — 15. Mark. 16, 1 — 8. Luk. 24, 1 — 12.
Joan. 20, 1 — 10.

Ja kui hingamispe pääw sai mödalainud, tulli Maria Mahdalena ja teine Maria hauda waatma. Ja wata, suur mararriseminne sündis, sest Jēsanda ingel tulli taewast mahha, ja weretas se kirowi haua ukse eest ärra, ja istus fenna peäle. Ja temma näggo olli otsego walf, ja temma rided walged kui lummi. Agga hirmo pärrast temma eest wärrisefid hoidjad, ja said otsego surnuks. Agga ingel kostis ja ütles nende naeste wasto: Arge kartke mitte! ma tean, et teie otfite Jესust, kes olli risti lödud. Tedda polle siin, waid ta on üllestousnud, nenda kui ta on üttelnud. Tulge tenna, wadage se asse,

kus Jēsand on magganud; ja minge ussinaste ärra, ja üttelge temma jüngritele, et temma on furnust üllestousnud. Ja wata, temma lähhab teie ele Kalileamale, seal fate teie tedda nähha. Ja nemmad lāksid haua jurest taggasi, ja kulutasid sedda jüngritele, ja keifile teistele.

Agga kui nemmad ärralāksid, siis tullid need wahhid liina, ja kulutasid üllemapreestridele keif, mis olli sündinud. Ja nemmad piddasid rahwa wannemattega nou, ja andsid neile sõameestele rahha kül, ja ütlesid: Üttelge, temma jüngrid tullid õse, kui meie maggasime, ja warrastasid tedda ärra. Ja kui mawallitseja sedda saab kuulda, tahhame meie tedda melitada, et teie peate ilma murreta ollema. Ja nemmad wöttisid sedda rahha, ja teggid nenda, kui neid õppetati.

§ 50. Jesus näitab ennast jüngritele.

Mark. 16, 14. Luk. 24, 36 — 48. Joan. 20, 19 — 30.

Kui nüüd õhto aeg olli selsammal esimesesl näbdala päwal, ja uksest lukkus ollid seal, kus jüngrid ühheksous ollid kartusse pärrast Juda rahwa eest, ja kui nemmad sedda rāksid, näitis Jesus ennast nende ühhesteistkümnele, kui nemmad laudas istid, ja seisis keft nende wahhel, ja ütles neile: Rahho olgo teile! Agga nemmad kohkusid ja kartsid, ja mõtlesid ennast waimo näggewad. Ja temma ütles neile: Mis teie ollete ni wägga ärraehmatand? Ja miks pärrast tousewad nifuggused mõtlemisfed teie süddamette seest? Et wadage mo käd ja jallad; sest waimul ep olle mitte lihha ja luid, nenda kui teie näte mul ollewad. Ja kui ta sedda sai üttelnud, näitis temma neile ommad käd ja jallad. Siis said need jüngrid rõõmsaks, kui nemmad Jēsandat nägid. Ja Jesus ütles neile jälle: Rahho olgo teile! Nenda kui Jēsa mind on lākkitanud, nenda lākkitan minna teid ka. Ja kui ta sedda sai üttelnud, puhhus temma nende peäle, ja ütles neile: Wõt-

ke pühha Waimo! Kellele teie ial pattud andeks annate, neile on need andeks antud; kellele teie ial pattud finnitute, neile on need finnitud.

Agga Tomas ei olnud mitte nendega, kui Jeesus tulnud. Siis ütlesid need teised jüngrid temmale: Meie olleme Jeesandat näinud. Agga temma ei usknud sedda mitte. Agga kahheksa päwa pärast ollid need jüngrid jälle seälsammas, ja Tomas nendega. Siis tuli Jeesus, kui ukseid lukkus ollid, ja seisid kesk nende wahhel, ja ütles Tomale: Pistä omma sõrme seie, ja wata minno käed ja minno jallad. Siis ütles Tomas: Minno Jeesand, ja minno Summal! Jeesus ütles temmale: Sa olled usknud, sest et sa mind olled näinud. Ünsad on need, kes ei nä, ja siiski uskwad.

§ 51. Kristusse taewaminne.

Matt. 28, 16—20. Mark. 16, 15—20. Luk. 24, 49—53.
Ap. Teg. 1, 3—12.

Agga need üksteistkummend jüngrit läksid ärra Kalileamale senna mäe peäle, kus neid Jeesus olli käsknud. (Sa senna koggusid ennam kui wiis sadda wenda. 1 Kor. 15, 6.) Sa kui nemmad tedda näggid, kummardasid nemmad tedda. Sa Jeesus tuli nende jure ja ütles: Minge keige mailma, ja kulutage armõppetust keige lo-male, ja ristige neid Jēsa, Poia ja pühha Waimo nim-mel; ja õppetage neid piddama keik, mis minna teid ollen käsknud. Kes ussub, ja kedda ristitakse, se peab ünsaks sama; agga kes ei ussu mitte, tedda peab huk-kamoistetama.

Sa Jeesus olli jüngrittest nähtud nellikummend päwa, ja rakis Summala rigi asjad. Sa kui ta nendega kokko sai (wimist korda Jerusalemmas), käskis temma neid, et nemmad ei piddand Jerusalemmast ärraminne, waid Jēsa tootust ootma. Sest Joannes, ütles temma, on

kul weega ristitud, agga teid peab pühha Waimoga ristitama, ei mitte kaua pärast neidsinnatsid päwi. Agga temma wiis neid wälja Petaniast sadik, ja tõstis om-mad käed ülles, ja õnnistas neid. Sa se sündis, kui ta neid õnnistas, tõsteti tedda nende nähhes ülles, ja pilw mõttis tedda ülles nende filma eest ärra, ja woeti ülles taewa, ja istub Summala parremal polel.

Sa kui nemmad üksisilmi taewa pole waatsid, kui temma ärraläks, wata siis seisid nende jures kaks meest walgis ridis, kes ka ütlesid: Kalileama mehed, mis teie seisate, ja watate ülles taewa? Sefinnane Jeesus, kes teilt on ülleswoetud taewa, se peab tullemä sel-sammal kombel, kui teie tedda ollete näinud taewa ärraminnewad. Agga nemmad kummardasid tedda, ja läksid taggasi Jerusalemma. Sa nemmad ollid allati pühhas koias, kiitsid ja tännasid Summalat.

Sah wiist, ma tullen noppeste, ütleb Jeesand.

Juttustamissed

Summal rigist Ma peäl.

Teine jaggo.

Apostlide aeg.

§ 52. Nellipühhi ja esfimenne Jესუსse foggodus.

Ap. Tegg. 2.

Ja kui Nellipühhi pääw kätte sai, siis ollid Jესუსse jüngrid keif ühhel meel Jerusalemmas kous. Ja taewast sündis äkkitselt kohhiseminne, otsego kange tuul olles puhhunud, ja täitis keif sedda kodda, kus nemmad istid. Ja neist nähti kui lõhnutud tulle keled (lekekesed); ja se seisid iggaühhe peal nende seast; ja said keif täis pühha Waimo, ja hakkasid räkima teisi keli, nenda kui Waim neile andis selgeste ülesrākida. Kui sesinna ne heal sündis, siis tuli rahwa hulk kōkko, ja said ommas mõttes seggaseks; sest iggaüks kulis neid omma kelemurde rākivad. Ja nemmad ehmatasid keif ärra, ja ollid otsego kahhe peäl, ja ütlesid teine teise wasto: Mis se kül peaks ollema? Agga teised pannid sedda naeruks, ja ütlesid: Nemmad on täis maggusat wina.

Agga Peetrus seisid nende ühheteistkümnega, tõstis omma heäle, ja rākis neile selgeste: Judamehhed ja keif, kes teie Jerusalemmas ellate, needfinnatsed ep olle mitte joobnud, nenda kui teie armate; sest se on se kolmas päwa tund (hommiko kello ühheksa.) Waid se on se, mis prohmeti Joeli lābbi on kirjutud: Ja wiimsil päiwil pe-

ab sündima (ütles Summal): Ma tahhan ommast Waimust wāljawallada keige lihha peäle. Jēsraeli mehhe, kuulge needfinnatsed sannad: Jესust Raatfaretist, Summalast teile armwalikkus tehtud meest, wāe, immeteggude ja tähtedega, mis Summal temma lābbi teie seas teggi; seddasinnast ollete teie wōtnud, ja ärratapnud, sedda Summal on ülesārratanud. Et temma nüüd on üllendatud, ja pühha Waimo tootust Jēsalt sanud, siis on temma sedda wāljawallanud, mis teie nüüd näte ja kulete.

Agga kui nemmad sedda kuulsid, siis lāks se nende lābbi süddame, ja ütlesid Apostlide wasto: Mehhe, wennad, mis meie peame teggema? Agga Peetrus ütles nende wasto: Parrandage meelt, ja iggaüks teie seast lāsko ennast ristida Jესუსse Kristusse nimme peäle, patude andeksandmisses, siis peate teie pühha Waimo aāni sama. Kes nüüd heal meel temma sanna wastowōtsid, neid ristiti, ja sel päwal kōgguti nende jure liggi kolm tuhat hinge. Agga iggaühhe hingele tuli kartus peäle, ja paljo immeteggusid ja tähta sündisid Apostlide lābbi. Agga keif need, kes ussid, ollid ühhekskous, ja keif, mis neil olli, olli neil ühhes.

§ 53. Peetrus teeb ühhe jallotuma terweks.

Ap. Tegg. 3. 4.

Agga Peetrus ja Joannes lāksid ühtlasse üles pühha kotta palwe tunnil, mis ühheksas olli. Ja üks mees, kes emma ihhust jalloto olli, kanti ja pandi iggapäaw pühha koia ukse ette, andid palluma neilt, kes pühha kotta lāksid. Kui temma nāggi Peetrust ja Joannest, et nemmad pidid pühha kotta minnema, pallus temma, te ta pididi andi sama. Agga Peetrus watis üksilmi temma peäle Joannessega, ja ütles: Wata meie peäle. Agga temma wahtis nende peäle, ja otis, et ta neilt midagi pididi sama. Agga Peetrus ütles: Hōbbadat ja kulda ei olle mul mitte; agga mis mul on, sedda annan

minna sulle; Jeesuse Kristuse nimel Naatsaretist, touse ülles ja kõnni! Sa seddamaid kargas temma ülles, seisid ja kõndis, ja läks sisse nendega pühha kotta, ja kitis Summalat. Sa keif rahwas näggi tedda kõndiwad ja Summalat kiitwad. Agga kui se jalloto, kes terweks olli sanud, Peetrust ja Joannest tagahoidis, jooksis ka keif rahwas nende jure, ja ehmatas ärra.

Agga Peetrus ütles rahwale: Mis teie sedda immeteks pannete? Ehk mis teie meie peäle üksifilmi watate, otsego olleksime meie omma wäe ja jummalakartuse läbbi seddasinnast teinud kaima? Meie wannematte Summal on omma last Jeesust auustanud, kedda teie ollete ärraanud, ja ärrasalgand, sedda on Summal furnust üllesärratanud. Sa usso läbbi temma nimme sisse, on temma sellesinnatselle sedda diget terwist annud. Sa nüüd tean minna, et teie sedda ollete teinud rummaluse läbbi, nenda kui teie üllemadki. Sepärrast parrandage meelt, ja pöörge ümber, et teie pattud wõiksid sada ärrakustutud. Agga paljo neist, kes sedda fanna kuulsid, uskusi, ja nende arro olliliggi wiis tuhhat.

§ 54. Tehwanus, esfimenne werretunnistaja ehk martir.

Ap. Tegg. 6. 7.

Sa Summala fanna kaswis; ja jüngritte arro sai wägga sureks Jerusalemmas. Sa suur hulk preestrid wõtsid dige usso fanna kuulda. Agga Tehwanus, täis usko ja wägge, teggi immeteggusi ja furi immetähtä rahwa seas. Siis touseid monned ülles, ja waidlesid Tehwanussega. Sa nemmad ei woinud mitte seista selle tarkuse ja waimo wästo, kelle läbbi temma räkis. Siis seadsid nemmad mehhed (waltetunnistajad), kes temma peäle waltet tunnistasi, ja kihutasid rahwast, ja wiisid tedda sure kohto ette. Agga se ülempreester ütles: On se luggu nenda? Agga temma wastas sedda sure kõnne-

ga, ja räkis sest, mis Summal nende wannemattete teinud. Wimakš ütles temma: Teie kangekaelsed, teie pannete ifka pühha Waimo wästo, kui teie wannemad, nenda ka teiege. Kedda prohwetide seast ei olle teie wannemad takkafiusanud, ja tapnud neid, kes ennekulutasid selle dige tullemist, kelle ärraandjaks ja tapjaks teie nüüd ollete sanud? Kui nemmad sedda kuulsid, leikas se läbbi nende süddamette, ja kirristasid hambad temma peäle. Agga kui ta pühha Waimo täis olli, ja üksifilmi taewa pole watis, siis näggi temma Summala au, ja Jeesust seiswad Summala parremal polel, ja ütles: Ennä, ma nään taewad lahti ollewad, ja innimesse Poega Summala parremal polel seiswad. Siis kistsendasid nemmad sure healega, piddasid ommad kõrwad kinni, ja karjusid keiz ühhel meel temma peäle, ja lükkasid tedda liinast wälja, ja wiskasid tedda kiwwidega. Sa nenda uinus se Issanda Jeesuse jünger maggama.

§ 55. Kristikoggodusse takkafiusaminne ja laggoneminne.

Ap. Tegg. 8, 1 — 8.

Agga sel päwal touseis suur takkafiusaminne koggodusse wästo, mis Jerusalemmas olli; ja neid pillati keif ärra Juda- ja Samariamale. Agga ei mitte Apostlid. Agga Saulus, üks noormees, pillutus sedda koggodust, ja tõi wälja mehhi ja naesi, ja andis neid ärra wangi. Siis käisid need ärrapillatud möda maad, ja kulutasid armodppetuse fanna. Agga Wilippus tuli ühte Samaria liina, ja kulutas neile Kristust. Sa rahwas pannid ühhel meel sedda tähhele, mis Wilippus ütles, kui nemmad kuulsid ja näggid need immetähhed, mis temma teggi. Sest mitme seest, kennel rojased waimud ollid, läksid nemmad sure healega kistsendades wälja, ja mitto, kes ollid alwatud ja jallotumad, said terweks. Sa suur rõõm sai seälfammas liinas.

§ 56. Paulus pörab Jeesusse pole.

Ap. Tegg. 9.

Agga Saulus turtfus weel ifka ähwardamisfe ja tapmisfega Jësanda jüngritte wästo, ja läks üllemapreestri jure ja pallus temmalt ramatuid Tamaskusse liina kogoduste kätte, kui temma ial pididi leidma monned ušso tee peäl ollemast, et temma neid woiks kinnisidduda, ja Jerusalemma wia. Agga kui ta olli minnemas, ja Tamaskusse liggi sai, siis paistis temma ümber taewast walguš äkkitselt. Ja temma langes Ma peäle mahha, ja kulis ühhe heäle, mis temmale ütles: Saul, Saul, mis sa mind takkafiusad? Agga temma ütles: Jësand, kes sa olled? Agga Jësand ütles: Minna ollen Jeesus, fedda sa takkafiusad. Siis ütles temma wärristes ja ehmatēs: Jësand, mis sa tahhad, et ma pean teggema? Ja Jësand ütles temmale: Touse ülles, ja minne liinna; seäl peab sulle ööldama, mis sa pead teggema. Agga Saulus touseš ülles maast, ja kui ta ommad silmad lah-ti teggi, ei näinud temma feddagi. Agga need mehhed, kes temmaga ollid, wišid tedda Tamaskusse liina. Ja temma ei näinud kolmel päwal.

Agga Tamaskusses olli üks jünger, Ananias nimmi, ja Jësand ütles temma wästo näggemisfes: Wotta kät-te, ja minne senna ulitsale, mis öigeks hütakse, ja küssi Jüda koias ühhe järrele, Saulus nimmi, kes Tarsusfest; sest wata temma pallub Summalat, ja on näggemisfes näinud ühhe mehhe, Ananias nimmi, sissetullewad, ja kät ennese peäle pannevad, et ta omma näggo pididi jälle sama. Agga kui Ananias kartis minnes, ütles Jësand temma wästo: Minne, sest sesinnane on mul üks ärra-wallitsetud ašti, et ta minno nimme pagganatte ja kunningatte, ja Israeli laste ette peab kandma. Siis läks Ananias senna kotta, ja panni kät temma peäle, ja ütles: Saul, wend, Jësand on mind läkkitanud, et sa omma

p. Kr. f.

67

näo pead jälle sama, ja täis sama pühha Waimo. Ja feddamaid sai temma omma näo jälle, ja tedda ristiti.

Ja Saulus olli monned päwad Tamaskusses jüngritte jures. Ja warši kulutas temma kogodusse koddade sees Kristust, et sesinnane on Summala Poeg. Agga keik, kes tedda kuulsid, ehmatasid ärra. Agga monne päwa pärrast piddasid Jüda rahwas nou, tedda ärratappa. Agga jüngrid wötsid tedda öse, ja saatsid tedda mürist läbbi, ja lasksid tedda kormiga mahha. Agga kui Saulus Jerusalemma sai, püdis temma jüngritte seltsi heita, ja nemmad kartsid tedda keik, ja ei usknud mitte, et ta pididi jünger ollema. Agga Parnabas wöttis tedda wästo, ja wiis tedda Apostlide jure, ja räkis neile, kuida temma tee peäl olli Jësandat näinud, ja temmaga kõnnelenud, ja kuida temma Tamaskusses Jeesusse nim-mel julgeste olli kulutanud armodppetust. Ja ta olli nende jures sisese ja wäljakäimas Jerusalemmas.

§ 57. Peetrus teeb Enea terweks, ja ärratab Tabea surnuš.

Ap. Tegg. 9, 32 — 43.

Agga se sündis, kui Peetrus keik paigad läbbikäis, et temma ka tulli nende pühhade jure, kes Lüdda liinas ellasid. Ja seält leidis temma ühhe innimesse, Eneas nimmi, kes olli kahheksa aastat wödis maas olnud, se olli alwatud. Ja Peetrus ütles temmale: Eneas, Jeesus Kristus teeb sind terweks. Ja feddamaid sai temma terweks. Ja keik näggid tedda, kes Lüddas ja Saronis ellasid; need pööršid Jësanda pole.

Agga Joppe liinas olli üks usklik naesterahwas, Tabea nimmi, sesinnane olli täis häid teggusid. Agga neil päiwil jäi ta haigeks ja surri. Agga Lüdda olli Joppe liggi; kui jüngrid kuulsid, et Peetrus seäl olli, läkkitasid nemmad kaks meest temma jure, ja pallusid tedda Joppe tulla. Ja Peetrus tulli nendega. Ja kui

ta fenna sai, wiisid nemmad tedda furno jure, ja keif lessed naesed seisid temma ümber, ja nutsid. Agga kui Peetrus keif sai wäljaaianud, heitis ta põlweli mahha, pallus Summalat, ja ütles: Dabea, touse üles! Siis teggi temma ommad silmad lahti, ja kui ta Peetrust näggi, touis ta istma. Ja temma kutsus need pühhad lessed, ja panni tedda ellawalt nende ette seisma. Agga se sai teada keif se Joppe liina läbbi, ja paljo usksid Jēfanda siise.

§ 58. Eesimenne ristikoggodus Antiohlias.

Ap. Tegg. 11, 19 — 30.

Agga need, kes ollid laiale pillatud se willetsusse läbbi, mis Tehwanusse parrast sündis, läksid maad läbbi, Wōnikiaist ja Kūprusse sarest ja Antiohkiast sadik. Agga monningad mehed nende hulgast läksid Antiohkia, ja kulutasid Jēfandat Jesust. Ja Jēfanda käsfi olli nendega, ja suur hulk uskus, ja pōris Jēfanda pole. Agga se koggodus, mis Jerusalemmas olli, sai se kōnne neist kuulda; ja nemmad läkkitasid Parnabast wälja, et ta Antiohkiast sadik pidid minnema. Kui ta fenna sai, ja näggi sedda Summala armo, sai temma rõōmsaks, ja maenitfes keif, et nemmad pidid kindla süddamega Jēfanda jure jama. Ja paljo rahwast kogguti Jēfandale. Agga Parnabas läks Saulust otsima. Ja kui ta tedda leidis, tōi temma tedda Antiohkia. Ja nemmad jäid selle koggodusse jure terve aasta; separrast jūngrid Antiohlias keigeesite ristiinnimeseseks hūti.

§ 59. Jakobusse surm. Ingel peastab Peetrust wangitornist.

Ap. Tegg. 12.

Agga sel aial pistis Herodes Agrippas kāt nende külge, et ta monnele sest koggodussest pidid kurja teggema. Ja temma tappis ärra Jakobust, Joannesse wenda, modgaga. Ja kui ta näggi, et se Jūda rahma me-

le parrast olli, siis hakkas temma ka Peetrust kinniwõtma, ja heitis tedda wangitorni. Agga koggodussest tehti lõpmatta palwet, temma eest, Summala pole. Ja Peetrus mäggas õsel kahhe sõamehhe wahhel, kahhes raudahhelas kinni, ja hoidjad ukse ees hoidsid wangitorni. Ja wata, Jēfanda ingel seisis seäl, ja walguis paistis seäl toas; ja temma lōi Peetrusse külge, ja ärratas tedda, ja ütles: Touse ussinaste üles. Ja temma ahhelad langsid temma kätte peält mahha. Ja ingel ütles temma wasto: Kāi minno järrel. Agga nemmad läksid eesimessest ja teisest wahhist läbbi, ja said raudwārrawa ette, mis liina lähhab; se läks iseennefest neile lahti, ja läksid wälja; ja ingel lahkus seddamaid temmast ärra.

Agga Herodest lōi pea üks Summala ingel, ja tedda sõdi ärra ussidest, ja heitis hinge. Agga Summala san-na kaswis ja wōsus.

§ 60. Paulus kulutab Summala sanna mitmes paikas.

Ap. Tegg. 13. 14.

Parnabas ja Saulus, kedda hūti Paulusseks, tullid taggasi Jerusalemmast, kui nemmad omma ammeti said lõppetanud, ja tullid Antiohkia. Agga Antiohlias ollid ses koggoduses, mis seäl olli, monned prohwetid ja õpetajad. Agga kui nemmad Jēfandat tenisid, ja paastisid, ütles pühha Waim: Lahjutage mulle Parnabast ja Paulust ärra selle tōle, mis tarwis minna neid ollen kutsnud. Siis paastisid nemmad, ja pallusid Summalat, ja pannid käd nende peäle, ja lastsid neid minna.

Ja nemmad tullid Seleikiamale, ja läksid laewaga Kūprusse sare; ja käisid se sare läbbi, Pawussest sadik. Agga kui Paulus, ja need kes temmaga ollid, Pawussest ärraläksid, said nemmad Perge, Pamwilia-ma liina. Agga nemmad läksid Pergest läbbi, ja said Pisidiama liina, Antiohkia, ja kulutasid armõppetust.

Agga Juda rahwas tõstsid kiusamist nende wasto, ja aiasid neid omma raiade peält ärra. Agga nemmad puis-
tasid omma jalge põrmo nende peäle, ja tullid Skonia
liina. Agga jüngrid täideti rõmo ja pühha Waimoga.

Agga Skonias sündis, et nemmad ühtlasse tullid Ju-
da rahwa koggodusse kotta, ja nenda rakisid, et suur
hulk usklikuks said. Agga need sannakuulmatta Juda
rahwas kihutasid, ja teggid wihhaseks pagganatte meled
wendade wasto. Agga nemmad said sedda teada, ja
põggenesid Lūkaoniamale, Lūstra ja Terbeni linnade sis-
se, ja senna ümberkaudo, ja kulutasid seal armoõppetust.
Agga Antiohkiast ja Skoniast tullid Juda rahwas senna,
ja melitasid rahwast, ja wiskasid Paulust kirowidoga, ja
weddasid tedda linnast wälja, ja mõtlesid tedda furnud
ollewad. Agga kui jüngrid temma ümber tullid, toufis
temma ülles, ja läks liina. Ja teisel päwal läks Pau-
lus ärra Parnabaga Terbeni. Ja kui nemmad selle lün-
nale said armoõppetust kulutanud, ja mitto jüngriks tei-
nud, läksid nemmad taggasi Lūstra, Skonia ja Antiohkia,
ja finnitasid jüngritte hinged. Agga kui nemmad igga
koggodussele said wannemad seadnud, jätsid nemmad neid
Tšsanda holeks. Ja kui nemmad Pisidiamaad ollid lāb-
bikāinud, said nemmad Pamwiliamale. Ja kui nemmad
Perges said se sanna rākinud, läksid nemmad alla Atta-
lia liina. Ja seält läksid nemmad Antiohkia, kust nem-
mad ollid Summala armo holeks antud seks tõdks, mis
nemmad ollid lõppetanud. Agga kui nemmad senna said,
siis kulutasid nemmad, mis sured asjad Summal nende-
ga olli teinud.

§ 61. Paulus õppetab monnes linnas.

Ap. Teg. 15. 16. 17, 1 — 15.

Agga Paulus ja Parnabas wibisid Antiohkia. Ag-
ga Paulus wallitses Silast, ja läks temmaga wennad
katsma, keik linnad lābbi, kus temma Summala sanna

olli kulutanud. Ja temma sai Lūstra ja Terbeni liina,
ja wata, seal olli üks jünger, Timoteus nimmi, sel olli
hea tunnistus wendadest, sedda tahtis Paulus, et ta tem-
maga piddi wāljaminnama. Agga kui nemmad Wrigia-
ja Kalatiamaad lābbikāisid, keeldi neid pühhas Waimust,
sedda sanna rākimast Asiamaal. Kui nemmad Misiamale
said, pūūdsid nemmad Pitiniamaast lābbimiina; ja pühha
Waim ei lastnud neid mitte. Agga kui nemmad Misia-
maalt mõdalāksid, tullid nemmad alla Troa pole. Ja
Paulus nāggi üht nāggemist õsel: üks Makedoniamā
mees seisid, ja pallus tedda, ja ütles: Tulle alla Māke-
doniamale, ja aita meid. Agga kui temma sedda nāgge-
mist olli nāinud, siis lāks temma seddamaid, ja tulli otse-
kohhe Samotrakiamale, ja teisel päwal Neapoli liina, ja
seält Wilippi liina, mis on Makedonia rigi üllem lin.

Agga kui nemmad Amwipolist ja Apolloniast lābbi-
lāksid, siis said nemmad Tšsalonika liina; seal olli üks
Juda rahwa koggodusse kotta. Agga Paulus lāks om-
ma kōmbe pārrast sisse nende jure, ja rākis neile hinga-
mise päwal kirjast, selletas ja nāitas selgeste, et Kris-
tus piddi kannatama ja üllestouma furnust, sedda min-
na, ütles temma, teile kulutan. Ja mōuningad neist
uskusid; agga sannakuulmatta Juda rahwas tõstsid tulli
linnas, ja kīsendasid: Need, kes keiges mailmas tulli
tõstwad, on ka siin. Agga wennad saatsid seddamaid
lābbi did Paulust ja Silast Peroe liina. Kui nemmad
senna said, läksid nemmad Juda rahwa koggodusse kotta.
Need mõtsid se sanna keige hea melega wasto, ja usksid.
Agga kui Juda rahwas Tšsalonikas teada said, et ka Pe-
roes Summala sanna Paulussest kulutati, tullid nemmad
ka senna, ja ukutasid rahwast takka. Agga siis saatsid
wennad Paulust seddamaid merrest sadik minnama; agga
Silas ja Timoteus jäid senna. Agga need, kes Paulust
saatsid, wiisid tedda Atena linnast sadik. Ja kui nemmad
kāsko said, Sila ja Timoteusse kätte, et nemmad otse
ruttuste temma jure piddid tulles, läksid nemmad ärra.

§ 62. Paulus Atena ja Korintusse linnas.

Ap. Teg. 17, 16 — 34. 18, 1 — 11.

Agga kui Paulus Atenas neid otis, rakis temma koggodusse koias Juda rahwaga ja nendega, kes Summalat tenisid, ja kes turru peal iggapäaw temma jure juhtusid. Agga monningad mehed hoidsid temma pole ja ussid.

Pärast sedda läks Paulus Atenast ärra, ja tulli Korintusse linna; ja õppetas koggodusse koias iggal hingamisse päwal, ja melitas rahwast uskma. Agga kui Silas ja Timoteus Makedoniamaalt tullid, siis tundis Paulus kitsast ommas waimus, et ta Juda rahwale pididi tunnistama, et Jesus on se Kristus. Agga kui nemmad wastopannid ja teotasid, puistas temma ommad rided, ja ütles: Teie werri olgo teie Pea peäle! Minna ollen puhhas, ja tahhan sest aias pagganatte jure miinna. Ta paljo Korintusse rahwast ussid, ja neid ristiti. Agga Issand ütles naggemisse läbbi õse Paulussele: Ärra kard, waid rāgi, ja ärra olle mitte wait, sest mul on paljo rahwast siin linnas. Siis seisis temma seal ühhe aasta ja kuus kuud, ja õppetas nende seas Summala fanna.

§ 63. Paulusse essimenne Ramat Tessalonika rahwale.

Et nüüd Paulus Tessalonika linnas wägga pišut aega sai olla, sepärast ollid monned õppetussed weel segasels jänud, isfearranis Issanda tullemisest ja furnutte ülestoumisest, siis kirjotas temma selle koggodussele ühhe ramato; se olli nenda:

Arm olgo teile, ja rahho Summalast, meie Issast, ja Issandast Jeesusest Kristusest! Meie tanname Summalat ikka teie keikide pärast, ja mõtleme teie peäle meie palwede sees; ja et meie olleme teist ärralahhutud olnud nattukeseks aiaks, palle, ei mitte süddame polest, sepär-

rast olleme sedda ennam noudnud teie palle nähha sure himmoga. Sepärast olleme meie tahtnud teie jure tulla faksford; ja sadanas on meid keelnud. Agga kui Timoteus teie jurest meie jure tulli, ja tõi rõõmsad fannumed teie ussust ja armastusest; sepärast olleme meie, wennad, trööstitud teie pärast, keige omma willetsusse ja hädda sees teie usso läbbi.

Agga minna ei tahha, et teil peab teadmatta ollema nende järg, kes maggama lainud, et teie ei lähha ka nenda kurwaks, kui need teisid, kennel ep olle lotust. Sest sedda ütleme meie teile kui Issanda fanna, et meie, kes meie ellame, ja üllejāme Issanda tullemisse aiani, ei pea nende ette joudma, kes on maggama lainud. Sest et Issand tahhab mahhatulla taewast, soakisfendamisse, Peaingli heäle ja Summala pašfunaga, ja kes Kristusse sees furnud, need pearwad ülestouma esmalt. Pärast peab meid, kes meie ellame ja üllejāme, ühtlase pilwede sees nendega kistama Issanda wasto taewa alla, ja nenda peame meie ikka Issandaga ollema. Agga neist aegust egga tundidest ep olle tarwis teile kirjotada. Sest teie isse teate diete hästi, et Issanda päaw nenda tulleb, kui warras õfel.

Olge ikka rõõmsad; palluge lõpmatta Summalat; tannage keige asja sees, sest se on Summala tahtminne Kristusse Jeesusse sees teie wasto. Agga se rahho Summal isse pühitsego teid läbbi ja läbbi, ja keik, mis teil on, waim ja hing, ja ihho sago hoitud ilmalaitmatta meie Issanda Jeesusse Kristusse tullemises. Üstaw on se, kes teid kutsub, käl temma ka sedda teeb.

Meie Issanda Jeesusse Kristusse arm olgo teiega! Amen.

§ 64. Seine Ramat Tessalonika rahwale.

Õtse neil päiwil, kui Tessalonika rahwas Apostli Paulusse esimesse ramato pärast rõõmsad ollid, tulli

immelißkul wißil, ei sedda tea, kelle kääst, weel üks ramat Paulusse nimme al, mis sees kulutati, et Jēfanda pääw jo liggi piddi ollema. • Keik ollid sures kartusēs ja ehmatusēs, ja monningad jäid koggoni holetumaks, egga wõtnud tõõd tehha, seft nemmad mõtlesid: Kui kōhto pääw jo ni liggi on, siis polle meil ennam tarwis waewa nāhha ilmaasjata. Kui Paulus seddasinnast Tēs-salonika rahwa halledat luggu kuulda sai, siis kirjotas temma neile ühhe teise ramato, ja se olli nenda:

Arm olgo teile, ja rahho Summalast, ja Jēfandast Jēsusseft Kristusseft! Meie pallume teid, wennad, meie Jēfanda Jēsusse Kristusse tullemisse, ja meie ühtesamisēse pārrast temma jure, et teie ei anna ennast mitte pea fenna ja tenna kōditada seft selgest melest, egga mitte hirmutada, ei mitte waimo egga fanna, egga ramato lābbi, otsēgo olleks se meist lākkitud, kui peakē Kristusse pääw liggi ollema, et teid ükski ei pea ārrapetma ei milgi kombel. Seft se ei tulle mitte enne, kui ārrataganeminne saab tulnud.

Agga meie kāsime teid, wennad, meie Jēfanda Jēsusse Kristusse nimme, et teil ei pea teggemißt ollema ei ühhegi wennaga, kes wißi pārrast ei ella, egga se õpetusēse järrele, mis teie meilt ollete sanud. Seft meie kuleme, et monningad teie seas ilma hea wißita ellawad, ja ei te mitte tõõd, waid aiawad tūhjad asjad tagga.

Se terretaminne minno Paulusē kēega. Se on tās-heks iggahhēs ramatus; nenda kirjotan minna. Meie Jēfanda Jēsusse Kristusse arm olgo teie keikidega! Amen.

§ 65. Paulus lāhhāb Tērusalemma, ja seält Ewesusse.

Ap Tegg. 18, 11. — 19, 20.

Paulus seisis Korintusēs ühhe aasta ja kuus kuud, ja õppetās Summala fanna. Pārrast jättis temma wennad Summalaga, ja tahtis laewaga Siriamale miina.

Ja temma tulli Ewesusse liina; ja lāks seält pea ārra, ja sai Keisarea, ja lāks ülles Tērusalemma, ja terretās koggodust. Pārrast lāks temma alla Antiochia, ja lāks ārra, ja kās üßijārri Kalatia- ja Brigiamaad lābbi, ja kinnitas keik jūngriid. Pārrast tulli temma Ewesusse taggasi. Agga temma lāks koggodusēse kotta, ja rākis julgeste kolm kuud, õppetās ja melitas neid Summala rigi asjo noudma. Agga kui monningad kōrwaks said, ja ei usknud, ja kurjaste rākisid seft teest rahwahulga ees, lāks temma nende jurest ārra, ja lahutas ārra need jūngriid, ja rākis iggapāwa ühhe mehhe kolis, sedda hūti Tirannusseks. Agga se sündis kaks aastat, nenda et keik, kes Asiamaal ellasid, Jēfanda Jēsusse fanna said kuulda. Ja Jēfanda fanna kās wis wāggewaste, ja wõttis woimust.

§ 66. Ramat Kalatia rahwale.

Nende kahhe aasta aial, mis Paulus Ewesusēs olli, sai temma wāssimatta õpetusēse lābbi Jēsusse Kristusse nimme mitmes Asiama paikas kulatud. Ewesusēs sai temma iggast küljest koggodusēse luggu teada, ja wois neid ramatude lābbi õnnistusēse tee peale juhhatada. Siis kirjotas temma Kalatia ristikoggodusēsele seält. Kalatia rahwas wõtsid se fanna Jēsusseft Kristusseft rōdmā melega wāsto, ja ollid õnsad rahho kulutamisse lābbi, ja ellawa tundmisēse lābbi Kristusseft. Paulus ei tahtnud muud nende kääst, kui agga usko Jēsusse Kristusse siēs ja teggewat armastust, mis tulles sellesinnatse ellawa usso seest. Agga pea pārrast sedda, kui Paulus seält olli ārratulnud, lāinud fenna Judamehhe, kes ristiusko ollid heitnud, ja seggasid neid. Nemmad kiitsid ennast Jakobusēse, Peerrusēse ja Joannesēse jūngriks, ja ütlesid: Kui teie Jēsusse Kristusse rigi osjalisēks tahhate sada, siis peate ennast ümberleikama, ja keik Mosesēse kāsō piddama. Ja ārda melega Kalatia rahwas lastsid ennast et-

fitada, ja said seggaseks, ja paljo lassfid ennast ümberleikada. Sepärrast kirjotas Paulus neile ühhe ramato. Temma kirjotas:

Paulus, üks Apostel, ei mitte innimestest, egga ühegi innimesse läbbi, waid Jესuse Kristusse, ja Summala, se Jēsa läbbi, kes tedda furnust on ülesärratanud, (sowib teile) armo ja rahho Summalast, Jēsaft, ja meie Jēsandast Jესusest Kristusest.

Minna pannen immeks, et teie sellest, kes teid on kutsunud Kristusse armo läbbi, ni pea ennast lassete ärrapõrda ühhe teise Ewangeliiummi pole, ja teist ei olle ommeti, kui agga et monningad on, kes teid seggawad, ja tahtwad Jესuse Kristusse armoppetust teisipiddi põrda. Agga ehk meiege, ellik üks ingel taewast teist armoppetust teile peaks kulutama, se olgo ärranetud. — Meie teame, et innimenne kässo teggude läbbi ei sa digeks, kuid agga Jესuse Kristusse usso läbbi.

Dh teie moistmatta Kalatia rahwas, kes on teid ärrateinud, et teie ei mõtta tõe sanna kuulda. Sedda tahhan minna ükspäinis teilt õppida: Olete teie Waimo sanud kässo teggudest, woi ussu kulutamisest? Waimus ollete teie haffanud, kas teie tahhate nüüd lihhas lõpetada? Sest ni mitto kui kässo teggudest on, need on needmise al. Teie ollete Kristusest lahti sanud, kes teie kässo läbbi tahhate digeks sada, ja ollete armust ärralangenud. Kristusse Jესuse ees maksab agga üst, mis armastusse läbbi teggew on.

Wennad, meie Jēsanda arm olgo teie waimoga! Amen.

§ 67. Paulusse esimenne Ramat Korintusse rahwale.

Ewesuses sai ka Paulus Korintusse koggodusesst sanna. Siin olli se kurri waenlane umbrohto külwanud; sest kahtlased asjad ollid koggodusesse tousnud. Need, kes

uskliffuks ollid sanud pagganatte seast, ei sallind neid, kes Jēda rahwa seast ollid uskliffuks sanud, ja need ka jälle mitte teisi. Mollemad ussõseltfid ollid teine teise wastased. Need, kes wabbat, kiitsid ennast Paulusse jüngeriks; ja kes arrad ja waewalisjed ollid, tahtsid Peetrusse jüngerid olla; ja targemad hoidsid Apollo pole (kes rikkas waimo andide polest); weel teised armasid ennestel digusse ollewad, mis ülle teiste pididi ollema, ja ütlesid: Meie olleme Kristusse poolt. Agga iggaühhel olli pudo se, mis tarwis on, se armastus, se kässo täitminne. Sa nende asjade pärrast kirjotas Paulus neile ühhe ramato. Se kirri olli nenda:

Minna maenitsen teid, wennad, meie Jēsanda Jესuse Kristusse nimme läbbi, et teie keik ühte wiisi rägite, ja et ei olle lahkumissi teie seas, waid sündige teine teisega ühte. Sest ma ollen teada sanud, minno wennad, et teie seas riidlemissi on. Agga ma ütlen sedda, et iggaüks teie seast ütleb: Minna ollen Paulusse poolt; teine: Minna ollen Apollo poolt; kolmas: Minna ollen Kewa poolt; neljas: Minna ollen Kristusse poolt. Dns Kristus lahutud? Dns Paulus teie eest riisti lõdud? Kes on nüüd Paulus? Kes on Apollos? Mis muud kui teenrid, kenne läbbi teie ollete uskliffuks sanud; ja nenda, kui Jēsand iggaühhele on annud. Minna ollen istutanud, Apollos on kastnud; agga Summal on kaswatanud. Siis ei olle nüüd middagi, ei se, kes istutab, egga se, kes kastab, waid Summal, kes kaswatab.

Minna ollen Timoteust teie jure läkitanud, kes teie mele peab tulletama minno teud, mis Kristusse sees on, nenda kui ma keikis paifus iggas koggodusesse õppetand. Agga monningad surustellewad, otse kui ei peaks minna mitte teie jure tulles. Agga ma tahhan pea teie jure tulla, kui Jēsand tahhab, ja tahhan teada, ei mitte uhkede kõnnet, waid sedda wägge. Sest Summala riik ei olle mitte kõnnes, waid wäes. Mis teie tahhate? Pean minna witsaga teie jure tulles, woi armastusse ja

tašjase waimoga? Teie kiitleminne ep olle mitte hea. „Meie teame,“ ütlevad monningad (kes enneistel surema tundmisse arwawad ollewad). Agga tundminne teeb uhkeks, — armastus parrandab. Agga kui kegi ennast midbogi arwab teadwad, se ei tunne weel uhtegi nenda, kui ta peab tundma. Agga kui kegi Jummalat armastab, seinnane on temmast ärratuntud. — Walwage, seiske uskus, olge kui mehed, ja sage kangeks. Keik wennad läkitawad teile terwit. Kui kegi Jēfandat Jēfust Kristust ei armasta, se olgo ärranetud. — Jēfanda Jēsusse Kristusse arm olgo teiega! Amen.

§ 68. Tulli Ewesusse.

Ap. Tegg. 19, 21 — 40.

Agga kui se olli sündinud, wöttis Paulus waimus ette, Makedonia- ja Ahkajamaalt läbbikaies Jerusalemma miinna, ja ütles: Kui ma saan seäl käinud, siis pean minna ka Roma liina nāggema. Siis läkkitas temma kaks neist, kes tedda tenisid, Timoteust ja Erastust Makedoniamale; agga temma jäi tükki aiaks Ewesusse. Agga sel aial ei tōusnud mitte pišut tulli selle tee pärrast. Seft üks kullasep teggi Tiana firriko kuiusid hōbbedast, ja satis ammetimeestele paljo kasso. Neid koggus temma kōkko, ja ütles: Teie teate, et meil seftinnatseft tōōst kasso on, ja teie nāte ja kulete, et sefinnane Paulus paljo rahwast melitab sa ärraeksitab, ja ütles: Need ep olle mitte jummalad, mis kättega on tehtud. Se sadab meile kahjo, ja teotab meie sure jummal Tiana pūhha kōdda. Kui nemmad sedda kuulsiid, siis said nemmad tās wihha, ja kēssendasid: Suur on Ewesusse rahwa Tiana! Ja keik se liina sees olli wāgga seggane asfi; ja keik liina rahwas tormasid māngi turro peale, ja surem hulk ei teadnud mitte, mišpārrast nemmad ollid kōkkotulnud; ja kēssendasid liggi kaks tundi: Suur on Ewesusse rahwa Tiana!

Agga kui se kārriin sai waigistud, seft se kōhto kirjotaja olli neid waigistanud, kutsus Paulus jūngriid ennese ure, ja kui ta neid sai Jummalaga jātud, lāks temma irra Makedoniamale minnema.

§ 69. Paulusse esfimenne Ramat Timoteussele.

Sellesinnatse tulli pärrast pididi Paulus Ewesusseft enne ärraminnema, kui ta olli tahtnud. Mitto asja ollid seäl selle ākkilisē ärraminnemisē pärrast politikule ja seggaseks jānud, ja Timoteus, kes Korintusse tee peält taggasi tulli, jäi siis Ewesusse, et ta keik pididi kōrda saatma, ja kōggodusse eest seisma. Temmale kirjotās Paulus tee peāl, kui ta Makedoniamale olli minnemas:

Arm ja hallastus, rahho Jummalast, meie Jēfast, ja Jēsusseft Kristusseft meie Jēfandast! Ma ollen sind maenitsenud, et sa pidid Ewesusse liina jama, kui minna Makedoniamale lāksin, ja monningaid kāsma, et nemmad muid oppetusfi ei oppeta, egga tāhhele ei panne tūhje juttusid (walle oppetusfi). — Üks kōggodusse üllewataja peab ollema laitmatta: ei mitte jodif, ei mitte taplik egga roppo kasso pūūdja, waid kes jārrele annab.

Ärra sōitle mitte waljūste ūht wanna meest, waid maenitse tedda kui isä, ja neid, kes nored, kui wende. Woitle head usso woitlemist; haffa iggawesest ellust kinni, seks olled sinna ka kutsutud. Oh Timoteus, hoia se sinno holeks antud warra! Arm olgo sinnoga! Amen.

§ 70. Paulusse teine Ramat Korintusse rahwale.

Kui Paulus Ewesusseft ärra lāks, sai temma kōrwadel 60 aastat pärr. Krist. sündimist Makedoniamale, ja tahtis seält Korintusse liina miinna. Ja temma feltfimees ja abbilinne, Titus, olli jo ele Korintusse lāksitud, ja pididi Paulussele Korintusse kōggodusse jārjest

sannumid ja teadust toma, ja kulama, kuidas se esimesenne ramat neist wasto olli woetud. Titus tulli jälle Makedoniamale, Paulusse jure, ja kulutas, mis ta seal olli näinud ja kuulnud. Temma rakis, et paljo Korintusse omma üllekohhut arrandainud, ja se neile kurbduft teinud, mis nemmad ollid teinud; agga et teised omma pöratse mele sees ikka pahhemaks lainud, ja on otse sepärrast Paulusse ramatut wastowõtnud, et tedda pilkada ja naeruks panna. Moistetü temmale süüd, et ta kül paljo lubbab, agga omma fanna ei pea; sest et ta jo mittokord omma tullemisest rakinud, agga ialge ep olle tulnud. Et temma tõe melega neid omma esimesse ramato läbbi olli maenitsenud, siis ütlesid nemmad: Temma maenitseb kül kange sannadega; agga kui ta isse selle järrele peaks teggema, siis olleks kül koggoni teine luggu. Ka naersid nemmad temma ihho lodust, (sest ta olli maddal mees) üteldes: Temma ramatud on kül sured ja kanged, agga temma isse on peält nähha kui wäeti. Nende sannade peäle kirjotas Paulus, kui Timoteus ja Titus temma jures ollid, Makedoniamalt weel teise ramato Korintusse rahwale. Selle sees kinnitab ta neid, kes meelt parrandanud, ja karristab kangekaelsid. Se ramato kirri olli seddawisi:

Arm olgo teile, ja rahho Summalast, meie Issast, ja Issandast Jeesusest Kristusest. Meie ei tahha mitte, wennad, et teil peab teadmatta ollema meie willetsus, mis meil Ewesuses on olnud, et meid üpris wägga waewati ülle rammo, nenda et meil ennest arwates surm kã olli. Siis tahtsin minna enne teie jure tulla, kui ma Makedoniamale piddin minnema, ja jälle Makedoniamalt teie jure tulla, ja teitist ennast lasta sata Judamale. Kui ma nüüd sedda nou piddasin, kas ma siis kawwalust prukinud? Ehk kas minna lihha polest nou pean? Ei mitte; waid jah, jah, ja ei mitte, ei mitte, peab ikka üks mo jures ollema. Sepärrast, ehk minna teid kül ramatoga ollen kurwaks teinud, ei kahhetse ma sedda mit-

te, ma ollen rõmus, et teie ollete kurwaks sanud mele-parrandamiseks. Sest se kurwastus Summala pärrast sadab meleparrandamist õnnistuseks, mis ei kahhetseta; agga mailma kurwastus sadab surma.

Agga minna ütlen teile, et teie mind ei arwa, kui tahhaksin minna ramatude läbbi teid hirmutada. Sest nemmad ütlewad: Kül need ramatud on raskest ja kanged, agga meie jures olles on ta nõdder ihho polest, ja se kõnne on sant. Üks sähhårdune mõttelgo sedda, et mähhårdusfed meie olleme fanna sees ramatude läbbi ärra olles, sähhårdusfed olleme ka teo sees, teie jures olles. Sest meie ei julge isseennast monningatte sekka arwata, kes isseennast kiitwad; agga nemmad ei moista mitte, et nemmad omma ennest mõtte järrele ennast mõdtwad, ja ennast isseenneste sarnatseks arwawad. Agga meie ei tahha ennast mitte ülle modda kita, waid selle nõri moddo järrele, mis moddaga Summal meid mõdtanud, et meie ka teie jure piddime sama. Agga kes kiitleb, se kitelgo Issanda sees.

Mis muud, wennad, olge rõõmsad, sage ikka parremaks, mõtte maenitsust, olge ühhemelisel, piddage rahho; kül se armastuse ja rahho Summal on siis teiega. Keik pühhad läffitawad teile terwit. Issanda Jeesuse Kristuse arm, ja Summala armastus, ja pühha Waimo ossasaminne olgo teie keikidega! Amen.

§ 71. Ramat Roma rahwale.

Kui Paulus Makedoniamaad olli läbbikainud, ja koggodusi mitme sannaga maenitsenud, tulli temma Kreka rahwa male, ja jäi senna kolmeks kuuks Korintusse liina. Ja se sündis, et neil päiwil Wöbe, üks naesterahwas Kengreast, ühhest Korintusse allemist, Roma liina tahtis minna, kus ka üks suur ja kulus ristikogodus olli, agga kelle asutamisest meil teada ep olle. Sellesamma naesterahwaga kirjotas Paulus Roma risti-

foggoduſſe kätte ühhe ramato, miſ ſees ta ſedda önniſtuſſe teed diete ſelgeſte ärraſelletab, mitte ükſpáinís Roma rahwale, waid keikile innimeſtele (iggal aial), keſ hinge önniſtuſt takkanoudwad. Temma kirjotab, et keikil innimeſtel agga ükſ ainuſ önniſtuſſe tee woib olla, ſe on ſe uſt Jeſuſſe Kriſtuſſe, mailma Jeſanda ſiſſe. Keſ ſelle jure tahhab miinna, ſe peab omma patto tundma, ſeſt kui kegi omma patto ei tunne, ſe ei woi ka ſelle ſiſſe uſkuda, keſ patto ärrakautab. Siis kirjotab temma ka, et ta neid pea iſſe katſma tahhab tulla, ja ſeált Hiſpaniamale miinna, kui Jeſand tahhab.

Temma kirjotab ſeddawíſi:

Arm olgo teile, ja rahho Summalast, meie Jeſaſt, ja Jeſuſſeſt Kriſtuſſeſt. Eſſite tännan minna omma Summalat Jeſuſſe Kriſtuſſe lábbi teie keikide párraſt, et teie uſt kuluſ on keigeſ mailmaſ. Ja Summal on minno tunniſtaja, kedda ma tenin ommaſ waimuſ temma Poia armo öppetüſſeſ, kuida ma löpmatta teie peále mötlen, ja iggal aial omma palwette ſees pallun, kaſ ma ſaakſin wahheſt Summala tahtmiſſe járrele teie jure tulla. Seſt minna iggatſen teid náhha, et ma teile ka middagi waimoliſkult anniſt woikſin jaggada teie kinniſuſſeſ. Seſt minna ei hábbene mitte Kriſtuſſe armo-öppetüſſeſt; ſeſt ſe on Summala wággi önniſtuſſeſ igga-ühhele, keſ uſub. Agga ſe, keſ uſuſt öige on, peab ellama. Agga Summala diguſ ſaab arwalikkult Jeſuſſe Kriſtuſſe uſſo lábbi keikile, ja keikide peále, keſ uſkwad. Seſt ſiin ep olle ühtegi wahhet; ſeſt keik on patto teinud, ja on Summala auuſt ilma; ja neid moiſtetatſe temma armuſt digekſ ilma, ſe ärralunnatamiſſe lábbi, miſ Jeſuſſe Kriſtuſſe ſees on; kedda Summal on enne ſeádnud leppitamiſſe kanekſ uſſo lábbi temma werreſ, omma diguſſe ülleſnáitmiſſeſ, et temma need pattud, miſ enne ollid ſündinud, ja miſ Summal ſallis, ei arwanud ſuúks; et temma iſſe öige on, ja digekſ teeb ſedda, keſ Jeſuſſe uſuſt on.

Et meie nüüd uſuſt olleme öigekſ ſanud, ſiis on meil rahho Summala jureſ, meie Jeſanda Jeſuſſe Kriſtuſſe lábbi; kelle lábbi meie ka olleme liggi ſanud uſkuſ ſeſinnatſe armo jure, miſ ſees meie ſeiſame; ja kiitleme Summala au lotuſſe párraſt. Keſ woib meid lahjutada Kriſtuſſe armatüſſeſt? Willetſuſ, ehk ahhaſtuſ, ehk takkakiuſaminne, ehk nálg, ehk allaſtuſ, ehk hádda, ehk möd? Agga ſelle keige ſees ſame meie woimuſt kíl ſelle lábbi, keſ meid on armatſanud. Seſt minna ollen ſe peále julge, et ei ſurm egga ello, ei inglid, ei wüſtíid egga wággewad, ei ſe miſ praego, egga ſe miſ tullen on; ei kórguſ egga ſüggawuſ, egga ükſki mu loom ei woi meid lahjutada Summala armatüſſeſt, miſ on Kriſtuſſe ſees.

Ja weel mitme mu ſannaga maenitſeſ Pauluſ Roma foggoduſt, nenda, et ſeſamma Epíſtel ue ſeáduſſe ramato Peatük, ja keige ſelgem Ewangelium on, miſ kíl wáart on, et ükſ riſtiinnimenne ſedda ükſpáinís ſanna ſannalt páhhá ei öppi, waid ka ſellega allati ümberkäib, ja ſedda iggapáwaſekſ hinge toiduſſekſ prugib.

§ 72. Pauluſ láhháb Jeruſalemma; ta ſaab wangi.

Ap. Tegg. 20 — 26.

Ja kui Pauluſ Korintuſſeſſe olli kolm kuud wibinud, ſiis wóttis temma ette, Jeruſalemma miinna, ſeſt temma tahtis Melliſpáhhi páwaſſe ſenna ſada. Temma tahtis Korintuſſeſt laewaga miinna; agga et Jüda rahwaſ kedda takkakiuſaſid, ſiis arwaſ temma heakſ, maad möda Makedoniamaal lábbimiinna. Seált lákſ temma Troa liinna, kuſ temma omma ſeltſimehhi (Lukaſt ja Timo-ſteuſt) olli káſknud miinna. Seál piddaſid nemmad Paſa-páhha, ja párraſt ſedda lákſid nemmad Aſſoni, Mite-lene, Kioni, Troggillioni ja Miletuſſe liinadeſt lábbi. Miletuſſeſt lákſ Pauluſ Roſſi ſare, ja

teisel päwal Roduſſe, ja ſeält Patare. Seält leidſid nemmad ühe laewa, mis Wõnikiamale läks, ſellega läksid nemmad eddaſi, ja jätsid Rõpruſſe ſare pahhemat kät, ja läksid Tiruſſe liina. Senna jäid nemmad ſeiſe päwa, et nemmad ſeält jüngrid leidſid; need ütlesid Pauluſſe Waimo läbbi, et ta ei piddand Jeruſalemma minnema. Agga temma läks ſegipärraſt omma ſeltſimeeſtega Totemai liina, ſenna jäid nemmad üheks päwaks wendade jure, ja läksid teisel päwal Reifarea. Agga kui nemmad mitto päwa ſenna jäid, ſiis tulli alla üks prohwet, Agabus nimmi, ſe wõttis Pauluſſe wõ, ſiddus omma käd ja jallad kinni, ja ütles: Sedda ütles pühha Waim: Sedda meeſt, kenne pärralt ſe wõ on, ſidduwad Juda rahwas Jeruſalemmas kinni, ja andwad tedda pagganatte kätte. Agga kui wennad tedda kelasid, ei wõtnud temma neid kuulda, ja läks.

Agga kui meie Jeruſalemma ſaime, ſiis wõtsid meid wennad heal meel waſto. Agga kui Juda rahwas tedda (Pauluſt) näggid, ſeggasid nemmad keif rahwaſt ärra, ja kiſſendasi: Iſraeli mehhed, tulge appi! Se on ſe innimenne, kes ſefinnatſe rahwa ja kääſo waſto keiges paikas keif rahwaſt õppetab. Ja keif ſe lin likus, ja rahwas jookſid kofko. Agga kui nemmad püüdsid tedda ärratappa, ſai ülle mää pealik teäda ſedda luggu. Se wõttis ſõamehhi ja pealikuid enneſe jure, ja tulli joõſtes nende ſekka. Agga kui nemmad üllema pealikko ja need ſõamehhed näggid, jätsid nemmad järrele Pauluſt peksmaſt. Siis tulli ſe üllema pealik liggi, wõttis tedda kinni, ja kääkis tedda kahhe ahhelaga kinnipanna. Ja ſe rahwa hulk kiſſendas: Hukka tedda ärra! Ja Pauluſt heideti wangitorni. Agga õſel ſeiſis Iſſand temma jures, ja ütles: Ülle julge, Pauluſ, ſinna pead ka Roma liinas minnuſt tunniſtama. Agga monningad Sudamehhed piddasid üht nou, wanduſid iſſeennast ärra, ja ütlesid, et nemmad ei tahtnud ſüa egga jua, ennego nemmad piddid Pauluſt ſama ärratapnud. Kui üllema

pealik ſedda kuulda ſai, ſatis temma Pauluſt õſe Reifarea liina. Ja Reifarea mawallitſeja piddas Pauluſt kaks aastat wangiſ; ja ſe mawallitſeja nimmi olli Weliks.

Kui nüüd kaks aastat täis ſaid, tulli Weſtus Welikſi aſſemele. Agga Sudamehhed, kes Jeruſalemmaſt ſenna ollid tulnud, tidid mitto ja raſket kaebduſt Pauluſſe waſto, mis nemmad ei woinud tõeks tehha. Agga Weſtus tahtis Juda rahwale melehead tehha, ja ütles Pauluſſe: Tahhad ſa ülles Jeruſalemma miina, ja ſeäl minnuſt laſta koghut enneſe peäle moiſta nende aſjade pärraſt? Agga Pauluſ ütles: Ma ſeiſan Reisri kochtjärre ees, ſeäl peab mo peäle koghut moiſtetama; Juda rahwale polle ma midbagi liga teinud, nenda kui ſinna ka parreminne tead. Siis waſtas Weſtus: Reisri koghut olled ſa noudnud, Reisri jure pead ſa minnema.

§ 73. Pauluſſe teekond Roma liina.

Ap. Tegg. 27. 28.

Agga kui ſe nou olli petud, et meie piddime laewaga Italamale minnema, andſid nemmad Pauluſt ja monned muud wangid ühe pealikko kätte, Juliuſ nimmi. Ja nemmad läksid ärra, ja ſaid teisel päwal Sidoni. Ja kui meie ſeält ſaime ärraläinud, ſiis ſaime meie Miria liina, mis Likiamaal. Agga kui meie mitto päwa piſi olli me läinud, ja waewalt Kniduſſe kochta ſaime, (ſeſt tuul ei laſknud meid), läksime meie Kreta ſare alt möda Salmonepole. Ja kui meie waewalt möda ſaime, ſiis ſaime meie ühte paika, mis hütakſe heaks ſaddamaks, ſelle liggi olli Laſea lin. Agga kui paljo aega ſai möda läinud, ja nüüd jo pahha olli laewaga miina, ütles Pauluſ neile: Mehhed, ma nään, et ſe purjetaminne ſureks kahjuks ja häddaſ tahhab tulla. Agga ſe pealik wõttis ennämi tüürmanni ja kipri ſanna kuulda, kui ſedda, mis Pauluſſeſt õõldi, ja ſurema hulga nou olli ſeält ärra miina. Agga kui louna tuul taſſa puhhuſ, tom-

basid nemmad ankrut ülles, ja lāksid liggi Kretast mōda. Agga ei mitte kaua pārrast sedda toufis suur torm nende wāsto. Ja kui se torm laewasfe kinni hakkas, lassime meie sedda tulest aiada. Agga kui mitmel pāwal ei pāike egga tāhhed paistnud, ja ei mitte piisut kurja ilma meie wāsto olnud, siis lõppes wimaks keik lotus ārra, hingesfe jāda. Agga Paulus seisis nende keskel, ja ütles: Olgo teil hea meel; sest ükski hing ei sa meie seast hukka, kui agga se laew. Sest sel õsel seisis Summala ingel minno jures, ja ütles: Ārra karda, Paulus, sa pead Keisri ette fama; ja wata, Summal on sulle neid keik kinkinud, kes sinnoga laewa peäl on.

Agga kui jo neljasteiskümnes õ kätte tulli, ja meid Adria merre peäl senna ja tenna aeti, siis arwasid laewamehhed keik õ aial, et nemmad ühhe Ma liggi piddid fama. Agga kui walge sai, ei tunnud nemmad sedda maad mitte; agga kui meie ühte paika sattusime, kus üks neem olli, aiasid nemmad laewa senna peäle, ja esimenne ots jai kül likumatta seisma, agga tagguminne ots katkes neist kangist laenedest katki.

Agga se pealik kaskis neid, kes moistsid uiuda, esfite wāljahūppada ja māele taotada; ja need teised, muist laudade peäl, muist laewa tūkkide peäl. Ja nenda sündis, et keik terwelt māele said. Ja neid olli kaks sadda ja seitsekümend kuus hinge. Ja kui meie māele saime, siis saime meie teada, et se saar Meliteks hūti. — Agga seālsammais paikas ūmberkaudo olli sel sare ūllemal, Publius nimmi, üks mois; se wōttis meid wāsto, ja pidas meid kolm pāwa wāgga hāsti. Siis se sündis, et Publiuse isä soja- ja kōhhorōwmes haige maas olli. Selle jure lāks Paulus, ja teggi tedda terweks. Kui nūūd se olli sündinud, tullid ka teised temma jure, kellel se sare peäl wigga olli, ja said terweks. Kui keik se olli sündinud, auustasid nemmad meid wāgga, ja kui meie piddime ārraminema, andsid nemmad meile tee peäle, mis tarwis olli.

Agga kolme kuu pārrast lāksime meie ārra, ja saime Roma liina. Ja kui seäl need wennad meist said kuulda, tullid nemmad wālja meie wāsto. Kui Paulus neid nāggi, tannas ta Summalat, ja sai julgust. Agga kui nemmad Roma said, andis pealik need wangid ūllemal pealikko kätte. Agga Paulust lubbati jāda issepāinis ühhe sõamehhega, kes tedda hoidis. Agga Paulus jai kaks terwet aastat Roma liina, ja kulutas Summala riki, ja õppetas Isandast Jeesusest Kristusfest keige julgusega ilmakeelmatta.

§ 74. Pauluse Ramat Ewesuse rahwale.

Sellefinnatse kahhe aastase wangipõlwe aial ei unustanud Paulus ka mitte ārra, omma ennese asjutud koggoduste eest murret kanda, mis Āsiamaal ja Kretas ollid. Seekāiad tōid temmale koggoduste loost saggedaste teādust, ja temma õppetas neid ramatude lābbi, sest et ta isse nende jure ei sanud. Nenda ei woinud siis ka se wangipõlli (Roma liinas) Isanda sanna kinnipiddada. Es malt kirjotas temma mitme Āsiama koggodussele kōkko ühhe ramato, mis keigeesfite Ewesuse koggodusse kätte piddi minnema, ja seält jälle teiste koggoduste kätte. Temma kirjotas:

Paulus, pūhhade ja usklikkudele Kristusfe Jeesuse sees. Ārm olgo teile, ja rahho Summalast, meie Isast, ja Isandast Jeesusest Kristusfest! Meie Isanda Jeesuse Kristusfe Summal andko teile walgustud silmad, et teie woiksite teada, mis temma kutsmise lotus, ja mis temma au pārranduse rikkus on pūhhade innimeste sees, ja mis temma ūpris suur wāggi on meie sees, kes meie ussume temma suurt wāggewat teggemist mōda, mis temma Kristusfe sees on teinud, kui ta tedda furnust on ūllesārratanud, ja pannud istma omma parrema kāele.

Sepārrast nikutan minna ommad põlweid meie Isanda Jeesuse Kristusfe Isä pole, kellest keik suggumōsfa

taewas ja Ma peäl nimmetakse, et temma teile annaks omma au rikkusse järrele, wägga kangeks sada temma Waimo läbbi seestpiddisse innimesse polest, et Kristus usso läbbi teie süddamette sees woiks ellada, ja et teie Summala armastusse sees juurdunud ja kinnitud ollete, et teie woiksite ärramoista keige pühhadega, mähhardune se armastusse laius, ja pitkus, ja süggawus, ja kõrgus on (Jesusse Kristusse ärralunnastamisse sees); ja tunda Kristusse armastust, mis ülem on kui keif moistus. Agga sellele, kes ennam kui rohkeste woib tehha keif ülle se, mis meie pallume ehk moistame, sellesammale olgo au koggodusse, Jesusse Kristusse sees keige rahwa põlwe, iggawessels aiaks iggaweste! Amen. Arm olgo nende keikidega, kes meie Jssandat Jesust Kristust armastawad selge melega! Amen.

§ 75. Ramat Kolossusse rahwale.

Ka Kolossusse koggodussele, Brigiamaal, tundis Paulus tarwis ollewad Roma liinast üht ramatut kirjotada. Sesamma Kolossusse ristikoggodus ep olnud Paulusse läbbi asjutud, waid ühhe temma jüngri läbbi, Epawras nimmi. Ja Paulus kinnitab selle ramato sees, et Epawras neile selget Ewangeliummit kulutanud, sedda Jesusse Kristusse fanna, mis on õnnistusse põhhi. Temma kirjotas:

Arm olgo teile, ja rahho Summalast, meie Jssast, ja Jssandast Jesussest Kristussest! Meie tanname Summalat, ja teme iggal aial palwed teie eest, sedda Jssat tannades, kes meid on kõlbawaks teinud, et meil pididi ossa ollema pühha rahwa parrandussest walguisse sees; kes meid on ärrapeastnud pimmedusse woimussest, ja on meid saatnud omma armsa Poia kunningriki; kelle sees meil on lunnastaminne temma werre läbbi, kes enne keif loma on sündinud.

Kristusse fanna ellago rohkeste teie seas keige tar-

kusse sees. Ja keif, mis teie ial wõttate tehha, sedda tehke süddamest, nenda kui Jssandale, ja ei mitte innimestele. Jäge kindlaste palwesse, ja walmage selle palwe sees tännoga. Ellage targaste nende wasto, kes wäljas on, ja pidage aega kalliks. Kui se ramat teie jures saab lootud, siis saatke, et se Laodikea koggodusse loetakse. Se terretaminne on minno Paulusse kääga. Mõtelge minno wangipõlwe peäle! Arm olgo teiega! Amen.

§ 76. Ramat Wilemonile.

Apostlit Paulust kais temma wangipõlwe aial Roma liinas üks osetud fullane katmas, Dnesimus nimmi, kes ühhe mehhe jurest, nimmega Wilemon, Kolossusse liinast olli ärrakargand. Dnesimus õppis omma üllekohhut tundma, ja sai ellawaks waimo polest Kristusse armo läbbi. Paulussele sai ta wägga armsaks; agga ei tahtnud tedda ennam enne jures pidada, waid läkitas tedda ühhe palwe ramatoga omma isfanda jure taggasi. Se ramat olli nenda:

Paulus, Jesusse Kristusse wang, Wilemonile, meie armsale, ja selle koggodussele, mis so koias on, arm olgo teile, ja rahho Summalast, meie Jssast, ja Jssandast Jesussest Kristussest. Minna tannan omma Summalat, ja mõtlen ikka sinno peäle ommas palwes, et ma kulen sinno armastust, ja sedda usso Jssanda Jesusse siisse, ja keige pühha rahwa wasto. Siis pallun minna, Jesusse Kristusse wang, sind Dnesimusest parrast, sedda ma ollen Kristusse jure saatnud ommas wangipõlwe; tedda ollen ma taggasi läkitanud. Agga wõtta tedda wasto; ei mitte kui üks fullane, waid kui üks armas wend. Kui sa mind nüüd pead ommaks seltsimehheks, siis wõtta sedda wasto kui mind ennast. Agga kui ta sulle mingisuggust pahha teinud, ehk kui temmal sinnoga wõlgo on, sedda arwa mulle wõllaks. Agga walmista mulle ka ühtlase asjet; sest ma lodan, et mind teie pal-

webe läbbi teile peab antama. Meie Jēfanda Jēfusse Kristusse arm olgo teie waimoga! Amen.

§ 77. Ramat Wilippi liinna rahwale.

Wilippi liinna rahwas hoidsid sure armastusfega selle pole, kes neile Kristusse fanna olli tonud nende arrapeastmisseks, ja lātkitasid temmale (Paulussele) rahha, et ta omma wangipõlwe fergitada woiks. Se eest tannab Paulus neid selle ramato fees, ja maenitseb ühtlase, Summala fanna kalliks piddada. Se ramat olli seddawisi.

Mis muud, wennad, mis tõssine on, mis aus, mis õige, mis kasin, mis löbbus, mis hea on kuulda, kui üks hea kombe, ja mis kitusse wāart on, se peäle mõttelge. Mis teie ka ollete õppinud, ja sanud, ja kuulnud, ja näinud minnust, sedda tehke, siis on se rahho Jēfand teiega. Agga ma ollen wāgga rõmus olnud Jēfandas, et teie ollete wapraks sanud minno eest hoolt kandma. Ei ütle minna sedda mitte waesusse pārrast; sest ma ollen õppinud sega, mis mul on, rahhul ollema; minna moistan kehwa ja rikkas olla. Minna ärrendan keif Kristusse läbbi, kes mind wāggewaks teeb. Siiski ollete teie hāsti teinud, et teie minno willetsust ollete aitanud kanda. Agga kül minno Summal taidab keif teie tärwidust omma rikkust mõda auga, Kristusse Jēfusse fees. Agga Summalale, ja meie Jēfale olgo au iggaweste iggawessfeks aiaks! Amen. Terretage keif pūhhad innimeshed, kes Kristusse Jēfusse fees on. Meie Jēfanda Jēfusse Kristusse arm olgo teie keifikedga! Amen.

§ 78. Seine Ramat Timoteussele.

Omma wangipõlwe aial kirjotas Paulus omma tru jūngri Timoteussele, kes ka isse temma jures tūkki aega olli olnud, ja tedda truište teninud, ka weel ühhe teise ramato. Temma olli ehk Roma liinnast, temma jurest, ühhe kāsso pārrast arralāinud, siis kirjotas Paulus tem-

male se ramato. Agga temma lotus, lahti sada, olli jo selle aia fees lõppenud; ta nāggi ārra, et ta surm jo liggi pidbi ollema, ja pallus Timoteust, ruttuste taggastulla; sest mitto, kelle peäle temma ennast arwas toetada woiwad, ollid willetsusse tunnil temmast taggane-nud. Ta kirjotas:

Mind ohwerdaks jo, ja minno arrapeastmisse tund on liggi joudnud. Minna ollen head woitlemist woitelinud, ma ollen omma ellokorra lõppetanud, ma ollen usko kinnipiddanud. Mis muud weel, se õigusse kroon on mulle tallele pandud, mis mulle Jēfand tullemisse pāwal tahhab anda. Tõtta pea minno jure tullemä. Sest Tāmas on mind mahhajātnud, ja on wõtnud mailma armastada. Lukas on ükspāinis minno jures. Aleksander, se wassfep, on mulle paljo kurja teinud. Kui ma essimest korda ennese eest kostsin, siis ei olnud ükski minno jures, waid keif jātsid mind mahha. Agga Jēfand olli minno poolt, ja kinnitas mind. Ja ma ollen arrapeastetud loukoera suust. Kül Jēfand mind ka peāstab keigest nende kurjast teust, ja aitab omma taewase rigisse; temmale olgo au iggaweste iggawessfeks aiaks! Amen. Jona, et sa enne talwet tulled. Jēfand Jēfus Kristus olgo sinnoga! Amen.

Mis Paulussele pārrast sedda wangipõlwe sūndinud, sedda ei tea. Monningad arwawad, et tedda pea pārrast sedda modgaga tappetud; agga teisid, et tedda, nenda kui temma isse olli lootnud (selle ramato kirjotamisse aial, mis Wilemonile sai), lahti lastud; ja et ta weel üksford Afiamale lāinud, agga pārrast kinniwotud, ja Roma liinna widud. Sellesamma teise wangipõlwe aial arwatakse sedda üllemal kirjotud teist ramatut Timoteussele tedda kirjotanud ollewad, ja et tedda siis weel modgaga tappetud, aastal 64 pārr. Kr. f.

Weel on meil kaks Apostli Paulusse ramatut tāhhele

panna: se ramat Titusfele, kellest ei tea råkida, millal se kirjutud, ehk mis paikas; ja se ramat Ebrea rahwale, kellest selgeste ei tea, kas sedda Paulus woi monni mu Apostel kirjotanud.

§ 79. Ramat Titusfele.

Apostli Paulusfe teekäimiste seas, mis Apostli Tegude ramato sees leiame ülespandud ollewad, ei olle nimmetud, et temma ka Kreta sares käinud. Woib siis küll olla, et ta Ewesusfe woi Korintusfe linnast laewaga senna läks; woi et temma, kui ta Jerusalemma minemas olli, seält läbbi läks, ja olli seal ühhe ristikogodusfe asjutand, ja omma abbilist, Titust, senna jätnud, et ta sedda tööd pididi korda saatma ja lõppetama, mis temma olli hakanud. Siis kirjotas Paulus Titusfele, ja käsits tedda, omma ammetit truište ja tõssise melega, Jesusfe Kristusfe peäle lotes, eddasi fata. Temma kirjotas:

Arm, hallastus, rahho Jummalast, ja Isfandast Jeesusfest Kristusfest, meie Snisteggias! Sepärast jätfin minna sind Kreta säre, et sa pidid toimetama, mis weel waiak olli, ja möda linnasid wannemid seädma. Üks ülewataja peab ollema laitmatta, kui Jummalamaiapidaja, ei mitte, kes enne melest kallis on, mitte ärwihane, ei mitte jodif, ei mitte taplif, ei mitte roppo kasso püüdja; waid wobrašte wastowõtja, kes head armastab, moistlik, õige, pühha, kasfin; ja kes kinni peab sest ustawast fannast, et ta woiks wäggew olla ni hästi mae-nitsfema, kui ka neid, kes wastoräkiad on, nomima. Sest neid on ka paljo, kellele suud peab kinnisulguma. Üks nende seast on üttelnud, nende ennesteh prohwet (lauoleggia): Kreta rahwas on ikka wallelikud, kurjad lojufsed ja laisad kõhjud. Se tunnistus on tõssi. Selle asja pärast nomi neid waljuste, et nemmad woiksid terwed olla uskus.

Terreta neid, kes meid armastawad uskus; arm olgo teie keikidega! Amen.

§ 80. Ramat Ebrea rahwale.

Kui Apostel Paulus selle ramato isse, ehk ühhe omma seltsimehhe läbbi kirjotas, siis sündis se temma wangipõlwe aial Roma linnas. Temmal olli lotus lahti sada, ja tahtis Asiamale taggasi minna, kus tedda keikis paikus wannematte usodõppetusse naerjaks peti, ja ni kui ikka, woiksid nemmad ilma ennast läbbikatsumatta ükspäinis teiste heäle järrele jooksta, nenda kui temma esimesse wangiwõtmisse aial Jerusalemmas nähha olli: „Israeli mehed, tulge appi! Se on se innimenne, kes sesinnatse rahwa, ja kässo, ja sesinnatse paiga wasto keiges paikas keik rahwast õppetab.“ Ja kui jo mitmed takakiusamisfed ristikogodusfe peäle käisid, ja se kaunis jummalatenistus Jerusalemma pühhas koias jo langmisfe peäl olli, siis kirjotas Paulus ühhe ramato selle kogodusfele, mis Palestinamaal olli. Selle ramato kirri olli nenda:

Et meil nüüd üks suur ülempreester on, Jeesus Jummalama Poeg, kes taewad läbbi on läinud, siis piddagem kinni sest tunnistamisest; sest meil polle ülemat preestrit, kel ei peaks arrast meelt ollema meie nõdruste pärast, waid kes keikis on kiusatud otsego meie, siiski ilma pattota.

Käsful on tullematte asjade hea warri, ei mitte nende asjade kuio isse. Igga aasta peab ühhesuggused ohwrid ohwerdama, ja ei woi polegi täieste korda sata neid, kes ohwerdamad. Agga Kristus, kui ta ühhe ohwri pattude eest sai ohwerdanud, istub iggaweste Jummalama parremal kael; sest ühhe ohwriga on ta täieste korda saatnud neid, sedda pühhitsetakse. Sepärast, wennad, et meil nüüd julgus on, senna pühha paiga sisse minna Jeesusfe werre läbbi, siis läkki senna jure tõssise südamega, kind-

las uſſo julgusſes. Agga uſt on kindel lotuſ nende aſjade peäle, miſ weel odetaffe, ja nende aſjade märkoandminne, miſ ei nähta. Sepärraſt jooſkem kannatuſſe läbbi ſedda woido jooſkmiſt, miſ meile ſeatud, ja wadagem Jeſuſſe peäle, keſ meie uſſo üllem ſaatja ja lõpetaja on.

Agga ſe rahho Summal, keſ furnuſt on wäljatonud ſedda lammaste ſuurt karjaſt iggaweſſe ſeäduſſe werre läbbi, meie Iſſandat Jeſuſt, ſe walmiſtago teid keige hea teggude ſeſ temma tahtmiſt tehha, ja ſaatko teie ſeſ ſedda, miſ temma mele pärraſt on, Jeſuſſe Kriſtuſſe läbbi; ſellele olgo au iggaweſte iggaweſſeſ aiakſ! Amen.

§ 81. Keiſer Nero kiuſab riſtirahwaſt takka.

Wägga hirmuſ riſtirahwa takkakiuſaminne touſiſ neil päiwil Roma liinas. Siit ſadiſ ollid ükſpaimiſ Juda rahwaſ kanged riſtiſoggoduſſe waſtaſed olnud; agga nüüd haſkaſid pagganad hirmſal kombel peäle. Keiſer Nero olli ſel aial Roma rigi walliſſeja. Temma olli 17 aatat wanna, kui ta Keiſriſ ſai, aataſ 54 pärr. Kr. ſünd. Tedda olli wägga häſti ülleſkaſwatud; ſe ſuur ja kuluſ paggana ilmatark, Seneka, olli temma kaſwataja ja juhhataja olnud, ja arwaſ temmaſt wägga hea ja targa mehhe ſawad. Agga pea ſai temma omma ſõbradeſt ärraeſtitud, ja läkſ wägga üleannetumakſ. Temma laſkiſ ka omma praua ja juhhataja ärratappa, ja langes ühheſt kurjuſſeſt teiſe. Se wägga ſure Roma liina laſkiſ temma põllema panna, et ta ſuurt tullekahjo tahtiſ nähha, ja uut liina ehitada. Roma lin põlleſ ühheſſa päwa. Agga et tedda ſepärraſt wihtama haſkati, ſiis tahtiſ temma ennaſt ſüüſt lahti tehha, ja ütles, et riſtirahwaſ ſedda teinud. Et neid jo ennegi takkakiuſati, ja kui nüüd weel ſedda pahha tödd neiſt ööldi tehtud ollewad, ſiis läkſ ſe takkakiuſaminne läkſ. Siis olli

riſtirahwa huffaminne Nerole armſakſ mängikſ. Temma laſkiſ monningad finniwõtta, ja neiſt ka teiſi üleſtunnitada. Hirmſad huffamiſed ſaid ſiis neile. Neid pandi meſaliſte nahkade ſiſſe, ja laſti koertekſ lõhkikikuda; muiſt woiti meewahha ja tõrwaga, ja pandi Nero rohho-aeda ſeiſma, ja ſüdeti õhtul põllema, et nemmad kui tõrwa-künnlad õſel walguſt piddid andma. Miſſugguſte pinamiſte läbbi lõppetati mitme riſtiinnimeſſe ello. Agga ſe Iſſand, keſ Dehwanuſſe (eſſimeſſe martriſe) joudo andiſ, Juda rahwa kirowide eſ rõmoga ſeiſta, ſe woikſ ka nendegi jureſ omma armoga olla. Roma liinaſt läkſ ſe takkakiuſaminne laiemale, ja ſe on tedda, et ka Hiſpaniamaal riſtirahwa werd ilmaſita wallati. Kolm woi nelli aatat kiuſati riſtirahwaſt nenda takka. Agga pea wõttiſ ſedda üleannetum Summal omma kohtoga nuhhelda, ja temma tappiſ Iſſand 68 aatat pärr. Kriſt. ſünd.

§ 82. Apoſtel Peetrus.

Keiſri Nero takkakiuſamiſte aial kannataſ ka Peetruſ martri ſurma. Temma olli aataſ 50 Antiohia tulnud, kui ta Paleſtinamaalt olli tulnud Summala ſanna kuluſtamakſ, ja õppetakſ pärraſt Pontuſſe, Kalatia, Rappadokia, ja Pitniamaal. Aataſ 63 tulli temma Roma liina, ja ſai ka ſeſſammal aial, kui Pauluſt moðgaga ärratappeti, riſti lödud, ja Pea allaſſi ja jallad ülleſſi, omma enneſe ſanna järrele; woikſ kıl allandusſe pärraſt olla, et tedda nenda ei piddand riſti podama, kui temma Iſſand ja õppetaja. Rägitaſſe, et kui Peetruſt pagganatteſt wägga takkakiuſama haſkatud, tedda wendadeſt pallutud, ärrapõggeneda. Agga kui ta õſel minnemaſ olli, ja liina wärrama jure ſai, tulli Iſſand Kriſtuſ temmale ühheſ näggemiſſeſ waſto. Agga Peetruſ tundis tedda, ja ütles: Iſſand, kuhho ſa lähhad? Kriſtuſ koſtiſ: Ma tullen ſeie, et mind ta riſti peab po-

dama. Peetrus moistis sedda, ja tundis, et se dige ep olnud, mis ta olli tahtnud tehha, ja läks taggasi, woeti warsti kinni, ja lödi risti. Temma naene olli piisut aega enne ka martride hulka pandud, ja temma olli tedda ka weel maenitsenud, ja ütelnud: Mõtle Issanda peäle!

Kaks ramatut on meile Peetrussest jänud. Esimenne on Pabilonist kirjutud, Asiama ristifoggoduste kätte. Temma maenitseb neid, et nemmad Issanda Kristusse pole keige armastusse ja truussega peawad hoidma. Ta rägib issearranis sest, et ükski kannatamiste aial, mis peawad tulles, arraks ei pea jama. Temma lõppetab sedda ramatut nenda: Siis allandage ennaft nüüd Summala wäggewa kae alla, et temma teid woiks üllendada digel aial. Heitke keit omma murret temma peäle; sest ta murrekse teie eest. Agga se keige armo Summal, kes meid on kutsunud omma iggawesse au sisse Kristusse Jeesusse sees, se pärrandab, finnitago, tehko wahwaks, ja raiago teid tuggewaste, kui teie ürrikeste sate kannatanud. Sellesammale olgo au ja wäggi iggaweste iggawesseks aiaks! Amen.

§ 83. Apostel Jakobus, Alweusse poeg.

Ka Jerusalemmas sai sel aial sellesinnatse tiggeda Juda rahwale ohwriks üks Issanda Apostel. Se olli Jakobus, tedda ka noremaks ehk digeks huti. Temma ellas Jerusalemmas. Agga kui Apostel Paulus Roma Keisri kohhut noudis, ja seddawi nende käest arrapeasis, siis hakkasid nemmad Jakobust takkatusama, kes senna weel ristifoggodusse usokinnitajaks olli jänud. Tedda kutsuti sure kohto ette, ja et kasso-seadusse järrele temmast süüd ei leitud, siis pididi temma Pasapühhal rahwa hulga ees pühha koia harja peält Kristusse wasto tunnistama. Agga kui temma wahwaste Kristusse au ja wägge ülestunnistas, siis lastsid need ülekohтусed üle-

lemad tedda mahhakuftutada, ja kirowidega wiisata. Agga temma seisis omma põlwepeal, ja ütles: „Ma pallun, Issand Summal ja Issa, nende eest, sest nemmad ei tea, mis nemmad tewad.“ Se palwe käis ühhe preestri süddamest läbbi, ja süddame halledusses hüdus temma: „Jätke jälle, mis teie tete? Sesinnane dige mees pallub teie eest.“ Agga need meletumad ei kuulnud sest mitte, ja löid temma Pea nuiaga lõhki, ja ta suri aastal 69.

Üks ramat on meil Apostlist Jakobussest, mis temma keikide ristifoggodustele (koffo) kirjotas. Temma kirjotas: Mis kasso on sest, mo wennad, kui kegi ütleb ennesele usko ollewad, agga teggusid ep olle temmal? Kas se usk woib tedda õnsaks tehha. Usk, kui temmal ei olle teggusid, on isseenneses furnud. Sest otsekui ihho ilma waimota (hingeta) on furnud, nenda on ka usk ilma teggudetta furnud.

§ 84. Jerusalemma linna ärrarikminne.

Pärrast Jakobusse ärratapmist joudis ka nüüd se aeg liggi, kellest Jeesus nellikümmend aastat nutmisega ennefulutas. Juda rahwas hakkasid Roma rahwa wasto, ja sepärrast läkkitas Keiser Nero omma sõawäe pealikut Wespasianust neid karistama. Ja kui Wespasianus pärrast Nero surma isse Keisriks sai moistetud, siis jättis temma se sõa omma poia Titusse hõleks, mis temmal Juda rahwaga olli. Titus läks Pasapühhal (lihha-wõtte Pühhade aial) omma wäega Jerusalemma alla, kus küi neil päimil liggi koim miljoni innimest kous olli, ja hakkas linna ümber piirma.

Siis tousis willetsus linnas wägga sureks, ja kange nalg hakkas rahwast waewama, ja wõttis woimuft. Monningad on kilpide peält nahka ärranärrinud, ja heino sõnud. Üks suurt suggu naesterahwas tapnud kōggoni

omma lapse ja sõnud sedda ärra. Paljo surrid nälga ärra; monned hüppasid isse walli müri peält mahha. Agga siiski ei tahtnud nemmad ennast alla heita, waid ootfid Messiaist, kes nende arvates nüüd pea pididi tul-
lema. Monningad põggenesid Roma rahwa jure, et seält pididid armo sama, agga se põggeneminne satis neile ka furma, sest et nemmad wägga ahneste toito sisesene-
lasid, ja parrast üllespundusid ja surrid.

Neid furnuid ei joudnud ükski matta, ja sepärrast heideti neid üle walli müride, ja nende arro olli liggi kuus sabbda tuhhat, ja wimaks ei joudnud nemmad sed-
dagi ennam tehha, siis pandi neid tühja honette sisse hunnikusse. Siis olli hädda wägga suur; agga abbi ei olnud nähha; need ollid, nenda kui Jēsand Jēsus üt-
les, kättemaksimise päwad. Üks Judamees, Jōsep nim-
mi, kes sedda luggu keit näinud, kirjotab: „Ükski lin-
ep olle ni paljo kannatanud; Summal olli sedda rahwast huffamoistnud; agga ei olle ka ial kurjemat egga üleant-
netumat rahwast Ma peäl olnud, kui jefinnane.“

Titus olli kange walli liina ümber teinud, ja laskis wimaks temna peäle tormada. Temma tahtis sedda kallist pühha kotta kül hoida, ja andis selle polest kan-
get kasko. Agga tormis heitis üks sõamees üht põlle-
wat tõrwa künalt pühha kotta, ja se hakkas põllema. Titus pallus ja ahwardas, et nemmad pididid kustuta-
ma; agga ükski ei kuulnud sedda, ja suutsid enneminne. Jēsanda sanna pididi tõeks sama: „Kiowi ei pea kiowi
peäle jama.“ Sõameeste wihhal ei olnud ennam mära. Werre jõed jooksid pitki ulitsaid, nenda et tulli diete
põllea ei sanud, waid õhtul alles hakkas. Nende sur-
nutte arro arwati üks miljon ja üks sabbda tuhhat, ja
liggi ühheksakümme ja seitse tuhhat woeti wangi.

Nisuggune nimmetamatta willetsus sünnib neile, kes
Summala sanna wasto pannewad. Agga õn neile, kes
Jēsandat kartwad. Sedda näggid ristirahwas; sest nem-

mad ollid Roma rahwa sõawäe tullemisse aial Jerusa-
lemast ärrapõggenenud üle Jordani jõe ühte piisofesse
linna, mis Pellaks hüti. Seäl tannasid nemmad Sum-
malat temma armolisise hoidmisese eest, kui Jerusalemlu-
hahunnikuks sai.

§ 85. Apostel Joannes.

Seddafinnast Jerusalemma liina ärrarikmist sai weel
Apostel Joannes nähha, kes parrast Paulusse furma
ennamiste Ewesusse linnas olli, ja seält Afriama risti-
koggoduste eest hoolt kandis, et nemmad kassinasste ja
puhtaste Ewangeliummi järrel pididid kaima. Sest pal-
jo hakkasid jo sel aial Summala sanna ümberpõdrama,
ja walleõppetajad rahwast seggama; mitme sees läks ar-
mastus külmaks. Joannes maenitses omma ramatude
lääbi, kellest meil kolm on, ristirahwast wägga isfali-
kult, et nemmad pididid tõsised ristiinnimesed ollema.
Temma kirjotab:

Lapsokessed, wiimne tund on kä, ja nenda kui teie
ollete kuulnud, et Kristusse wastane tulles, ja nüüd on
neid Kristusse wastasid paljo; kes on wallelik, kui agga
se, kes ärrasalgab, et Jēsus ei olle se Kristus? Se on se
Kristusse wastane, kes Jēsa ja Poega ärrasalgab. Lap-
sokessed, ärge ükski teid effitago. Ärge uskuge mitte
igga waimo, waid katske waimud läbbi, kas nemmad
Summalast on; sest mitto walleprohweti on wäljaläinud
mailma sisse. Sest peate teie Summala Waimo tundma:
Igga waim, kes tunnistab, et Jēsus Kristus on lihha
sisse tulnud, se on Summalast. Kui kegi teie jure talleb,
ja ei to ennesega sedda õppetust, sedda ärge wõtke omma
maiasse, ja ärge sage temma kurja teggude ossalisseks.

Üks nisuggune walleõppetaja, kes meie Jēsanda Jē-
susse Kristusse jummalikko ollemist salgast, olli Kerint.

Weel on meil üks teadus Joannesest ülleshoitud.
Temma käis Ewesusse Afriama koggodusi waatmas.

Ta ühhes liinäs leidis temma ühhe priiski noremehhe, kellest temma lotis, et temmast üks Dnnisteggia rigi pärria woiks sada. Enne kui Joannes seält paigast är-
raläks, andis temma sedda noortmeest sellesamma koggo-
dusse piiskoppi hole alla. Se piiskop wõttis tedda nüüd
omma maiasse, ja kandis iggawisi temma hinge dnnis-
tusse pärrast hoolt, senni kui ta tedda pühha ristimis-
lääbi Jesuse koggodusse liikmeks wois wastowõtta. Agga
kui jo noormees sanud ristitud, siis ei wõtnud piiskop
ennam mitte temma hinge pärrast hoolt kanda. Noor-
mees, kes usso polest alles nõdder olli, heitis peagi jum-
malakartmatta innimeste seltsi, ja prassis nendega ühhes.
Ta kui liinna rahwas neid ennam ei fallinud, siis põg-
genesid nemmad kõrbe, ühhe tee äre, kus nemmad neid
rõwisiid, kes sedda teed käisid. Seal näitis sesamma
noormees omma nou ja julguse polest wahwam, kui keif
temma seltsimehhe, et nemmad tedda ommaks üllemaks
tõstsid. — Monne aia pärrast läks Joannes jälle sedda
koggodust waatma, siis läks ta selle piiskoppi jure, ja üt-
les: Anna meile sedda panti jälle taggasi, mis Dnnisteg-
gia ja minna, selle koggodusse ees, sinno kätte uskusime,
sedda noortmeest ja temma hinge! — Siis se wanna
piiskop sai wägga kurwaks, õhtas ja kostis filmaweega:
Temma on jummalakartmattaks lainud, ja on wimaks
rõowlis sanud. Temma ellab kõrbes ühhe mää peäl.
Kui Joannes sedda kulis, siis sai ta wägga kurwaks, ja
ütles: Oh, misjugguse wahhimehhe holeks ollen minna
omma wenna hinge jätnud! Süddamelikkust armastussest
aetud, ruttas Joannes senna, kus se willets rõwli selts
ellas, ja laskis ennast neist kinniwõtta, ja ütles: Wige
mind omma üllema jure. Kui nüüd se üllem rõwel
tedda näggi tullewad, hakkas ta temma eest põggenema.
Agga Joannes ruttas temma järrele, ja hüdis: „Mis
sa omma isä eest põggened, kes wanna on, ja kellel-
soariisto kääs ep olle?“ Siis jäi se noormes wärrisebes
seisma, ja hakkas kibbedaste nutma. Ta temma läks

taggasi koggodusse jure, ja Joannes ei jätnud tedda
enne jälle maenitsemast, kui ta meelt sai parrandanud,
ja Kristussele ennast annud. — Sedda teggi armastus.
Ta armastussele maenitseta olli Joannesse keigefallim
jutlus. Agga kui temma jo wägga wanna olli, ja en-
nam paljo råkida ei woinud, siis ütles temma sagedaste
need sannad: Lapsokesed, armastage teine teist!
Agga kui temma kääst küssiti, mispärrast temma ükspäi-
nis neid sanno ütleb, ütles temma: Se on Jä-
fanda kääst.

§ 86. Takkakiusaminne Tomitsiani al;
Joannesse ilmutaminne.

Ennego Apostel Joannes, kes ennam kui pool sadda
aastat ristirahwa toeks olli olnud, omma Jäsfanda rõmo
sisse läks, pididi temma weel ristirahwa koggodusse tulle-
waist asjust ühhe ilmutamisse sama. Se sündis nenda:

Keisri Tomitsiani al, kes 81 aastast kunni 96 aas-
tast sadik wallitjes, tussis ristirahwa wasto kange takka-
kiusaminne. Ta se hakkas sest, et ristiusk Roma liinäs
wägga kaswis, ja et Keisri liggemad üllemad usklikkaks
said. Ta Tomitsian hakkas sedda kartma, mis keifidel
kulus olli, et üks Daweti soust pididi tulles, kes keige
mailma üle pididi wallitsema. Agga kui temma pärrast
kuulda sai, et se suur kunningatte kunningas jo olli tul-
nud, ja et se üks jummalik kunningriik olli, siis jättis
temma jälle, sedda rahwast hirmsaste pinamast. Tomit-
sian sai aastal 96 ärratappetud. Temma asfemele sai
Nerwa, kelle wallitusse al ristikoggodusset monni rah-
ho-aasta olli.

Tomitsiani aial widud ka Joannest Ewesusest wangi
wisil Roma liinna. Tomitsian lastnud tedda seal kewa
õlli katlasse heita. Agga Jäsfand hoidis, ja tedda woeti
terwelt wälja. Pärrast satis Tomitsian Joannest ühhe

tühja sare peale, mis Patmusseks hüti, ja mis kaugel ei olle Ewefusse liinast. Seäl sai Joannes ühe ilmutamise, kalli ja sure anni Jēfanda käest temma kogodussele. Joannes ise kirjutab sest:

Minna, Joannes, olin seäl sare peäl, mis Patmusseks hütasse, Summala sanna parrast, ja Jēfusse Kristusse tunnistusse parrast. Ma olin waimus Jēfanda päwal, ja kuulsin ennese tagga ühe sure, kui pašfuna heäle, se ütles: Minna ollen A ning D, esšimenne ja wiimne; ja mis sa nääd, sedda kirjota ramato sisse, ja lātkita nende kogodusse kätte, mis on Asiamaal, Ewefusse, Mūrna, Pergamusse, Tūatira, Sardisse, ja Widelawia ja Laodikea linnade sees.

Ja Joannes sai nüüd esšite need seitse kirja Jēfanda käest, mis temma nende nimmetud seitseme Asiamaa kogodusse kätte piddi saatima, mis sees neid trōōstitasse, karriatasse, ja ülle keige asjade selle pole juhhatasse, kes omma rahwa jures on iggapāw mailma otsani. Ja parrast ilmutas Jēfand weel, mis luggu ristikogodussele piddi tulles; misšuggused kibbedad asjad ja sadana šōōdimisšed Kristusse rigi wāsto piddid tulles, ja et se wiimsekski Kristusse rigi auuks peab šūndima.

Ja parrast sedda ilmutamist surri Joannes ārra Ewefusse liina.

§ 87. Ue Seādusse Ramato pūhhad kirjad pannakse kōkko.

Senni kui Apostlid ja nende seltsimehšed weel keikis paikus kogodussešes õppetāšid, sai nende lābbi, kellele Summal omma Waimo wāgge olli annud, armodõppetus, Jēfussest Kristussest, laiale lautud; ja se pūhha Waim, mis Nellipūhhil ristikogodusse peale wāljawallati, satis ja juhhatas neid keige tōe sees. Ja aega mōda šūndišid ka parrast sedda õppetamist kirjad Jēfusse Kristusse ellust

(Ewangeliummid). Matteus kirjotas omma Ewangeliummit Palestinamaal; Lukas, Paulusse seltsimees, ommal Kreekamaal; Markus, Peetrusse seltsimees, ommal Roma liinas; Joannes omma Ewangeliummit Asiamaal. Ja Ewangeliummittega laggunesid ka Apostlide ramatud ühšest paigast teise. Ja pūhha Waim olli keik kirjalikkud tunnistussešed lābbikatsumas, separrast ei sanud šūis šūndida, et neid kegi olleks segganud. Sel kombel sai ristikogodus tulles aia peäle need Ue-Seādusse pūhhad kirjad ilma ühhegi seggadussešeta kätte 100 aastat parrast Kristusse šūndimist. Neid woeti Palestina-, Asia-, Ahwrika- ja Kreeka rahwa maal, ja Roma liinas wāsto, ja loeti ristikogodussele ette.

Needšinnatsed kirjad, pūhha Waimo holekandmisše al kirjutud ja kōkkošoggutud, ollid nüüd ühtlase Wanna Šestamenti kirjadega, mis šelfammal kombel 400 aastat enne Kristust innimešte kätte šaid, se kallis and (Šestament), mis ristirahwa jallale lampiks piddi olles, ja walgusseks nende jalgte peäl. Saewas ja Ma lāhhawad hukka, agga needšinnatsed šannad ei lāhhā mitte hukka.

Nenda lahkušid nüüd Jēfanda Apostlid šūit ilmast, kui nemmad jo 60 woi 70 aastat sedda kallist armodõpetust ollid šulutanud. Jēfand olli omma nou nende lābbi kauniste korda šaatanud. Keikis paikus ollid ristikogodussešed asšutud: Palestina-, Širia-, Asia-, Egiptusse-, Kreeka-, Štalia- ja Šispaniamaal. Apostel Partolomeus lāinud koggoni Indiamale, Peetrus Pabiloni liina, Andreas Škitiamale, Tomas Parti- ja Persiamale, Judas, Jēfanda wend, kes ka ühe piššokesse ramato kirjotanud, lāinud Arabiamale, Matteus Etiopiamale, šunninga Rāndake emmanda jure. Keikis paikus sai Jēfanda šanna woimust ja melewalda. Pagganad ja Jūda rahwas, moištilikkud ja rummalad, rikad ja wāšed õppišid ommad pōlwed niškutama Jēfusse Kristusse ees, kes on se

iggawenne Jummal. Ühhegi innimesse tartus, ühhegi melewald, egga werrewallamisfed ei woinud se Jummal fanna wasto seista, mis pattusid meleparrandamisfele ja Kristusse armoandide osasamisfele kutsus. Ja sähhärduft woitlemist woitleb Jesanda fanna senni, kunni ta saab pannud keif omma waenlased omma jalgealluseks järjek. Temma wallitus on merrest merresse. Keif kunningad peawad tedda kummardama, ja keif rahwas tedda tenima. Kibetud olgo temma kaunis nimmi, ja keif Ma peab temma au täis sama!

Temma on meie jures iggapääw, mailma
otsani.

Juttustamisfed Jummal rigist Ma peäl.

Kolmas jaggo.

Pühhaft ristifoggodusfest.

§ 88. Ristirahwa takkafiusaminne Tra-
jani al.

Pärast sedda lühikest rahhoaega, mis ristirahwal Nerwa aial olli (kaks aastat), tulli neile jälle kibbe kurwastusse aeg. Trajan sai Keisriks. Sellesinnatse üllekohtuse melest olli Kristusse riik jölledus, ja sepärast kiusati neid kangeste takka, kes sedda noudsid. Sel aial olli Ewangeliumpul suur woimus. Ebbajummalatte templid jäeti mahha, ja keikis paikus, linnades ja maal kaswis se fanna kangeste, mis ebbajummalatte teniaid Jummalalapsiks teeb. Se teggi paggana rahwa preestridele paljo melehaigust. Ja et se kangeste keeldud olli, et ühhegil sedda usko ei piddand ollema, siis ep olnud ristirahwal kussagil rahho, ja neid kiusati digusse nimel takka. Nenda olli luggu Pitniamaal, kus Plinius mawallitsejaks olli. Temma kohtojärje ette widi paljo ristiinnimesfi, kedda hukati. Temma ei teadnud isfegi, mis ta pidbi teggema, ja kirjotas sepärast omma Keisri Trajanile: „Mi kaua kui ma siin makondas ollen, ei olle ma ühhegi ristiinnimesse pärast järrele kulanud; sepärast ei tea ma, kas ka wahhet peab teggema noorte ja wannade wahhel, ja kangede ja nõbrade wahhel, ja kas neile, kes fest ussust pöörwad, andeks woib anda

j. n. t. f. Tännini ollen ma seddawisi teinud: Kui need, kedda minno ette todi, ennaft korwaste ristiinnimesseks tunnistasid, siis lasksin ma neid arrahukkata. Sest kedda teadsin minna kül, et need meletumad omma kangekaelusse parrast piddid nühheldud sama. Agga kaebdusfed lähhawad ikka suremaks. Mo kätte todi üks leht, kus suur hulk ristiinnimese nimmesid peäl olli. Agga paljo neist, kui neid ettekutsuti, salgasid kedda, ja kummardasid jummalatte kuiusid, ohwerdasid ja needsid Kristust — ja teggid mis ristiinnimesele ei sünni tehha. Teised tunnistasid, et nemmad jo ammust aiaft sest usust emal olnud, ja et nemmad agga ühhel seätud päwal enne päwatousmist kottotulnud, ja Kristussele, kui ühhe jummalale, üht laulo laulnud, ja parrast wandega tootanud, ei middagi furja tehha. Ma seadsin kül kaks naesterahwast, kes piddid järrele kulama, kuida se tõe polest piddi ollema. Agga ei ma sanud sest muud arro, kui et se üks hukka läinud ja riwato ebbaust on (se olli temma nurjatuma melest ristiust). Separrast ollen ma kedda asja sulle teada annud, et ma se asja parrast woifsin parreminne järrele kulada. Ja sefinnane ebbaust on jo keige küllade ja perrede sees.”

Keiser Trajan kitis kül Pliniusse teggo heaks, agga andis ka käske, et ristirahwast ennam umbes ei piddand ilma järrele kulamatta tappetama. Müüd kiusati neid ommeti seadusse järrele takka; agga kes Kristussest tunnistas, sai ikka surma. Mitto said paggana rahwale ohwriks, issearranis Siria- ja Palestinamaal.

§ 89. Ignatius, Antiohia piiskop.

Keisri Trajani al sai ka se ellatand Antiohia kogodusse piiskop, Ignatius, werretunnistajatte hulka pandud. Temma olli Kristusse Apostlide jünger, ja seäti kedda parrast Petrusse surma Antiohia kogodusse piiskoppiks. Ja kus Kristusse riik kaswab, seal mäsab

maenlane keige wihhaseminne, ja puab issearranis kogodusse juhatajaid hukka sata. Trajan tuli aastal 109 sõast Antiohia, ja olli rohkeste woitnud. Siis kaebati temma ette se ausa piiskoppi Ignatiusse peäle. Ja Ignatius läks temma ette, ja se suur Keiser ja Kristusse tener kõnnelesid teine teisega nenda: Trajan ütles: Wata, misfuggune ülleanneto ja nurjato sinna olleb, et sa meie käske ei wotta ei miksti panna, ja ka teisi selle meletuma wiisi sisse sadad ja neid eksitad, mis nende hukatus peab ollema. Ignatius kostis: Kedda, kelle sees Kristus ellab, ei pea nenda nimmetama; keik furjad waimud on Jummalal sullasist emale arrapõggenenud; sest ma kistsun keik nende paelad katti seestpiddise Kristusse abbiga, kes on se taewane kuningas. Trajan ütles: Eks sinna kedda ussu, et ka meie sees jummalad elawad, kes meie maenlaste wasto sõddiwad? Ignatius ütles: Ei se polle mitte tõssi. Sest üks ainus Jummal on, kes maad ja taewast teinud, ja üks Kristus, kelle riik minno parrandus on, kes minno patto temma noumehhega risti löi, ja kes keik sadana tiggedust ja kawwalust nende jalge alla on pannud, kes kedda ommas süddames kandwad. Siis ütles Trajan: Dns sul se sinno süddames, kedda risti lödi? Ignatius kostis: Jah; sest kirjotud on: „Ma káin nende sees, ja ellan nende sees.”

Se peäle moistis Trajan temma peäle surma kohhut, üteldes: „Et Ignatius kedda ommas süddames ütleb kandwad, kedda risti on lödud, siis käsime meie, et kedda peab kinniseutud Roma liina widama, ja seal rahwa lustiks metsaliste ette heidetama.”

Rahho ja rõmoga kulis Ignatius omma surma kohhut; sest temmal olli himmo arramiina, ja Kristusse jures olla. Ja Issand andis temmale se rõmo ühheks tunnistusseks pagganatele ja ristirahwale Asiamaal. Roma liinast sadis, kuhho temma, kui sure arrawoitmise rõmoga, muist teed laewaga ja muist kuiwa maad möda läks, Seleikia-, Murna-, Troa-, Neapoli-, Wilippi-, ja

Puteoli liinast läbbi Roma liina. Murna liinas fõn-
neles temma ka piiskoppi Polikarpussega. Tee peäl kir-
jotas temma Roma liina koggodussele ette ühhe ramato,
et ta grwas, et keif temma eest palluda wõttaksid, et ta
ellusse piddi jama: „Minna kardan teie armastust, et se
mulle woiks kahjo tehha. Ma pallun teid, et teie mulle
lubba annate metsfalistele roaks sada, et ma pea Sum-
mala riki saaksin. Siriamast Roma liinast sadik sõd-
din minna metsa ellajattega (kurja innimestega); Ma
ja merre peäle seutud, õse ja päwa, kümne pardri met-
saliisse (sõamehhe) külge, kes heateggemisse läbbi weel
wihhasemaks sawad. Nende üllekohto läbbi õppin ma
weel ennam Jesust armastama. Tulgo mo peäle tulli
ehk rist, tulgo kistjad ellajad, tulgo lukontide murdminne
ja liikmette ärrawännitamine, tulgo keif ihho rüsfuks
peksminne, ja keif kurrati tiggedus mo peäle; olgo siis;
peaksin ma agga Jesust Kristust maitsta sama. — Tedda
otšin minna, kes mo eest furri; tedda ihhaldan minna,
kes meie eest jälle üllestousnud. Las' mind omma kalli
lunnastaja jure minna. Kelle sees temma on, se moist-
ko, mis ma tunnen, ja se tundko minnoga, mis woitle-
minne mul on. Sellesinnatse mailma würst püab mo mära
assemelt ärralükkada; ükski ärgo olgo temma poolt. Sum-
mala armastusse tulli põlleb minno sees, ja ei woi ärra-
kustutud sada; se ellab, se rägib, ja ütleb: Tulle
Sõsa jure!“ —

Nisugguse ihhaldamisega Kristusse nimme parrast
kannatada, läks Ignatius Roma liina. Ja kui temma
fenna sai, widi tedda liina kohtoissanda jure; ja seält
teisel päwal hukkamisese paika. Paljo wende saatfid ted-
da; ja temmale anti weel lubba nendega palwet tehha;
ja temma tõstis ommad kaed Sõsanda Kristusse pole
ülles, ja pallus tedda, et temma takkafiusamisesele wõt-
taks otša tehha, ja wendade armastust isefekses ebdasi
fata. Parrast heideti tedda metsfaliste ette. Siis ütles
temma weel: Minna ollen Kristusse niisoiwowa, mis

metsfaliste hambad enne pearwad jahwatama, et mind
leitakse puhta leima ollowad. Ja warfi kiskufid tedda
metsfalistesd tullise wihhaga lõhki, et pisut aia parrast
muud ühtegi ennam nähha ep olnud, kui monned luud,
mis need wennad, kes tedda ollid saatma tulnud, An-
tiohia liina wisid, ja mahhamatsid.

§ 90. Ristirahwas Hadriani al.

Trajan furri 117mal aastal. Temma asfemele sai
Hadrian Keisriks. Ja ka temmagi al kiusati ikka weel
ristirahwast takka, ja se luggu ei lainud enne parremaks,
kui sedda kohto polest hakkati keelma. Sest kui Hadrian
üksford Atena liina läks (124 aastal), andis seält
koggodusse piiskop, Kwadratus, temma kätte ühhe kaitse-
misese kirja, ristikoggodusse takkafiusamisese parrast, ja
seddasamma teggi ka üks ristiusso kirjasettaja, Aristi-
des; ja peäle sedda sai Keiser ühhe Asiana mawallitseja
käest kirja selle tunnistussega, et se üks hirmus ja ülle-
kohtune tõ on, ristirahwast ükspäinis rahwa kissenda-
misese parrast ärratappa, ilma nende parrast kulamatta,
mis nemmad süüd teinud. Ja keif need palwed ja kir-
jad sundisid Keisrit ristirahwale armo andma. Ja tem-
ma andis käsko, et ükski ristiinnimenne ilmasüta ei pid-
dand hukka sama; ja wallekaebajaid kästi nuhhelda.

§ 91. Pilkminne Abraami suggu peäle.

Ka Sudarahwas kiusasid ristirahwast Hadriani wal-
litussese aial hirmsaste takka. Needsinnatsed ei hakkand
Jerusalemma liina ärrarikmisese läbbi omma kurja ello
parrandama; Apostli Paulusse fanna sai tõeks: Muist
Sõraeli rahwa seast on kowwaks lainud, kunni pagga-
natte arro saab täis sanud. (Rom. rom. 11, 25.)
Agga pea parrast Jerusalemma ärrahawwitamist lautasid
need, kes Sudamaalt ollid ärrapõggenenud, walle waimo
Juda rahwa seas laiale, mis Egiptusses elasid. Mit-

med seggajad pandi hirmsa pinamiste läbbi maggama; ja Wespasian laskis sedda Juda rahwa pühha kooda arrarikkuda, mis jo 343 aasta eest Egiptusessse, Leontopoli liina, olli ehhitud. Agga weel teist puhko seggajid Trajani al (117 aastal) Juda rahwas, mis Kürenes ellasid, ja nende Peamees olli Andreas. Nemmad tapsid Roma- ja Kreka rahwast, ja ei annud ka ristirahwale armo; nemmad leikasid nende ihhud lõhki; nulgisid nende nahka peält ärra, ja katsid ennast sega, kui pitka kuega; sõid nende lihha, ja woidsid ennast nende werrega; mitmed sagiti lõhki, ja heideti metfaliste ette. Nenda hukutati hirmsal wiisil liggi kaks sadda ja kakskümmend tuhhat innimest ärra. Seddasamma hirmust tõdd wõtsid ka need Juda rahwas ette, mis Egiptusess ja Küprussse sares ellasid; nemmad tapsid liggi kaks sadda ja nellikümmend tuhhat innimest ärra. Agga wimaiks rudjus neid üks Trajani sõawäe pealik mahha. Agga ta hakkas Hadriani al selle õnnetuma rahwa seas Palestina maal seggadus tõusma, kus üks pettis olli, kes ennast Parhohbaks nimetas, se on — tãhhe poeg (nenda kui Juda rahwas omma Messiasst Pileami ennefulutamisse järrele tãhhendasid. 4 Mos. 24, 17.) Sefinnane wallelik ja pettis laskis ennast Israeli kuningaks woida, teggi rahhasid, tootas immeteggusid tehha, je kuus neid keiki hirmsal kombel takka, kes tedda wãsto ei wõtnud, issearranis ristirahwast, kunni tedda wimaiks kange sõddimisse läbbi Hadriani wõpealik arrawoitis. Palestina sai se sõa läbbi koggoni laggedaks tehtud; ühheksa sadda ja wiiskümmend allewid rikkuti ärra, ja wiis sadda ja kahheksakümmend tuhhat Judameest tappis modõ, ja arwamatta hulk furri haigusessse ja nãlga ärra.

§ 92. Ristirahwas Piusse ja Aureliusse al.

Kui ristirahwast Hadriani käsude läbbi piisut warjati, siis ei olnud neil suurt rõmo kässoõppetusssest. Agga

kui Hadrian furri, sai Antoninus Pius temma assemele, kenne al rahwa wihha jälle põllema süttis. Agga se tulli mitme õnnetussse pãrrast: Nãlga, mawãrrisemiste ja suurte tullekahjude pãrrast, mis Roma-, Antiohia- ja Kartago liinas sündisid; sest rahwas arwasid, et ristirahwa suggu nende jummalad wihhale ärritanud. Keiser issegi laitis rahwa tiggedust, ja jãttis ristirahwale nende meleheaks mitmed maksud mahha. Agga pãrrast Antoninust, kui Markus Aurelius temma assemele olli Keisriks sanud, tulli senna male kange katk, mis rahwast ueste wihhale ärritas, kui se endine wihha jo piisut wãhenend olli. Agga Markus Aurelius ei teinud ristirahwaga nenda õigust, kui Antoninus Pius. Temma, kes isseennast targaks kiris, ei sallind Kristust egga temma õppetust. Kristusse risti alla ei tahtnud Aurelius ennast kummardada, ja temma tarkus olli halpimisõks, sest et ta Summalat omma tarkusess tunda ei tahtnud. Temma andis peãlegi omma rigi õllemattele õht kãsko, mis nenda olli: „Meie olleme teãda sanud, et needsinatsed, kes ennast ristinnimesõks nimmetawad, meie au kãskud ja seãdussed tũhjaks pannewad. Laske neid kinniwõtta, ja mitmesugguse pinamisõsaga kãrristada, kui nemmad jummalattele ei õhverda.“

Siis ep olnud se immeks panna, et keikis paikus rãngad takkakiussamisõsed tõusid; ristirahwa werri jooksis õlle Roma rigi, ja kui suur se olli, sedda tãhhendawad meile need sannad, mis piiskop Melito Sardes Markusse Aureliussele kirjotas: „Se suggu, mis Summalat auustab, saab nõud nenda kurjaste takkakiussatud, et seddasuggust loma algmisõst sadik polle nãhtud; sest need hãbbemattad wõõra warra piõudjad ja ahnitsejad teãdandjad risuwad keiki neid ilmasõutaid õse ja pãwa, sest et neil kãskude polest wõlli kães on. Agga siiski kannatame meie sesuggust furma rõmoga. Agga nõud palume meie, et teie neid, kes nisuggust pahhandust tõstwad, tundma õppite, ja õiget wahhet tete, kas nemmad

surma ja nuhtluse, woi rahho ja armoandmisse wäärt on. Agga kui se käst teie käest on, siis pallume teid sedda ennam, et meid nenda armalikkult ei peaks risutama ja rõwitama."

§ 93. Justini surm.

Markuse Aureliuse wallitusse aial sai ka Justin, sedda Martriks hüti, modgaga ärratappetud. Justin olli Neapoli linnast (Sefemist) Samariamaalt. Temma olli paggana rahwa laps, ja olli holelikult üleskaswatud, ja läks omma nore ea sees reisima, ja otsis tót keikide mailma tarkade jurest. Agga ei ta leidnud sedda, ja nenda ka omma süddamele tõsisst rahho mitte. Ükskord, nenda juttustab temma, kõndisin minna merre äres. Siis tulli mulle üks auuwaart wannamees wasto. Ma waatsin üksifilmi temma peäle; ja hakkasin pärrast temmaga kõnnelema, ja andsin temmale teada, mis luggu minnoga olli. Siis ütles se wannake: Üsjata on sinno tõe otsimine nende jurest, kes mailma tarkust armastawad, sest Iisraeli prohwetid on wannemad, kui needsinatsed. Pallu agga Jummalat, et temma sulle walguuse warrawad wõttaks lahti teha; sest ükski ei sa neid näha; kellele sedda Jummalast ja temma Kristusest ei anta. Ja kui ta sedda sai üttelnud, kaddus temma minno filmade eest ärra, ja ei ma näinud tedda ennam. Agga ma tundsin ommas süddames kanget ihhaldamist prohwetide ja Kristuse õppetuse järrele, ja ma leidsin pea, et pühha kirri se ainus selge tarkusse hallikas on. Ja Justin sai wapraks Iesanda teenriks. Aastal 149 tulli temma Roma linna, ja andis ristirahwa takkakiusamisest pärrast Antoninuse kätte ühhe kauni kaitsemisest kirja, mis läbbi ka Antoninus ristirahwa wasto armolisemaks sai. Agga ei läinud se teine eestkostmine temmal nenda korda, Markus Aureliuse aial. Sedda pandi wangi, ja temmaga kuus tükki teisi ristiinnimesi. Roma Keisri

üllem juhhataja, Rustikus, tootas Justinit temma usust ärrapõrda, ja et ta pidid jummalattele ohwrima, ja Keisri käskest kuulma. Kui Justin olli tunnistanud, et temma ühhegi mailma targa jurest omma hingele polle rahho leidnud, waid ükspäinis omma Dnisteggia, Jესuse Kristuse sisse uskudes, siis ütles Rustikus, kes sure tarkusse au sees olli, wihhase melega: Oh, sinna willets! kas on sind selle usso sisse wastowoetud? Justin kostis: Jah on; ma ellan ristirahwa seltsis, ja nende usst on õige. Rustikus küsis: Mis on nende ussoõppetust? Justin wastas, ja ütles: Meie ussume aino Jummalat, Ma ja taewa Poia sisse, ja Jესuse Kristuse, Jummalat aino Poia sisse, kes on keikide kohtomoistja. Siis ütles Rustikus: Kule mehhike, kes sa armad, et sul tõdde käes on; kui ma sind piitsadega pekstan peast jalguist sadik, kas sa siis armad, et sa taewariki saad? Justin ütles: Kui ma kül sedda kannatan, misga sa mind ahwardad, siiski lodan ma keikide usklikkude ristiinnimeste pärrandust kätte sawad. Rustikus ütles: Kuulge mind, ja ohwerdage jummalattele, ehk ma lasen teid ilma armota pinata. Justin kostis: Ükski innimenne, kel selge ja terve moistus on, ei jätta diget ussoõppetust egga usko eestituse ja üllekohto pärrast mahha; ei meie tahha ühtige muud ni wägga süddamest, kui Kristuse nimme pärrast kannatada, ja õnsaks sada. Se läbbi kaswatakse meie õnnist põlwe, ja same julgust omma Dnisteggia kohtojärje ees, kelle ette keik mailm peab kokko tulles. — Need teised kuus wangi kinnitasid sedda, ja ütlesid: Olle ussin omma nuhtlusest meie peäle panema, meie olleme ristiinnimesed, ja ei woi jummalattele ohwrida. Siis moistis Rustikus nendele surma kohhut, nende sannadega: Reidsinatsid, kes ei tahha Keisri käsko kuulda, ja jummalattele ohwrida, peab esite piitsadega pekstama, ja pärrast modgaga ärratappetama.

Agga seinnane martri selts kitis ja auustas Sum-

malat. Ja neid widi jälle taggasi wangitorni, ja said teisel päwal modgaga ärratappetud, aastal 163 p. Kr.

§ 94. Polikarpus, Murna foggodusse piiskop.

• Markusse Aureliusse aial kannatas ka Murna foggodusse piiskop martri surma. Paljo ristirahvast ollid jo sellesinnatse tiggeda rahwa ja üllekohtuse Keisri tahtmist möda metsaliste ette heidetud, ehk puuritade peäle pandud ärrapõlletada, kes wahwaste Kristussest tunnistasid. Ja keige hirmsamate kannatamiste aial ollid nemmad rõõmsad; sest Jssand Jesus Kristus, kelle nimme nemmad mailma ees mitte ärra ei salgand, woiis nende sees kannatamist ja pina. — Ka se ühheksakümne aastane piiskop Polikarpus pidid rahwa tiggedussele ohwriks sama. Rahwas kisendas waljo healega ja sowis temmale surma. Polikarpus kulis sedda kisendamist, ja andis omma iho ja hinge Jssanda holeks, ja tahtis rõmoga kannatada, mis temma peäle pidid pandama. Agga temma foggodus pallus tedda wägga, ühte üksikusse paika ärrapõggeneda. Seäl pallus temma omma monne sõbraga, kes temmaga ollid lainud, õse ja päwa omma Jssanda pole, nenda kui temmal se wiis olli. Palwes näggi temma üksford naggemisest, et temma Peapaddi tulles ärrapõlles. Temma moistis selle tähendust, ja ütles: Mind põlletakse ellawalt ärra. — Pea anti Polikarpusse warjopaik teada, ja temma olli otse selsammal tunnil teise paika lainud, kui kohto teenrid tedda finniwõtma tullid; ja kui nemmad tedda mitte ei leidnud, siis wõtsid nemmiad kaks fullast finni, ja sundisid neid pinamisse läbbi Polikarpusse ello paika teada andma. Ja nemmad läksid õhto, kui jo pimme olli, sõariistadega ehitud senna kotta, kus neid juhhatud. Polikarpus olli toa teise korra peäl, ja olleks kül weel woinud ärrapõggeneda; agga temma ütles: Jssanda tahtminne sündko! Ja temma läks alla,

ja andis ennast neist finniwõtta, lastis neile süa ja jua anda, ja pallus neid, ommale üht tundi aega anda, et ta woiks weel enne rahho sees Summalat palluda. Agga kaks tundi pallus temma keigest süddamest Summalat, et ka mitto finniwõtjat temma palwe läbbi ligutud said. Pärast pandi Polikarpust eesli selga istma, ja widi liinna. Miines tulli temmale üks kohtowannem omma isaga tõllaga sõites wasto; need wõtsid tedda enneste jure tõlda, ja tahtsid tedda melitada Kristust ärrasalgama, ja ütlesid: Mis sul sest on, kui sa ütled: Keiser olgo mo isfand, ja minna tahhan ohwerdada! Agga Polikarpus jäi wait. Ja kui nemmad jälle ei jätanud temma peäle aiamaist, siis ütles temma: Ei ma wõtta sedda polegi tehha, mis teie mind sunnite. Siis said nemmad täis tullist wihha, ja lükkasid tedda sõdamisfega tõllast wälja, et temma särelu katki läks. Agga se ühheksakümne aastane Polikarpus kannatas sedda wallo waikse melega, ja widi pärast mägiturro peäle. Ja mawallitseja, kui temma senna olli tulnud, ütles Polikarpusse wasto: Heida ennese peäle armo, et sa jo wana olled; wõtta jummalatte jures wanduda, ja Kristust neda, siis lasen ma sind lahti. Agga Polikarpus kostis: Rahheksakümmend ja kuus aastat ollen ma Kristust teninud, ja temma on mulle aina head teinud, kuidas woin ma siis tedda neda, omma kallist Jssandat ja Dnisteggiat. Agga mawallitseja sundis ikka weel tedda sedda teggema. Ja se peäle ütles Polikarpus: Kui teie diete tahhate teada sada, kes ma ollen; siis ma teile ütlen otsekohhe: Minna ollen ristiinnimenne; ja kui ristiussõõppetust tahhate teada sada, siis andke mulle üks tund aega, ja kuulge mind. Mawallitseja ütles: Rihhuta agga rahwast, mitte mind. Polikarpus wastas ja ütles: Teile on mo kohhus kostust anda ja räkida; sest meie ussoõppetus käsib meid, et meie sellele peame au andma, sedda Summal meie ülemaks on seadnud. Meil on kistjaid ellajaid, ütles mawallitseja; meil on tulb,

ütles üks teine, kui sa mitte ennese usjust ei põra. Siis ütles Polikarpus: Sinna ähwardad mind se tullega, mis filmapilkmise aia põlleb, ja pärrast ärrakustub; agga sinna ei tea ühtegi sest tullemast koftust, egga sest iggawesse nuhtluse tullest, mis dälattelle on walmistud. Agga miks sa ni kaua aega widad, te sedda, mis so melest armas on. Ja nende sannade jures olli Polikarpusse pallest julgus, lotus ja rõõm nähha; ja mawalitseja jäi kahhe wahhele. Siiski laskis temma hüüdja selle rahwale öölda, mis fenna olli kofkotulnud: Polikarpus on tunnistanud, et temma ristiinnimenne on. Siis kiskendas se rahwa hull hirmsa wihhaga: Sefinnane on Asiamaa õppetaja, ja ristirahwa isä, ja meie jummalatte ärrahawwitaja, kelab jummalattele ohwrimast ja neid kumardamast; ja sowisid tedda ärrapõlletada. Ja kui mawalitseja lubba andis sedda tehha, siis töid nemmad ruttuste keigelt poolt puud kofko, ja teggid ühe sure rida. Ja kui se walmis olli, wõttis Polikarpus ommad rided seljast ärra. Agga kui nemmad tedda puurida posti külge naeltega tahssid kinniläa, siis ütles temma: Jätke mind nendasammoti; sest sefinnane, kes mulle rammo annab tuld ärrakanda, kül se annab mulle ka joudo, siin puurida peäl paigal seista. Siis jätsid nemmad tedda nenda. Agga pärrast teggi temma omma su lahti, ja pallus Jummalat, ütteldes:

Oh! Jēsand, keigewāggewam Summal, kes sinna omma armsa Poia Jēsusse Kristusse Jēsa olled, kelle läbbi meie sind olleme tundma sanud, sinna keikide lo-
dud asjade Summal, minna kidan sind, et sa mind sel päwal ja selfinnatsel tunnil olled wāart arwanud, sinno tunnistajatte arro sees, sinno Poia Kristusse karrikast oša sada; sepärrast kidan minna, ja tannan ja auustan sind se iggawesse üllemapreestri Jēsusse Kristusse, sinno armsa Poia lāhi, kellele olgo ühtlase sinno ja pūhha Waimoga au ja auustus, nüüd ja iggaweste iggawes-
seks aiaks! Amen.

Pärrast temma palwet pandi puud põllema. Agga tulli ei tahtnud diete Jēsanda ustawa fullase peäle hak-
kada; ja temma ihho hülgas ni kui kuld ja hõbbe, mis fullatamise ahjus selgeks tehakse. Kui pagganad sedda näggid, et temma ihho ärrapõlleda ei tahtnud, aiastid nemmad oddaga temma süddamest läbbi, et ta pididi ärrasurrema. Siis heitsid nemmad tedda kēst tullesse, ja temma põlles ärra. Agga temma koggodusse liikmed korjasid need üllejānud luud kofko, ja matsid mahha. Ja omma kalli piiskoppi surmapāwa pūhhitsesid nemmad igga aasta, kui temma taewalikko sündimise päwa; sest temma olli omma Jēsanda rõmo sisse lāinud, ja kätte sanud omma truusse palka.

§ 95. Martrid Wiennes ja Lūonis.

Ka Prantsussemaal hakkas neil päiwil kange risti-
rahwa takkatusaminne peäle. Murna rahwas ollid Lū-
oni rahwa sõbrad, ja nenda kui armoõppetus Asiamaal Prantsussemale sai, nenda näisse ka se takkatusaminne seält fenna tulnud ollewad. Wienne ja Lūoni koggio-
dused kirjotasid selle kibbeda kurwaastusse pärrast, mis nende peäle tulnud, ühhe ramato nende wendadele, mis Asiamaal.

Se ramato kirri olli nenda:

Needfinnatsed Kristusse teenrid, mis Wiennes ja Lū-
onis ellawad, sowiwad nende wendadele, mis Asia- ja
Brigiamal, kennel sesamma ust meiega on, armo ja rah-
ho ja au Summalast, meie Jēsast, ja temma Poia, Jē-
sussest Kristussest! —

Ei meie moista teile kirja läbbi selgeste ärraselletada,
mis waewa need pūhhad siin on piddand kannatama. Se kurri waenlane hakkas keige omma wāega meist kin-
ni, ja ei jātud ühtegi kurja nou piddamatta, kuida tem-
ma omma orju werrewallamise tõle pididi õppetama. Agga Summala arm sõddis meie eest: nõbrad said teiste

lääbi ülespetud, ja kangemad seisid kui kaljo müür waenlase wasto, ja tunnistasid ommas uskus, et seinnatse aia kannatamisest midagi selle au wasto ep olle, mis neile peab ilmiks sama. Paljo heideti wangitorni, teifi otsiti üles. Meie ollime keif sures ehmatuses, ei mitte sepärrast, et need pinamisest rasked ollid, waid et meil se ärratagganemisse hirm ees kerkles. Ja monningad meie orjades, mis paggana rahwa feltist ollid, woeti kunningameestest finni, ja sunniti pinamiste lääbi, mis pühhadele said, tunnistama, et meie innimesse lihha söme, ja mitmesuggust hirmust ja nurjatumat tõõd teme, mis ei sünni nimmetadagi, egga mis ükski ei uskus. Müüd tousis takkakiufaminne liaks, nenda et sõbrale egga sugulasele armo ei antud. Müüd sai se Jēfanda sanna tõeks: Neg tulles, et se, kes teid tappab, arwab ennast Summalale melehead teggewed. Pühhad martrid kannatasid pinamisest, mis ükski sulg egga su ei moista tähendada. Keif se rahwa, mawallitseja ja kunningameeste wihha langes Diakonusse Sanktusse peäle, kes Wienne liinast pärrit olli, ja Maurusse peäle, kes alles pisut aia eest olli Jēfanda pole pöörnud, ja wahwaste sõddis Kristusse nimme pärrast, ja ühhe orja tüdrukut peäle, nimme Plandina, kelle lääbi Kristus tunnistas, kuida se, mis innimeste ees ühtige ei maks, wäärt ja kallis on Summala filma ees, kui temma nimme armastus tõe sees on, ja ei mitte filmakirjaks. Ja kui meie keif kartime, et Plandina, kes ka martride arwo seas olli, ei jonaaks omma ihho nõdrusse pärrast ennam head tunnistust anda, siis sai temma Summala wäega nenda ehitud, et needsinatsest, kes tedda hommikust õhtuni allati pinasid, ärarawassisid, ja immeks pannid, tedda weel ellus nähha, sest et ta ihho jo lõhutud ja awywa olli. Agga se õnnistud tüdruk sai sel tunnistusse filmapilkmissel uut rammo; se olli temmale armas jahutaminne, ja omma wallo ärrapõlginne, julgeda sõlda: Minna ollen ristiussolinne, ja meie seas ei tehda midagi kurja. Wimaaks

seuti tedda ühhe posti külge finni, ja heideti metsaliiste ette. Agga metsaliisest ei puutnud temmasses; tedda woeti siis postist lahti, ja heideti ta wangitorni. Ja kolmandamal päwal widi Plandinat jälle kohto ette, ühhe wieteistkümnne aastase poisiga, selle nimmi olli Pontikus; mollemad ollid iggapäaw teiste tapmist näinud. Pontikus, kellele temma õbde weel enne julgust olli annud, kannatas wahwa ja rõõmsa melega mitmet pinamist, teistele õppetusse margiks, enne kui ta surri. Agga pärrast, kui se armo sanud Plandina piitsa hopa, metsaliiste kiskumist ja okkalist toli olli kannatanud, pandi mõrra sisse, ja heideti ühhe sõnni ette, kes tedda omma sarwede-ga läbbiaias; ja nenda lõppetas temma omma elokorra.

Euoni piiskop, Pontinus, peäle ühheksakümme aastat wanna, widi ka kohto ette. Temma olli jo wägga nõdder lihha polest, agga tuggew ja wahwa waimus. Kui mawallitseja temmalt küsis, kus ristirahwa Summal peaks ollema, kostis temma: Sinna saad sedda teada, kui sa selle wäärt olled. Siis laskis tedda mawallitseja armotumal kombel ärrawia, ja iggaüks, kes temma liggi agga sai, se toukas tedda, ja kes emal ollid, lopisid tedda sega, mis nemmad agga kätte said. Pool hingeto heideti tedda jälle wangitorni, ja kahhe päwa pärrast heitis temma hinge.

Keige kolledamatte ja jälletumatte wangihonetesse pandi ristiinnimesest; nende jallad wännitati ära; ja sel wiisil kannatasid nemmad keifsuggust laimamist, ja teotamist, mis agga sadana wihha ärraarwata moistis. Mitto said ärralätkatud kange wangide auro pärrast. Agga teisi, kedda ka ennam hea ülespidamisest lääbi ei arwatud ellusse jäwad, finnitaks Jēfand isse ihho ja hinge polest. Agga paljo, kes omma Dnisteggat ollid ärrasalganud, heideti ka wangitorni, ja kannatasid rasket pinamist, ja nende salgaminne ei saatnud neile suggugi abbi; ja neil olli pealegi kurri süddame tunnistus wae-wajaks. Ja usklikud ollid sure rõmo sees, ja nende

pallest paistis arm ja au; agga needfinnatseb ärrasalgajad ollid kui roidund, ja pagganadki sõimasid neid helaks koeraks. Se teggi meile palju kurbdust. Agga palju said ka se läbbi uskus finnitud, andsid kaunist tunnistust, ja ei teinud kurrati sisseandmise ja temma nou järrele. Üks tüdruk neist, kes Kristust ollid ärrasalganud, Piblias nimmi, pididi veel pealegi pinamiste läbbi funnitama meid hirmsaks kurjateggiaks tunnistada. Agga pinamiste aial sai temma parremad mõtled, ja ärkas kui raskest unnest üles, ja ütles: Minna ollen ristiusso linne, ja ei voi teiste peale walletada, et teie kül mind pinate. Ja ka tedda pandi martride karja hulka. — Agga nende tapmise himmo ei sanud veel pärrast selle tüdrukugi surma täis; nemmad ollid ka pealegi nende furnokehhade peale vihhased. Need ihhud, mis wangide auro pärrast wangihonettes ollid ärrasurnud, heideti koerte ette, ja hoiti õse ja päwa, et ükski neid ei pidand mahhamatta sama. Mis metsalistest ja tullest olli üllejäänud, hoiti kunningameestest mitto päwa. Paljo kirristasid veel furnutte wasto hambaid; teised irwitasid ja naersid, ja kiitsid omma jummalid, kes nüüd hästi teinud. Agga kes ärdama melega ollid, ütlesid: Kus on nüüd nende Jummal? ja mis kasso on neil sest ussoõppetusest, mis nemmad kallimaks arwawad, kui omma ello?

Agga Issand ütles: Arge kartke neid mitte, kes ihho ärratapwad, ja ei voi mitte hinge tappa; agga kartke ennem tedda, kes hinge ja ihho woib rikkuda pörgus.

§ 96. Ristirahwa takkakiufaminne Septimiusse Sewerusse wallitusse aial. — Perpetua.

Markusse Aureliuse wallitusse aia lõppetuseks jäi ristirahwa takkakiufaminne piisut soiko; agga täielise rahho peale polnud mõtteldagi. Sest Keisri Kommo-

dusse aial, kes 180 aastast 192 aastast sadik wallitses, ütles üks õppetud mees, kes Aleksandria linnas ellas: Meie naine iggapaaw palju martrid ärrapõletawad, risti podawad ja mõdgaga ärratapetawad. Üks uus takkakiufamise waim hakkas Septimiusse Sewerusse sees põlema. Temma kelas sedda kangeste, et kegi pididi ristiusko heitma. Agga sedda kallist fanna, et Jeesus Kristus mailma sisse on tulnud, pattusid õnsaks teggema, ei sa ükski keelda, ja woitleb keff takkakiufamiste seas kauniste, ja saab woimust.

Kartago linnas woeti sel aial mitme nore ristiusso liese seast, kes esimest korda ristiusso õppetust said wastowõtnud, üks kahhekümne aastane emmand kinni, selle nimmi olli Perpetua. Temmal olli immew laps rindas. Temma emma olli ristiusso linne, agga temma wanna issa alles paggan. Issa läks tütre jure, sedda ta armastas, ja tahtis tedda melitada, et ta Kristust pididi ärrasalgama; agga se noor ristiusso linne ei lasnud ennast ekkitada. Ja jummalakartlikkud kirrikõppetajad käisid tedda waatmas, ja ristitasid tedda. Temma ütles: Waim ütles mulle, et ma ristimise aial midagi muud ei pidband palluma, kui agga kannatust. Ja monne päwa pärrast heideti tedda wangitorni. Seal tunnistas temma: Ma ehmatasin koggoni ärra, et ma veel ialge nisugguses pimmedusse ep olle olnud, se olli mulle üks raske pääw! Mind waewas kange pallaw nende palju wangide pärrast, ja kunningameeste tiggedus meie wasto, ja wimaks se murre mo waele lapse pärrast. Agga wimaks muretsesid temmale temma nored ristiusso sõbrad rahha pärrast pärrema ellopaiga. Siis wois temma omma lapse ennese jure wõtta, ja sai se läbbi jahhutud; ta trõdõstis ja maenitses omma sõbro, ja ütles: Se wangi-hone on mulle kunninglikkaks koiaks sanud. Kui Perpetua wanna issa kulis, et temma tüttar pididi hukka sama omma ue usso pärrast, ruttas ta temma jure, ja ütles: Mo tüttar, hallasta mo halli karwade peale, hei-

da armo omma wanna isä peäle, kui ma weel wäart ollen, et mind so isäks peab hütama, ärra te mulle rahwa ees nisuggust häbbi. Hallasta omma nõdra poia peäle, kes ellusē ei woi jada, kui sa surred. Jätta omma kõrki meelt mahha, et sa neid keiki hukatusē sisse ei sada. Se peäle heitis isä temma jalge ette mahha, ja andis temma käele suud, ja pallus tedda ifka weel. Oh, ütles Perpetua, mo isä hallid karwad tewad mulle paljo waewa ja wallo, et temma üksi minno sugguwõssa seast mo kannatamiste pärrast rõmus ei woi olla. Mis Jummal tahhab, armas isäse, se peab sündima; sest meie ei olle omma ennese, waid Jummal melewalla al. — Kui tedda kōhto ette widi, ütles mawallitseja: Hallasta omma wanna isä peäle, heida armo omma nõdra lapse peäle; wõtta jummalattele ohwerdada, et sa ellusē woiaksid jada, ja ka lapse häddast peasta. — Perpetua ütles: Ei ma te sedda mitte. — Kas sa olled ristiusso linne? Perpetua kostis: Jah ollen. — Nüüd moisteti temma ja ka teiste peäle se surma kōhhus, et neid rahwa lustiks pididi metsaliste ette heidetama. Agga ka neile andis Jēsand armo ja hallastusē kroni, ja lāksid rõmoga surma; ja enne kui neid metsalistest purruks tehti, hakkasid nemmad keik üks teise ümber kinni, ja jātsid teine teisega siin Ma peäl Jummalaga, tõssises ja kindlas lotusēs, pea Jēsanda Jēsusē Kristusē jures olla iggaweste.

§ 97. Keigekuulsamad kirrikowannemad, kes sel aial ellasid.

Kolmandama saa aasta hakkatusēs said ristirahwas wahhette wahhel rahho. Keiser Eliokobal ei olnud mitte ristirahwa waenlane, egga Aleksander Sewerus, ja isē-arranis olli ristirahwa wāsto armolinne Bilippus Arabs. Nenda andis Jēsand omma rahwale, kes keddagi ülle jou ei lasse kiusata, jälle rahho aega. Agga nende mit-

me usfotunnistaja kōrwa, kes takkafiusamiste aial Jēsanda sanna teo lābbi finnitafid, andis Jēsand ka weel mehhi, kes kirjade lābbi temma au umbusso ja ebbausso eest pididid hoidma. Nisugguste õppetajatte assemele, kes ka Apostlide õppetust ollid kuulnud (Ignatius, Antiochia piiskop, Parnabas, Paulusē seltsimees, Polikarpus, Mūrna piiskop), tullid nüüd teised tōtunnistajad. Meie olleme agga wiis neist üllespannud, kes keigeennam usko ülesnāitnud:

1) Ireneus, Polikarpusēst juhhatud, tuli Asiamaal Prantsusemale, ja sai pärrast Pontinusē martirurma (§ 95.) Lūoni kōggodusē piiskoppiks. Temma sõddis wahwaste nende wāsto, kes selget õppetust segada püüdsid, ja lõpetas omma elokorra Septimiusē Sewerusē takkafiusamiste aial, aastal 202. Ühhe nore ea sõbrale, kes walleõppetust hea melega kuulda püdis, kirjotas temma: Sedda õppetust ei olle sulle need annud, kes Apostlidega on ühhes kāinud ja kōndinud. Sest ma nāggin sind, kui ma alles poisike olin, Asiamaal Polikarpusē jures; ja sul olli lust temma õppetust kuulda, et sa käl surest soust ollid. Ma woiaksin sulle ka weel sedda paifagi nimmetada, kus Polikarpus iggakord istus, kui ta meid õpetas, ja kōnneles omma ümberkāimisēst Soannesē, ja teistega, kes Jēsandat Kristust omma silmadega nāinud, nenda rākis temma meile; otse nenda, kui meie kirja seest leiame.

2) Tertullian, paggana rahwa kāsotundja, elas Kartago liinas, ja sai pärrast omma ümberpõormist wapraks Kristusē sullaseks, kirjotas paljo armsaid ramatuid, mis lābbi ta meile sest on tunnistust jātnud, kuidas ristirahwas sel aial ellanud. Temma surri, wanna ja ellatand, aastal 220.

3) Klemens, kes Aleksandria liinas elas, olli üks õppetud paggana mees Atena liinast, agga kes omma tarkusēs järrele ei jātnud, Kristust otsida, kelle seēs keik tarkusē ja tundmisē warrandusēd warjul seiswad.

Sedda õnnistusse põhja, mis temma Jēsusse Kristusse sisse uskudes olli leidnud, kulutas temma sure ussinusse ja rõmoga. Temma kirjotas omma selfimeestele: Kui teie iggawest õnnistust osta woiksite, mis ei wõttaks teie kül se eest anda? Ja nüüd woite teie sedda usso ja armastusse läbbi kätte sada, ei ükski asfi kela teid sedda samast, ei waesus egga willetsus, egga mingisuggune ello luggu. Sepärrast uskuge Summala sisse, kes on ühtlase Summal ja innimenne, ja saatke ennastelle iggawest ello palgaks. Wõtke Summalat otsida. Ristiinnimenne ei pea ollema ärwihhalinne, waid rahhonoudja, tašfase ja helde melega, ja lahke; agga kannatušte sees kōikumatta ja kindel, et ei wallo egga mingisuggune asfi ei sada tedda Kristussest tagganema. Temma olli Aleksandria liinas selle kōli üllewataja, mis Ewangelistist Markussest armatakse seätud ollewad. Temma surri aastal 220.

4) Drienes elas ka Aleksandria liinas, kedda Klemenš olli juhhatanud. Kui temma alies poisike olli, tahtis temma jo omma isfaga martri surma kannatada, ja waewaga hoiti tedda, et ta ei pidband omma isfa järrel wangitorni minnema. Pärast isfa surma toitis temma omma emma, ded ja wennad sega, mis ta teiste juhhatamisē eest sai. Ja wāsimatta pūdis temma omma tarkust ja tundmist kaswatada, ja Kristusse au eest murret kanda. Sepärrast jai se rahwa kätte sannaks: Drienes on raud ja terras. Temma olli ka Arabiamaal Kristusse armoõppetust kulutamaš. Ja temma on wana seadusse ramato mitme kelesse ülespannud. Temma olli keigetargem kirrikowannem, ja Jēsand satis temma tarkust mitmele sureks kasfaks ja õnnistusseks. Temma surri aastal 250.

5) Kūprianus elas Kartago liinas. Temma olli surest soust, ja sai õppetust keigesugguste tarkuste ja teadmiste sees; ja kui kōnnemeest, peti tedda sure au sees, ja elas paggana wišil mitto aastat rõõmsaste ja sureste,

kunni temma wimaks Kristust tundma sai, kes meile Summalast on seätud tarkusseks, digusseks, pūhhitsemisēks ja ärrapeastmisēks. Temma kirjotas omma pōõrmisest ühhe sõbrale nenda: Kui ma alles pimmedusēs ja d sōggedusēs olin, ja mind neist mailma laenedest senna ja tenna aeti, mul mo ello teadmatta olli ja ümberkaudo ekssin, tõest ja walgusēst wōdras olin, piddasin ma sedda diete raskeks, ueste sündida. Minna mõtlešin: kuida woib nisuggune suur muutminne sündida? Kuida woib se alwal wišil ellada, kes jo sure asjaga õppinud? Kuida peab se, kes kuld ja purpuri ehtes hiilgab, ennast riette polest alwama? Nenda mõtlešin minna isseenneses jaggedaste, ja olin täielikko pōõrmisē pārrast kahhe wahhel, ja arwasin, et se mulle ei kōlbaks ennast allandada, nago olleks keif need asjad mulle lodud olnud. Agga kui pārrast uut sündimist pūhha ristmisē läbbi mo endisēd pattud mult ärrawoeti, ja Summalaga ärralepitud sūddamešē üllewelt walguš tulli, ja pūhha Waim mind ueks innimesēks teggi, siis olli se mul kerge, mis ma enne ei arwand woiwadki tehha, ja ma tundsin, et mo endine ello lihha tahtmisē järrele olli olnud; agga se ello, mis pūhha Waim mo seēs ellawaks teeb, se on Summalast. — Ja kaks aastat pārrast temma ümberpōõrmist, aastal 246, tõsteti tedda Kartago kōggodusē piiskopiks, et ta kül isē selle wāsto seisis, ja temma olli selle kōggodusēle 13 aastat truiks karjatseks. — Temma surma kulutab § 100.

§ 98. Targad Ewangeliummi waenlased. —
Walleõppetajad.

Peale nende õppetud meeste, kes keif omma tarkust ja moistust Kristuse auuks prukisid, olli ka paljo neid, kes sedda ristiusso õppetuse naermisēks prukisid; ja kui nemmad ennast moistlikuks arwasid, said nemmad jōlle-daks. Ellas siis Markusē Aureliusē wallitsusē aial

üks kulus lauloteggia, Lutsian nimmi, kes omma kirjadega mitto ärrateggi, et nemmad middagi armsamaks ei pidanud, kui neidsinnatsid; temma teotas ka ühes kirjas Kristust, ütteldes: Needsinnatsed armotumad (ristiinnimesed) arwawad, et nemmad ei ial pea surrema, ja iggaweste ellama jäwad. — Nenda nimmetas se üllekohtune ristiinnimesi üllestousmisse ja iggawesse ello lotusse pärrast — armotumaks. Ja sel aial, kui ristirahwast kangeste Aureliuse al takkafiusati, kirjotas üks teine tarkusse pärrast kulus mees, nimmega Kelsus, ühehe kirja ristiuse wasto, selle nimme al: Tõe ettepaneminne. Temma olli fenna sisse paljo mõnnusaid sanno kirjotanud, rätis paljo waimust ja tõest, agga ei salinud ristiuse õppetuse pohja, et Jeesus Kristus mailma sisse on tulnud, pattustele õnnistust saatma, ja arwas selle woimatta ollowad ueste sündida. Temma ütles: Se on jo iggaühhel teada, et se ennast ei ühhegi nuhtluse läbbi ei sa pöördä, kes jo kord pattule õppind; sest lodud wiisi ei sa ükski ümbermuta. — Kyprianus mõtles nendafammoti kui ta weel sedda polnud katsnud; agga pärrast teadis temma kül, et innimenne ommast wäest middagi ei jowa, agga et Summala käes se keik kerge asji on.

Weel pahhemad, kui needsinnatsed paggana wastased, ollid need walledõppetajad, kes ristikogodusse keskel tuisid, ja tõt walleks ümberpöörfid. Sedda ennam armoõppetus laiemale läks, sedda ennam olli ka seggajaid.

1) Ebionitid ja Naatsareussed ollid Jüda rahwas, kes ristiuse heitnud, kes muist Kristusse jummalikko ollemist õiete ei tahtnud tunda, ja muist teggid Mosesse käsudele liga au.

2) Knostikid (teadjad), neid olli mitto feltsi; agga keik püüdsid Summala sanna innimeste tarkussega seggada, ja ei tahtnud omma tarkust ja õigust ärrasalgada.

3) Manikarid ollid Manesse järrelkäiad, kes Persiamaal elas, aastal 250, ja ristiuse õppetust ja

Persia usfõõppetust seggas, ja nenda ühtlase head ja pahha waimo wastawõttis.

4) Paulus Samosata, Antiohia piiskop, pidas Kristust ühheks innimesseks, kellele Summal paljo tarkust annud. Sedda heideti temma ammeti peält ärra, ja õigusse polest; sest kes salgab, et Jeesus on se Kristus, se on — tõsine Summal ja tõsine innimenne, se on Kristusse wastane. Nisuggusid, kes Kristusse jummalikko ollemist salgafid, olli sel aial jo paljo. Agga mo armad, ärge usfuge mitte igga waimo, waid katse waimud läbbi, kas nemmad Summalast on!

5) Siliaastid. Nemmad ootsid Kristusse au walitust siin Ma peäl, mis tuhhat aastat pididi ollema Joan. Ilm. 20 peat. järrele.

6) Montanistid ollid Montanusse järrelkäiad Brigiamaal. Temma (Montanus) kitis ennast ristikogodussele usi ilmutamissi sanud ollowad, ja ütles ennast tootud rõmustaja ollowad.

Agga keik needsinnatsed usfõõletsid ei parrandanud meelt, egga otsind andeksandmist selle sees, kes keikide pattuste eest risti pu peäl on furnud, et nemmad peawad ellama. Nenda olli neil se keigefallim warrandus püdo. Nemmad ollid surelised, agga Summal panneb sureliste wasto, ja annab allandlikkuile armo. Ka meie päiwil on nisuggusid efitajaid. Agga kes tõe seest on, se käib tõe, ja ei mitte walle heäle järrel.

§ 99. Ristirahwa takkafiusaminne. Tetfiusse al.

Piggi pool sadda aastat ollid nüüd ristirahwas rahho sanud. Agga parrago Summal, et ihho waenlasi ennam peäle kippumas ei olnud, unnustafid siis paljo sedda weel pahhemat hinge waenlast woitmatta; nemmad jäid julgeks. Ristirahwa arro kaswis iggapäiw. Rikad ja suurt suggu rahwas heitsid ristiuse; ja armo-

õppetuse kulutamine satis jo au, nenda kui se enne willetsust ja surma satis. Orienēs laidab ka ristirahwast nende wiisi parrast, üteldes: Monningad tulleswad ükspäinīs furil Pühhil kirrikule, ja siiski aiawiteks; monningad lähwad wälja, ni pea kui jutlus on lõpnud; teised ei panne ühteinust fanna tähhele, waid otšiwad kõrwališsi paiko, kus nemmad üksiteisega lobbiseda sawad. — Sepärrast tähhendab sesamma mees, et willetsuse aeg weel möda ep olle lāinud, ja ütleb: Kui se Summala tahtminne on, siis same meie selle dāla ilma peäl, kes meid wihkab, wägga immelikkul wišil rahho, ja meie lodame selle peäle, kes ütleb: Olge julged, ma ollen mailma ärrawoitnud. Agga kui se temma tahtminne on, et meie usō parrast ta peame sõddima, siis tulgo need wastased, ja meie ütleme neile: Meie ärrendame keik Jēsusse Kristusē, meie Jēsanda lābbi, kes meid omma wāega wāggewaks teeb.

Nenda sündis siis ka. Aastal 250 lasķis Keiser Tetsius, kui ta Wilippust sai ärrawoitnud, kes ristirahwa wasto armolinne olli, kāsķo anda, et ristirahwast āhwardamiste ja pinamiste lābbi piddi sunnitama paggana rahwa usō heitma, ja wastopanniaid ārrahukkātama. Gēsite hakkas se keige hirmsam takkafiusaminne Roma liinas Keisri ennese filma ees peäle, ja lāķs rutustē laiemale. Agga nūūd olli Summal parrago nāha, kui mitto willetsuse aial Jēsandat mahhājātsid. Aleksandria piiskop, Zionisius, kirjotab seft nenda: Keik kohkusi sēlle hirmsa kāsķo parrast ārra. Paljo suurt sūggu rahwast andsid ennast isē kohto kätte, teisi anti nende sūggulaste ja sõbrade lābbi. Ja kui neid nimme parrast wāljahūti, tullid nemmad wārrisedes ebbajummalattele ohwerdama, kui olleķs nemmad isē ohwriķs sēnūd, nenda et se rahwahulk, mis seāl ūmber seisis, neid naeruks panni. Agga teised jooksid ilma fundimatta ohwerdama, ja tunnistasi sē peālegi ommas dālusēs ja ūlleannetusēs, et nemmad koggoni ristiinnimesēd ep olle

olnūd. Siis sai Jēsanda fanna tōēķs: Kikkad sawad kōl wāewalt taewariki. Agga alw rahwas teggid muist suurt sūggu rahwa jārrele, muist pōggenesid ārra, muist pandi wangi; agga ennego nemmad kohto ette said, salgasid keik omma usō. Monningad kannatasid kōl pinamist, ja andsid ikka wimaks jārrele. Agga monningad said Jēsanda Kristusē kēst wāgge ja kinnitust, ja need-sinnatsēd said wahwaks Kristusē rigi tunnistajaks. Nende seas olli ka ūks wieteistkūmne aastane pois, Dioskoros nimmi, kes isēārranis omma kanget usōjulgust ūlesnāitis, kelle parrast marallitsejagi immeks panni, ja tedda temma noruse parrast lahti lasķis.

Ka Kartago liinas jātsid mitto ristiinnimesē takkafiusamiste aial Jēsandat mahha. Ja Kūprianus kirjotab seft nenda: Et se piķ rahhoag meid ja meie usō segganud, sepärrast on se karistus meie usō ārratamisēķs sūndinud. Ku pūūdminne ja roppus wōttis woiust; ja ehtede polest pūdis ūks teisēst ūllem olla. Petrus ja kawwalus elas wendade seas. Ristirahwas woi sēd pagganattega pari miina, woi sēd wanduda, ja wahhest koggoni tōē wasto. Suruse ja ūksusega pōlgasid nemmad omma kirrikowannemid. Agga ka piiskoppid unnustasid omma ammeti seādust ārra, ja hakkasid ilmalikkude asjade jārrele jookķma. Nemmad jātsid ommad karjad mahha, ja kātsid mitmed maad lābbi, et nemmad mailma lūstid piddid nāggema. Nemmad ei hallastand waeste wendade peäle, waid olleķs isēgi weel wōtnud ommas rahhaahnuses. Mis olleme meie nisūgguse ollemise lābbi teninud? — Agga keķ kurwastuse aial olli ka neid, kes ūstawalt Kristusē pole hoidsid. Nisūggune Kristusē armastaja olli, Numidikus, ūks kolioppetaja. Temma nomis ka teisi, et nemmad rōmoga Kristusē parrast piddid surma minnema. Temma emmond widi temma filma nāhhes puurida peäle, ārrapōlletada, ja maeti tedda ennast, kui ta jo pool pōllenud olli, kirowi hunniko alla. Temma tūttar otšis tedda kirowide

alt üles, et ta temma ihho piddi mahhamatma. Ja wata, temma isä ellas alles, ja sai temma hõlekandmisē läbbi terweks. Mitto Kristusē tunnistajat peti mitto nāddalat wangis, ja neid tahheti seddawisi külma ja pal-lawa, nälja ja janno läbbi ärrasalgamissele sundida. Roma liinast kirjotasid ristiusso wangid Rüprianusēle: Mis armsamat ja kallimat asja woib ühhe innimesēle sundida Jummalä armo läbbi, kui pinamiste läbbi, ja lõhnutud ja purrustud ihhoga Jummalä, se Jēfanda Jēsusē Kristusē au kulutada ja tunnistada. Et meie kül weel omma werd ei olle wallanud, siiski olleme meie walmis sedda teggema. Sepärrast pallu, armas Rüprianus, et Jēfand iggaüht meie seast iggapääw omma wāega wõtaks kinnitada ja toetada, et temma kui keigeparras sõdapealik ommad sõddiad, sedda temma siit sadik õppetanud ja läbbikiusanud, sõawälja peäle wõtaks wia. Temma andko meile nisuggused jummalikkud sõariistad kätte, mis ükski ei suda ärrawoita.

§ 100. Rüprianusē martri=surm.

Keisri Tetsiusē takkaiusamiste aial sowisid rahwas Kartago koggodusē piiskoppi Rüprianusēle surma. Agga temma läks nende warritsemisse eest kõrwale, ei mitte kartusē pärrast, waid et se temma kõhhus olli, sest et waenlased koggodusē wannemid keigeennamiste püüdsid hukkata, et nemmad seddawisi karja hõlpsaminne woisid laiale pillutada. Ja kaks aastat elas Rüprianus kõrwal; agga maenitsēs omma koggodusē ramatude läbbi allati, et nemmad kiusatusē aial ei piddand ussust ärratagganema. Pärrast Tetsiusē surma, aastal 251, läks Rüprianus jälle omma koggodusē jure taggasi, ja õpetas neid kui ustar Kristusē fullane. Roma Keisri Walerianusē al hakkas, aastal 257, jälle takkaiusaminne peäle, ja Rüprianust läkkitati ühte piisokesē liina, mis Kurubiš hūti, wiiskummend pennifoormat Kartago liin-

nast ärra, merre äres, Siitsilia sare kõhhal. Seäl piddi temma nüüd kuulma, kuida koggodusē õppetajatte, ja naeste ja lastele liga tehti, wangi heideti, ja mäggede seest sure waewaga kulda kaewma pandi. Rüprianus läkkitas omma ärralahnutud paigast häddaliste wendadele rahha, et nende wangipõlli piddi kergitud sama, ja kirjotas ka neile: Mäggede sees ei sa ihho pehme asfeme, waid Kristusē rõmustamisse läbbi jahhutud. Kui wäljaspiddine innimenne tõ läbbi muddane ja rojane on, siis saab sedda ennam seestpiddine innimenne Jummalä Waimo läbbi kasitud. Leiba on teil kül piisut; agga innimenne ei ella ükspäinis leiwast, waid iggaühhest sannast, mis Jummalä su läbbi kääb. Riettest on teil kül pudus; agga kes Kristusēga ennast ehitanud, sel on riet ja ehhet kül.

Nasta pärrast sai Rüprianus jälle lubba Kartago taggasi minna, ja elas liina liggi ühes moisas. Seest takkaiusamisēd ollid jo piisut waiksemaks jänud; agga olli jo kuulda, et weel pahhem luggu piddi tullemä. Waikse melega otis temma sedda aega. Temma kirjotas: Keisri hirmsaid käsksid odetakse iggapääw; agga meie olleme kindlad usso lotusēs, Jēfanda kääst iggawesē ello kroni kätte sada. — Seddawisi otis Rüprianus, mis piddi tullemä. Ja warši woeti tedda kinni. Ja temma wangikoia ukse ees walwasid ristiusfolisēd õ läbbi. Teisel päwal widi tedda mawallitseja ette. Kui temma kangeste higis olli, pakkus temmale üks kunningamees, kes ka enne ristinnimenne olnud, teisi ridid. Agga Rüprianus ütles: Kas peame selle asjale weel abbi saatma, mis kauaks ei wibi. Siis tuli mawallitseja, ja küsis: Mled sinna Rüprianus? Temma kostis: Jah ollen. Siis ütles mawallitseja: Keisri kässo järrele pead sa jummalaid kummardama. Rüprianus wastas: Sedda ei moi minna mitte tehha. Mawallitseja ütles: Se on jo sulle headusēs, kui sa sedda teed, sest sa jääd siis ellama. Rüprianus wastas ja ütles: Jēfand Jēsus Kristus on mo

dige Jummal, kedda ma omma ello otsani allati püan tenida. Se peäle ütles mawallitseja: Mul on halle meel sinno pärrast, ja aitaksin hea melega. Kúprianus ütles: Mul ei olle enam ihho polest ühtegi abbi tarwis; ma kumardan omma Jummalat, ja mo südda põlleb, himmo pärrast, temma jure ruttada; sest selsesinnatse aia kannatused ei olle selle au wäärt, mis meile ilmsiks peab sama.

Süis punnastas mawallitseja wiha pärrast, ja moists temma peäle furma kohhut, üteldes: Sinna olled allati selsesinnatse ussotsestsi isä ja kihutaja olnud, ja pead teistele märgiks sama, et nemmad ommast süüst pörrastid. Kúprianust, kes jummalattele ei tahha ohwerdada, peab mödgaga ärratappetama. Kúprianus ütles se peäle: Kiderud olgo Jummal! Ja kui tedda ärrawidi, käis paljo rahwast temma järrel, ja küssendasid: Meie tahhame omma kalli ja pühha piiskoppiga surra! Kúprianust widi ühhe metä laggedikko peäle, surmata. Paljo ronnisid pude otä, et sedda halledat luggu nähha tahtsid. Ja kui temma Jummalat sai pallunud, ja pärrast ennast särgini paljaks wõtnud ridist, süis tulli üks söddamees, kes tedda pidid ärratapma, ja sellele laskis temma weel enne 25 kuld penningit anda. Süis siddus temma ommad silmad isse rättikoga kinni, ja kaks meest siddusid temma käed. Ja nenda langes temma Pea tapja mödga läbbi, aastal 257. Ristirahwas lautasid rättikud alla, et omma kalli piiskoppi werd üleswõtta.

§ 101. Ristirahwa takkakiufaminne Dioletsianusse al.

Aastal 262 jäid takkakiufamisest wäiksemaks, kui Keiser Kallia ristirahwale lubba andis omma usku pidada. Sest aiast said ristirahwas liggi pool sadda aastat rahho, ja Kristusse tunnistajaid kawas keikide seisuste sees. Paljo Keisri allamist heitsid ristiusko. Ja

alwa palwehonette assemel said uhked kirrikud ehitud. Agga nenda kui ikka, tulli pärrast rahho aega, willetsusse ja kurwastusse aeg. Kolmandama saa aasta lõppel waltises Dioletsianus Roma rigi üle, nende liig-Keisrittega: Maksimianusse, Kaleriuse ja Konstantiusse Klorusega. Meist olli Kalerius Dioletsianusse wäimees, kange ebbausso tener, ja däl ristirahwa waenlane. Temma andis, aastal 298, Keisri nimmel sedda kasko, et Keisri allamad keik pidid jummalattele ohwerdama. Ja mitto ristiinnimest jätsid omma usko mahha. Ja ühhel surel paggana rahwa Pühhal, aastal 303, sai temma kasko ja tahtmist möda; kui temma Keisriga Nikomedias olli, seälsammas liinas se kallis ja uhke kirrik ärrarikkutud, ja keik pühha kirja ramatud ärrapõlletud. Ja teisel päwal anti kasko, et keik ristikoggodused pidid ärrakeeldud sama, Jესusse Kristusse nimme nimmetamast, ja nende kirrikud pidid ärrahawitud sama, ja keik piibli ramato kirjad ärrapõlletatama.

Sesinnane kask teggi ristirahwale suurt kartust ja hirmo. Pisut aia pärrast ollid keik wangihoned ristirahwast täis, kes enneminne surra tahtsid, kui Jummalat sanna pagganatte kätte sõtkuda anda. Agga kui takkakiufajad näggid, et se pühha kirri ristirahwa tundmisse hallikas olli, ja sedda mitte ärrakautada ei sanud, süis hakkasid nemmad neid weel hirmsaminne pinama ja waewama. Nemmad wõtsid iggapäaw mehhi ja naesi, orju ja ka pissokestsi lapsi omma jummalattele ohwerdada. Keik sögi asjade peäle, mis turrul müdi, ripputati ohwri wet, et se läbbi neid ohwrima sundida. Alma armota jooksis ristirahwa werri liggi kahheksa aastat. Agga wimaks sai se takkakiufamiste algaja, Kalerius, raske haigusse läbbi parremad mõtted. Temma näggi, et se ühhegi inimesesl woimalik ei olle, ristiusko sutumaks ärrakautada; temma kartis nüüd omma wallus, et ta Kristusse nuhtlust pidid kannatama, ja andis kasko, aastal 311, et ükski ristirahwast enam ei pidand takkakiufama.

§ 102. Ristifoggodusse seadmisfed.

Sesinnane suur ristirahwa hull, mis keikide Roma rigi made sees, linnades ja maal ellasid, ollid nüüd keikis paikus kui ühe ihho liikmed. Kristus olli nende näggematta kuningas, kedda nemmad tenisid, kui naafsid nemmad tedda; ja pühha Waim walgustas ja pühhitfes keik ristifoggodust Ma peäl, ja hoidis neid õige ja aino usso sees. Issand isse olli ka wäljaspididised seadmisfed seadnud, kuidas temma ristifoggodus pidid walitsetud sama. Need kakssteistkümmed Apostlid ollid need mehed, kes Kristusse nimmel keikis paikus foggodusse seadsid. Ja kuhho nemmad isse ei sanud, fenna läkitasid nemmad ärrawallitsetud mehhi, kes nende assemel foggodusste eest murret piddasid. Ja foggodusste wannemiks ja õppetajaks seati piiskoppid. Ja need piiskoppid, kes suurte linnade sees ellasid, isseärranis seal, kus Apostlid ollid ellanud ja õppetanud, peti sure au sees. Nende alla ollid jälle Ma-piiskoppid seadud. Roma liina piiskoppi peti keige surema au sees, ja temma hakkas ka jo isse omma au üllendama, ja ennast „piiskoppide piiskoppiks“ nimmetama, ja waidlemissi, mis teiste foggodusste sees sundisid, selletama. Se on se paawsti nimme ja foggodusse hakkatus.

Piiskoppid ja muud ristifoggodusse üllemad piddasid nüüd wallitfuste ja seaduste eest murret foggodusstes. Ja ristirahwa arro kaswamisfega, kaswasid ka nende ammetid. Seft palwekoddade assemele, mis siit sadid ollid olnud, said nüüd kirrikud ehitud. Senna läksid nemmad isseärranis üllestousmisse Pühhal kofko, mis nüüd jo lomisse Pühha assemel pühhitseti. Asta Pühhiks pühhitseti lihawõtte Pühhad ja Mellipühhi; joulo Pühhasid hakkati õhtomail pühhitsema, ja hommikomail kolme kuningaga Pühha. Agga need kaks wimist Pühha hakkati ka pärawast keikist pühhitsema. Kirrikotenistus olli seddawisi: peti jutlust, mis pühha kirja tükkidest olli kofko-

pandud, lauleti, peti saakramentide ammetid, mis olli ristminne ja pühha õhtosõmaaeg.

§ 103. Ristirahwa ello.

Paistko teie walgus innimeste ees, ütles Issand, et nemmad teie head teud näwad, ja auustawad teie Issa kes taewas on. Sedda teggid ristiinnimesfed sel aial. Ja Ewangelium olli neile Jummalala wäggi õnnistusfeks. Sedda piddid ka pagganad tunnistama: „Wadage, kuidas nemmad teine teist armastawad,“ ütlesid nemmad mittoford, kui nemmad nende süddamelikko armastust näggid, mis neil issekeskes olli. Ja armastus on jo kasso täitminne. Nähti ka sedda immet, mis ialgi polnud nähtud, et innimesfed, mitme suggu rahwa feast, kes enne suggugi teine teist ep olnud näinud, nüüd korraga, Jummalala Poia sisse uskudes, pühha Waimo läbbi walgustud, teine teist wennaiks nimmetasid. Ei sanud pagganad fest arro, ja arwasid neil sallajad märgid ollowed, mis läbbi nemmad teine teist tundsid; ja selle poleft olli neil õigus, fest et ristiinnimesfed usso ja armastusse läbbi, Kristusse sees, teine teist tundsid. Üks wanna jummalakartlik mees kirjotab ristirahwast nenda: „Ei olle lah-kumist ristirahwa seas ei ühhegi asja sees. Ja nemmad ellawad omma wannematte maal, agga kui woõrad; igga woõras Ma on neile wannematte maaks, ja igga wannematte Ma kui woõras. Nemmad ellawad kül lihha, agga mitte lihha tahtmist möda; nemmad ellawad kül Ma peäl, agga nende waim nouab taewase Issa tahtmist tehha; nemmad armastawad, agga liusatakse keikist takka, sõmatakse ja laimatakse; nemmad on kül waesed, agga tewad paljo rikkaks; neid teotakse, agga nemmad õnnistawad. Ja ühe sannaga, nenda kui hing ihhus ellab, nenda ellawad ristiinnimesfed mailmas. Nenda kui hing keikide ihho liikmette sees laial on, nenda on ristiinnimesfed mitme made sees laial. Hing ellab kül ihho

sees, agga temma ei olle mitte ihhust; nenda ellawad ristiinnimesed mailmas, agga nemmad ei olle mitte mailmast. Näggematta hing on nähtawa ihho sisse pandud; nenda ellawad ristiinnimesed mailmas nähtawalt, agga nende jummalatenistus on näggematta. Eihha sõddib hinge wästo, et kül hing temmale middagi waewa ei te, waid et ta temmale wolli ei anna omma tahtmist teha; nenda wihtab ka mailm ristiinnimesi, et nemmad kül fellele (mailmale) middagi waewa ei te, waid et nemmad agga ta himmude wästo seiswad. Hing armastab omma wihameesi, sedda ihho, ja ristiinnimesed armastawad omma wihamehhi. Surrematta hing ellab surrelikko ihho sees, ja ristiinnimesed ellawad kui wõbrad ses kadduwas põlwes, ja ootwad huffaminnematta põlwe ello taewas."

Tähhelepannemise wäart olli esimesse ristikogodus omma palwe waimo läbbi. Nemmad pallusid kolmford pawas, hommiko, louna ja õhto. Ja ei jätnud nemmad sedda weel nenda, waid teggid keik palwes, se on — Summala auuks, nenda kui kirri ütleb: Mis teie ial tete, sedda tehke keik Summala auuks. Tertullian ütleb: „Hoidkem sõariistade seast meie Jēfanda lippo, ja ootkem Summalat palludes ingli passunat. Sest keik inglid palluwad, keik lomad palluwad, ja ka Jēfand pallus. Ja palwe kustutab patto, aiab kiufamisest ärra, waigistab takkakiufamisest, rõmustab arraid ja nõdraid, teeb õnsaks allandikkud, juhatab tekaaid, teeb wee woud waikseks, toidab waesid, juhatab rikkaid, aitab neid ülles, kes langenud, hoiab neid, kes seiswad. Palwe on usso müür, ja meie täielinne raudrie, kes meid iggalt poolt kaitseb. Arge käägem sepärrast mitte ilma sõariista ja raudrideta." Nemmad pallusid ikka ühheskous, kui se neil woimalik olli.

Paastminne olli ristirahwal ennamiste palwega ühhes, mitte kui orjus ja sunnitud tõ, waid kui üks hea kombe, et waim se läbbi kängeminne Summala pole

wõttaks õhkada; paastmist nimmetasid nemmad palwe tiwaks, mis läbbi palwe kergeminne Summala pole woiks miina. Nemmad elasid täieste Summala fanna möda, mis ka paastuda kääsib. Polikarpus kirjotab: „Digem kääsinad ja puhtad palwes, walmis paastuma, ja allandikko pallumisega Jēfandat, kui meie keikide Snisteggiat palluma, et ta meid mitte kiufatusse sisse ei fada." Kuida, ehk millal kegi piddi paastuma, se anti iggaühhe ennese melewalla alla.

Pühha laulo, rõõmsa tanno ja kitusse laulude läbbi püüdsid nemmad omma meelt ja waimo diete jahhutada; nenda kui jo Paulus Kolossusse rahwast ommas ramatus maenitseb: Kristusse fanna ellago rohkest teie seas, õppetage ja maenitsege isfeennast määgi ja kitusse lauludega, ja mu waimolikko lauludega, ja laulge kauniste Jēfandale ommas süddames. Sedda teggid ristiinnimesed sure rõmo ja ihhaldamisega.

Keige suremat rõmo tundsid ristirahwas Kristussest, ommast Jēfandast. Ja mis mailmale rõmuks olli, se olli neile kurwastusseks. Mängiminne ja tantsiminne, ja keik mailma lustid ollid nende melest hirmsad ja lailad. Ühteainust ei woetud ristikogodusseste wästo, kes mailma lusti takkaaias. Pagganad said kül mittokord nende peäle wihtaseks, et nemmad nende armsamad lustid põlgasid, ja teo läbbi tunnistasid, et neil koggoni teine ello määri olli. Tertullian ütleb: „Kuida woiksime meie teile sega waewa teha, et meil teie lusti ja rõmo ellust melehead ei olle? Kui sest kahjo on, et meie teie rõmust ei holi, siis on se meie, ja ei mitte teie kahjo. Agga ei olle ka teil sest rõmo egga melehead, fellest meil on." Keik mailma lusti nimmetasid ristiinnimesed kurrati orjusseks, ja keik nisuggused asjad piddid need ennestest ärrawandama, sedda ristiiti. Ütleb üks kirrikõõppetaja: „Teie teate kül, mis seadust teie ristimisest Kristussega olete teinud, et teie sadanat keige temma teggude, seadusse

ja inglittega ollete ärrawandunud". Kes ristikogodusse seaduste wasto teggi, se sai kui kõlbmatta ristikogodussest ärraheldetud.

Nenda olli siis keikide ristiinnimeste ello rõmo ja rahho waimust pühha Waimo sisse läbbilainud. Nemmad ollid kohlased Kristusse teenrid, ja nende ellotee olli armas Jummalale, sest nemmad käisid tõe sees Jesanda ees, ja tunnistasid keik, et nemmad ükspäinis Jesusse Kristusse sisse uskudes seddasinnast jummalikko ello kätte sanud. Agga se Jesand, kes nende sees sedda kawnist usotööd peäle hakkas ja korda satis, on ka tannapawani iggauhhe jures, kes tedda otsib.

§ 104. Konstantin, esimenne ristiussõ Keiser.

Keisri Kaleriussse takkakiusamiste aial surri Konstantius, üks neist liig-Keisritest, kes ristirahwa wasto armolinne olli olnud, ja temma poeg Konstantin, sündind aastal 272, kedda pärrast sureks Konstantiniks hūti, sai aastal 306 temma asfemele. Ja temma sai teiste liig-Keisrittega sõa kimpu, ja pididi Italiamaale Maksentiusse wasto minnema. Tee peäl juhtus üks immelinne asfi, mis Eisebius, keige hoolsam ristikogodusse asjade üllepannia, selgeste tunnistab. Ja Konstantin, kes omma isä koiäs ristiinnimeste Jummalast olli kuulda sanud, pallus senna sõtta miänes Jummalä kääst abbi, ja sowis keigest süddamest temma ollemisest üht selget tunnistust nāhha. Ja ühhel päwapaistel päwal, kui Keiser omma wāega eddasi minnemas olli, nāggi temma korraga ühhe wirolisse ristikesse maas päikesse al hülgawad, ja seäl peäl ollid need fannad luggeda: Selle ristikesse läbvi pead sa woimust sama omma waenlase peäle. Keiser ja temma allamad pannid sedda asja immeks. Ja ühel näitis ennast Kristus Konstantinile unnes sellefamma ristikessega, ja käskis sedda märki omma sõariis-

tade peäle tehha. Ja sedda teggi Konstantin; ja sai Maksentiusse peäle hõlpsaste woimust, aastal 312. Sest aiaist sai temma wahwaks ristikogodusse hoidjaks, ja andis keikis paikus kasko, et ükski nende wasto kät ei pidand julgema ülestõsta; ja weel ennam head teggi temma neile, kui ta aastal 325 keik ommad waenlased sai ärrawoitnud, ja üksi Roma rigi wallitsejaks jäi. Aastal 329 raias temma uut rigi üllemat linna, mis ta ennese nimme järrele Konstantinopoliks nimmetas. Temma andis ka kasko, et ristirahwa warrandust, mis takkakiusamiste aial nende käest olli ärraristutud, jälle pididi taggasi antama; temma laskis omma kulloga mitto kirrikut ehitada, käskis pühhapäwa pühhiteda, ja kändis omma tarka meelt möda ristikogodusse rahho eest hoolt. Temma isse lugges saggedaste pühha kirja, pidas omma allamattega ommas koiäs palwet, ja maenit- ses neid allati Jummalat palluma. Agga siiski laskis ta ennast agga piisut aega enne surma, kui ta jo kaua aega piiskoppi Eisebiussse õppetusse al tõe ja õnnistusse teed olli tundma õppinud, Jesusse surma peäle ristida, ja tunnistas kohlase süddamega Jesusse Kristusse usko. Pärrast ristmist ei tahtnud temma ennam omma purpuri mantlit kanda, waid käis neis ridis, mis temmal ristmisse aegas selgas ollid. Warsti pärrast ristmist läks temma omma Jesanda sisse uskudes maggama, 22 sel lehhe ku päwal, aastal 337, kui ta 65 aastat wana olli. Temma iggatssemist möda maeti tedda Konstantinopoli linna, Apostlide kirrikusse.

§ 105. Arius, ristikogodusse wastane.

Konstantini wallitsusse aial tõstis üks piiskop, nimmega Arius, Egiptusemaal Aleksandria linna üht segadust, mis mitto sadda aastat ärrarākimatta willestust ristikogodusse peäle satis. Se olli tark ja udriis mees, kes mitme wiisi peäl omma eksitust korda satis. Tem-

ma õppetask keikis paikus Summala fanna waſto, ja tunniſtas, et Summala Poeg mitte algmisſeſt ep olle olnud, waib Summalast lodud, ja ei mitte Summal. Olfes Arius omma ſüddame poleſt allandik olnud, ſiis olfeks pühha Waim-tedda keige tõe ſees juhhatanud, ja temma mõtlemisſed temmalt arrawõtnud, mis ta kolmaino Summala waſto olli mõttelnud. Agga temma olli enneſe me- leſt tarf kül, ja põlgas nende õppetusk, kes tedda maenitſeſid. Temma õppetask ka kirrikus omma ſeggadusk, ja püdis enneſele järrelkäiaid ſata, mis ka ſündis. Sa kui keik maenitſemisſed ſe waſto middagi ei maſknud, ſiis laſkis piiskop Aleſſander keik Aleſſandria koggodusk Aleſſandria liina kockotulla. Sa keik koggodus tootas Ariuſe õppetusk waſto ſeiſta, ja heitſid tedda ja temma ſeltſimehhed koggodusſeſt wälja. Nüüd touſis nende wahhel kange riid. Kui Keiſer Konſtantin ſedda kuulda ſai, laſkis temma keik koggodusſe wannemad, aastal 325, Mikea liina kockotulla, et ſedda rio aſja ſelletada. Siis tulli kolm ſadda ja kahheſſateiſtkümmend piiskoppi kocko, ja mu kirriko wannemattega ühtekocko kuus ſadda meeſt. Ollid agga liggi kaſſkümmend piiskoppi Ariuſe poolt. Sa temma õppetusk heideti arra. Keik riſtiuſſo piiskoppid, kes ennamisſe keige made ſeeſt ollid kockotulnud, kirjotaſid üht uſſotunnisſuſt, ſe olli nenda:

Minna uſſun aino wäggewa Summala ja Iſſa, ja Ma ja taewa, ja keige aſjade Loja ſiſſe, mis nähtaw ja näägematta on.

Sa aino Iſſanda, Ieſuſſe Kriſtuſſe, Summala aino Poia ſiſſe, kes Iſſaſt keige mailma ees on ſündinud: Summal Summalast, walguſ walguſſeſt, ſündinud, ja ei mitte lodud, Iſſaga ühheſugufes ollemisſes, kelle läbbi keik on lodud, kes meie iggaweſſe õnniſtuſſe pärraſt on mahhatulnud, ja ihyo- likkuſ ſanud pühha Waimo läbbi neitſiſt Mariast, ja innimeſſeſſe ſanud, ka meie eefſt ſurnud ja mahhamaetud,

ja kolmandamal päwal jälle ülleſtõuſnud pühha kirja tunniſtuſſe järrele, ja on ülleſlâinud taewa, ja iſtub Iſſa parremal kâel, ja tulleb ükſford jälle ſure auga, kõhhut moiſſma ellawatte ja ſurnutte peäle, ja temma riik ei pea lõpina.

Sa Iſſanda, pühha Waimo ſiſſe, kes ellawaks teeb, kes Iſſaſt ja Poiaſt wäljakâib, ſedda Iſſa ja Poiaga ühtlaſe auuſtaſſe ja kummardaſſe, kes prohwetide läbbi on râfinud. Sa ühte pühha riſtikoggodusk. Minna tunniſtan ainuſt riſtimisſt pattude andeſſandmiſſeſſe, ja otan ſurnutte ülleſtõuſmiſt, ja tulleva mailma ello. Amen.

Keik riſtiuſſo õppetajad, kes ſenna ollid kockotulnud, wõtſid ſeddaſinnaſt uſſotunnisſuſt waſto. Agga Arius ei wõtnud ſedda omma monne ſeltſimehhega mitte waſto, ja ſai ſepârraſt arwalikkult riſtikoggodusſeſt wäljalüſſa- tud, ja ſeält maalt koggoni arraetud. Agga Ariuſſe ſeltſimehhed ei jâtnud ſedda kirja mitte ſeiſma, waib teggid omma kawwaluſſe läbbi paljo tulli, ja arwatel- leſid ka wiſſaks Keiſrit enneſte pole. Ariuſt pidid nüüd jälle riſtikoggodusſeſſe waſtowoetama, kui ta ennaſt ſelle üllemaal kirjotud uſſotunnisſuſſe alla, ei mitte auſal kom- bel, olli wandunud. Konſtantinopoli piiskop Aleſſander ſeiſis kül ſelle waſto, agga et ta Keiſri ſanna waſto middagi ei woinud tehha, ſiis põris temma palweſ kei- gewäggewama riſtikoggodusſe Iſſanda pole, ja palluſ, ja ütles: Kui Ariuſſel õiguſ on, ſiis ei tahha minna omma lahkumisſt nâhhagi ſada; agga kui minno uſſ, mis ma tunniſtan, õige on, ſiis ſago Arius, ni mitme õne- tuma aſja algaja, omma jummalakartmatta ello palka kâttê. Se ſündis ka tõeſte. Sa ſure rômoga lâſſid Ariuſſe ſeltſimehhed omma Ariuſſega kirrikuſſe. Agga äkkitſelt ſai Ariuſſele kange ſiſſekonna wallo. Temma lâſſ ruttoga ühte kõrwaliſſe paika, nõrkes ſeäl arra, ja paljo werd jookſis temma ſiſſekonnast wälja, ja ſurri ſen- naſamma paika aastal 336 arra.

§ 106. Atanasiuſ, Aleſſandria koggodusse Pea-piiskop.

Jesanda Jēſuſe Kriſtuſſe ſiſſe uſkudeſ tulli Ariuſſe wallēppetuſſe waſto ſeiſma ſe kindel ja wahwa Atanasiuſ. So ommaſ nores pōlweſ olli ta piiskoppi Aleſſandriga Nikea liinnaſ, kui riſtikoggoduſſe piiskoppid ja oppetaja Ariuſſe ſeggamiſſe pārraſt ſeäl kouſ ollid, ja ſeäl ſuurt auuſtamist ſanud. Pea ſai temma Aleſſandria aſſemele Pea-piiskoppiſ, ja tallitaſ ſedda ammetit nellikūmmend ja kuus aſtat. Wiſkford aiaſ tedda Ariuſſe ſeltſ āra, ja liggi kaſſkūmmend aſtat ellaſ temma omma koggoduſſeſt emal, ja olli pōggenemaſ omma ello pārraſt. Agga temma ſeiſiſ kui kaſjo keſt tormiſ, ja kui mūūr kaſwaluſſe ja pettuſſe waſto. Aaſtal 335 kuſſuti tedda temma waenlaſte kaebamiſte pārraſt Tiruſſe liinna; ſeſt temma peäle olli mitto hirmſat kaebduſt tōſtetud, ja tunniſtati ka, et temma piiskoppi Arſeniūſſe ārratapnud, ja nāideti ūht ārrakuirwatud innimeſſe kāt, miſ Arſeniūſſe kāſſi piddi ollema, ja miſ Atanasiuſ nōidusse pārraſt enneſele hoidnud. Siis piddi Atanasiuſ kohto ette minnema. Ja kui temma ſiſſe lāſſ, nāitſid need kaebajad temmale ſe innimeſſe kae. Keiſ, keſ Atanasiuſſe poolt ollid, panniſ ſedda aſja immeſ; agga temma waenlaſed diſkaſid rōmo pārraſt. Agga Atanasiuſ jai wait. Ja kui nende diſkamiſſe kiſſa olli lōpnud, ſiis kuſſiſ Atanasiuſ kohtomoiſhjatte kaeſt, kaſ nemmad Arſeniūſt piddid tundma. Ja monningad ūtleſid tedda tundwad. Siis teggi Atanasiuſ ukſe lahti, ja tōi ūhhe mehhe ſiſſe, ja ūtleſ: On ſe ſeſinnane meeſ, ſedda ma ārratapnud, ja kelle kāt ma oſſaſt ārraraiunud? Siis lōi temma ſelle mehhe mantli olmad taggaſi, ja nāitiſ neile temma kaeſt mollemad. Ja temma peäle kaebajad jaid, kui olleſ nemmad ārrakurnud; ſeſt ſe olli Arſeniūſ, keſ immeliſkul wiſil Atanasiuſſe kātte, Tiruſſe liinna, olli juhtund tullema. Siis ūtleſ Atanasiuſ ſe peäle:

Zeie nāte, et ſel mehhel kaſſ kāt on; agga kuſt mo waenlaſed temmale kolmandama ſanud, ſedda ma ei tea. — Siiski moiſteti Atanasiūſt huffa. Temma noudiſ diguſt Keiſri jureſt; piiskoppid ja koggoduſſed palluſid temma eeſt: agga keiſ olli aſjata, ja tedda widi Trieri liinna, et temma koggoduſſeſt piddi emal ollema. Konſtantini poegade walliſuſſe aial ſai Atanasiuſ lubba, omma koggoduſſe rōmuſ Aleſſandria liinna taggaſi miinna. Agga warſi touſiſ jalle ſuur waen temma waſto, ja Keiſer lāſſitaſ mehhi, keſ tedda enneſe ette piddid toma. Need mehhed lāſſid kirrikuſ tedda kinniwōtma, kuſ ta omma koggoduſſega oſe palwet teggemaſ olli, ja laſſid ommad noled rahwa peäle kui rahhe ſaddo. Ja kui palwe ſai petud, maenitſeſ ta rahwaſt, et nemmad rahhoga piddid koio minnema; temma iſſe piddi wiimſeſ kirrikuſſe jama. Agga wae ja woiuſſega ſaatiſid tedda temma ſōbrad ārrapōggenema, ja temma lāſſ, ja ellaſ nūūd kuus aſtat munkade ſeaſ, keſ pūhha Antoninuſſe jure Egiptuſſe kōrbe ollid kōkkotulnud. Ja kui kuus aſtat mōda ſaid, lāſſ temma omma koggoduſſe jure jalle taggaſi, ja et temmale kōl pārraſt weel mitto willetſuſt juhtuſid, ſiiski ſai temma omma teggewaſt ello omma koggoduſſe jureſ lōppetada. Temma ſurri aāſtal 372; temma ommaſſed armateſid, agga ta waenlaſed karteſid ja wihtaſid tedda. Keige omma elloaia olli ta nendega ſōddinud, keſ ſalgaſid, et Jēſuſ on ſe Kriſtuſ. Summala ainuſündinud Poeg, kelle wāljaminneſiſed on wannaſt iggaweſſeſt aiaſt olnud.

§ 107. Keiſer Julian. 361—363 a. p. K.

Wiſſuggune meletō wiis Konſtantini ja temma poegade walliſuſſe aial riſtirahwa ſeaſ touſnud, ſedda nāme Atanasiuſſe ellojārjeſt. Ka ūkſ paggana rahwa kirjateggia tunniſtab, et riſtirahwa waen iſſeſeſkeſ ſurem on olnud, kui kiſſjatte ellajatte wihta innimeſſe waſto;

ja üks wagga piiskop kinnitab sedda, ütteldes: Täewalik kunningriik on wastastikko meelte läbbi põrgo haa farnatseks sanud.

Nisugguse ristikogodusse halleda seisusse aial sai Julian Roma rigi ülle Keisriks. Temma isä olli Konstantini wend, ja Konstantsius, Konstantini poeg, olli tedda ärratapnud, ja Julian, kes siis alles kae aastane olli, jäi hädda pärrast omma norema wennaga elusse. — Nüüd woeti Julianit woimussega ristiusso siisse; agga temma isä wendade lapsed, kes ennast ristiinimesseks kiitsid, täitsid temma süddant ristiusso wasto, kelle kaunist kasso peälegi temma kõrge meel ei moistnud wastowõtta. Kawa aega ellas Julian wäljaspididiste kombette polest ristiinimesse wiisil. Päwa pallus temma ristikogodussega Summalat, ja tousis mittokord kest öse ülles, ja ohwerdas ebbajummalatele; ja olli ka paggana rahwaga fallaja sõbrusse seädust teinud. Ja mis ta enne fallaja olli püüdnu, sedda tahtis temma nüüd, kui ta Keisriks olli sanud, awwalikkult tõeks tehha, ja täieste korda fata. Endised käsud, mis pagganatte wasto seatud ollid, jättis temma keik mahha. Keikis paikus seati ebbajummalatele altarid, ja anti pagganatele iggawisi armo.

Agga ristiusso püti iggawisi wähhendada. Ühhegi ristiinimesel ei olnud lubba üllema ammeti peäle heita, egga awwalikkus õppetajaks sada. Mitmes paikas wõttis temma ka ristiusso rahwa firriko warrandust ärra, ja mængis sega irwitades, ja lugges nende kirju naero kombel.

Kui sesinnane pörane teada sai, et Jēssanda fanna järrele Jerusalemma lin piddi ärrasõtkutud ollema, kunni pagganatte arro piddi täis fama, siis tahtis temma sedda fanna tühjaks tehha. Temma laskis Jüda rahwa üllema enne jure tulla, ja käs kis neid Jerusalemma linna templit ehhitama hakkata, ja tootas neile omma käest abbi anda. Agga Summal ellab taewas, ja naerab ja

pilkab nisuggusid üllemeelsid mõttid. Kuulge nüüd mo armad! üks paggana rahwa kirjateggia, kes sel aial elas, rägib: Julian andis templi ehhitamist Mäpiusse hole alla, kes Antiohia linnast olli, ja Jüda rahwa mawallitseja piddi iggapiddi senna abbi saatma. Agga seal paiga liggi, kus templi raiat kaeweti, tullid mittokord Ma seest hirmsad tulleteked wälja, ja ei sanud neid pool kōrwend mehhed midbagi tehha; ja et se tulli neid ikka sealt ärraiaas, siis piddi se ettewõtmisse katki jama.

Wimaks läks Julian Persia rahwa wasto sõddima, ja sai sõas surma peäle hawatud, ja surri aastal 363. Kui temma hawatud sanud, wõtnud temma omma peo seft hawast werd täis, ja heitnud sedda tule, nende sanadega: Sinna, Kalileama mees, olled woimust sanud! — Temma wiimsed fannad, mis ta weel omma sõddi-atte wasto üttelnud, ollid küll ühhe pagganale kännad ja armsad, agga ristiinimessele aiasid nemmad hirmo peäle. Temma ütles nenda: Minna surren ilma omma süddame tunnistusseft waewamatta, nenda kui minna ka ilmasüta ollen ellanud; rõmoga watan ma omma armsa ello peäle, mis ma ellanud. — Nenda ei woi se surrelik räkida, kes isseennast tunneb, ja puhha Summalat —: Kristusse werre õigus olgo mo aurie ja ehte.

§ 108. Mailandi piiskop Ambrosius; sündinud 333.

Pärrast Juliani surma sai Sowian, üks neist Juliani sõdapealikkuist Keisriks moistetud. Temma wallitusust polnud kauemaks, kui seitse kuud. Agga olli kui õige ristiinimenne, puhhas süddame polest, ja andis ristirahwale lubba omma tenistust täieste piddada. Agga temma surri. Ja temma wennad Walentianus ja Walens said temma asfemele. Agga Walens, kes hommikopoolsel maal wallitses, heitis Ariusse usso feltsi, ja waewas neid wägga, kes õiget õppetust õppetajid.

meel, et temma ristifoggodussest emal piddi ollema. Temma ütles: Minna nuttan kibbedaste, et Jummala kodda, ja nendasammoti ka taewariik, orjadel ja kerjajattel lahti on, ja minno eest finni. — Keisri keigeüllem söbber, kes otse omma kurja nou läbbi sedda werrewallamist, Tessalonika liinas, olli saatnud, läks siis, ja pallus Ambrosiust, et temma Keisrit jälle ristifoggodussest piddi wastowõtma. Agga Ambrosius ütles: Kui minno Pea püsti seisab, ei pea siis Keiser ülle kirriko ukse läwwe enne astuma, kui ta ep olle täieste pöörnud, agga kui temma omma woimussega tahhab tulla, siis annan minna omma kaela temma kätte. — Sa pärrast tulli Keiser isse Ambrosiusse jure, ja ütles: Nüüd ollen minna tulnud, et ma keikis sinno käske ja sanna möda tahhan tehha. — Ambrosius ütles: Noh, siis pead arowalikult ristifoggodusse ees omma süüd Jummala käest andeks palluma, ja tootama, et sa eddespiddi wõttad tiggedusse eest hoida; ja pead pärrast keik kohtomoistmisse kolmekümne päwa pärrast tallitama, et ennast äkwihha eest kõrwale hoida. Sa Keiser heitis ennast keige selle alla, wõttis kuninglikko, kui seljast ärra, langes filmili mahha, ja luges 119. ma Daweti laulo ramato sannad: Mo hing on pöörmo külges finni; te mind el-lawaks omma sanna järrele. Keik rahwas nuttis, ja pallus Keisriga ühtlase Jummalat. Sa taewas on wiisiste nisugguse Keisri pärrast suur rõõm olnud, selle südda ennast innimeste ja Jummala ees allandada wõttis. Ambrosius furri aastal 397.

§ 109. Joannes Krisostom.

Neljandama ja wiendama saa aasta aial ellasid paljo waggu ja tarfu kirrikowannemid, kes Issandast kutsutud, Jummala sanna selgeste ja puhtaste kulutama. Nende seast on keige ennam tähhelepannemisse wäart Joannes Krisostom. Temma olli Antiohiast pärrit. Temma

wagga ja jummalakartlik emma ärratas temma sees jo aegfaste Kristusse armastust. Aastal 398 moisteti tedda Konstantinopoli liina piiskoppiks, ja temma kulutas sessinnatse liinas ilma kartusfeta Jummala sanna, ja karristas ni hästi üllemid kui ka allamid, nende pattude pärrast. Temma piddas kolmford nädalas jummalatenistust; ja Kristusse walledppetusse wasto, mis jo laiale lainud, seisits temma wahwaste, ja Issand õnnistas temma truust nähtawal kombel. Gulga kaup kääsid nüüd innimesed pühhas koias, kus Krisostom ennamiste pühha kirja ärraselletas; ja mittokord ei mahfund keik kuuljad siisse. Et temmal kül kirrikotenistusse eest suur murre olli, siiski ei unnustanud temma sedda rahwast ärra, kes sedda armodppetust, omma ärralunnastamisest Jesusse Kristusse sees, mitte weel polnud kuulnud. Temma läkkitas Kota rahwa jure Jummala sanna kulutajaid, kes neil päiwil Donau jõe kaldas ellasid. Üksford laskis temma ühhe Kota rahwa kirrikodpetaja, Konstantinopoli liinas, Paulusse kirrikus, Kota rahwa keele jutlust piddada. Pärrast teggi temma isse weel teise jutluse, ja tähhendas selle läbbi ühhe Konstantinopoli rahwale, kuidas Jummala sanna wäggi iggäüht kätte saab ja Jummala lapsiks teeb. Temma ütles: Okeksid nüüd paggana rahwas siin, et nemmad tunda saaksid, kui suur woimus sel on, kedda risti lödi, ja kui suur rammo sel ristil on. Kus on sellesinnatse mailma targad? Reid ep olle ennam ollemas. Kus on need õppetajad ja telki teggiad? (Ap. Teg. 18, 3.) Ei mitte ükspäinis Indiamaal, waid ka keikide paggana rahwa keeltes, kuidas teie tänna isse ollete kuulnud, hiilgawad nemmad selgeminne, kui päike. Keik mailma rahwas on nende õppetust, iggäüks omma kelesse üleskirjotanud, ja wõtwad seält seest tarkust. Needsinnatse kallamehhed (Apostlid) on keik wäljaspidised tühjad kombes ärrapõlgnud, nende tarkus on nende mõttest nähha, ja nemmad kulutawad keikis paikus jummalikko armo, tõ ja ello

lääbi, mis nende sees on. Ja nenda on nemmad moist-
likkud ja rummalad, ülleamad ja allamad, rikkad ja wae-
sed, mehhed ja naesed, wannad halli peadega ja lapsed kät-
kis omma nota püüdnu, mailma merrest Inglisma merre
saartest sadik. Argo arwago nüüd ükski sedda kirriko
hääbiks, et minna ka pagganat siin ollen lastnuud jutlust
tehha; se on kirriko auuks ja illuks, ja usso wae märk.

Agga warfi hakkasid tedda (Krisostomit) suremat
suggu rahwas kaetfema temma kangede jutluste pärast.
Uhke Keisri praua abbiga said temma waenlased tedda
temma ammeti peält ärralükkada. Krisostom sai sest jo
märki, ja maenitfes neid piiskoppa, kes temma poolt ol-
lid, nenda: Wennad, olge wahwad palwele, ja argo
jätke ükski meie Issanda Jeesuse Kristuse pärast en-
nast holetuse sisse. Sest ni kui Paulus, ollen ma wal-
mis ennast ohwriks andma, ja mo wiinne aeg on liggi;
ma nään, et mulle paljo kannatamist tulleb, siis pean
ma kül sedda waewalist ilma ello lõppetama; ma tean
sadana tiggedust, et temma sedda ei woi nähha, et tedda
minno läbbi iggapäaw peab pinatama. Mõttelge mo
peäle, ja tulletage mind mele ommas palwes. Ja kui
keik kurwad ollid, kes temma sannad kuulsid, ütles tem-
ma: Mo ello Kristus isse, mo kasso surrema. Segin-
natse mailma ello on uhhe teekäimise sarnane, kus keik
kermeste möda lähhab, hea ja pahha. Kas meie par-
remad olleme, kui meie Peawannemad? Ehk on meid
Apostlidest enamaks arwatud, et meie neist kaueminne
peaksime ellama? — Agga kui üks neist, kes seal ollid,
ristikogodusse tulleva willetsusse pärast nuttes kaebas,
ütles Krisostom: Armas wend, olgo nüüd nenda, jätta
järele; sest Kristusse riik ei olle minnoga hakknuud,
egga lõppe ka minnoga. Agga Krisostomi ärralükka-
mise pärast tousis rahwa seas suur seggaminne Kon-
stantinopoli liinas, ja kui nemmad sedda kuulda said,
et nende piiskop jo laewaga musta merre peäle samas
olli, said nemmad üllewägga rahhotumaks, ja laitsid

Keisrit Arkadiust awwalikkult, et temma Krisostomit
omma tiggeda praua ja üllekohtuste kohtomoihtjatte kätte
annud. Keisri praua hakkas jo kartma, ja pallus Keis-
rit, et ta Krisostomit pididi lastma taggasi tua, ja kirjo-
tas temmale isse uhhe kahhetsemise ramato. Agga sedda
rahho ei olnud kuigi kauaks. Uhhel Pühhal, warfi pär-
rast sedda, lastis Keisri praua omma, hõbbedast tehtud,
nåo kuiowia kirriko ette püsti panna. Krisostom
laitis sedda teggo raastoli peält, nende sannadega: Ta
hakkab Herodias hullama, ta tantfih temma, ja ta tah-
hab temma Joannesse Pead waagna peäl. Siis süttis
Keisri praua wiha ueste põllema, ja andis Keisri nim-
mel käsko, et tedda seält pididi ta ärrawidama. Tedda
heideti wangi, temma sõbrad tappeti ärra ja pillati lai-
ale, ja tedda sadeti Armeniamale, uhhe külma ja kolle-
dasse paika, mis kufufuks nimmetakse. Senna minnes
kannatas temma omma waenlastist paljo, ja seal kolledas
paikas sai temma omma waele terwise läbbi furno sar-
natfeks nåo polest. Nende kolme aasta sees, mis tem-
ma seal olli, olli seal allati nalg, kakk, sõdda ja werre-
wallamised, mis temmale pealegi sureks waewaks ollid.
Agga nisugguses willetsusses ütles temma ifka need san-
nad: „Summal olgo igga asja eest kidetud!“ — Se-
sinnane sanna, ütles temma, on sadanale kui üks kurri
hoop, ja sellele, kes sedda ütleb, on temma sureks rõ-
muks, ja sadab temma süddamele rahho; ni pea kui se
on nõldud, siis lahkuwad keik kurwastusse pilwed. Ag-
ga omma ihho nõdruseses olli temma wapper Summala
sanna kulutaja, ja andis waestele nälja aial leiba, ja
ostis wangid rõõwliste käest lahti. Agga temma waen-
lased ei sallind tedda, waid saatsid tedda Keisri loaga
Pitiusemale, mis musta merre äres on. Runningameh-
hed wiisid tedda senna. Kolm kuud käis temma sedda
teed, mis tedda terwise polest weel nõdremaks teggi.
Ja pärast jäi temma haigeks. Ja kui temma omma
surma jo liggi tundis ollewad, lastis ta ennesele walged

riided selga panna, määrgiks ja tähhendusfeks, et ta nüüd pea puhta ja rojastamatta ello sisse peab minnema, las- kis ennefele pühha õhtosõmaaega anda, ja surri, aastal 407. Temma miimsed sannad ollid: „Summal olgo igga asja eest kidetud!“

§ 110. Hippo piiskop Augustinus.

Kristikogodusse kindel tuggi olli wiendama saa aasta aial Augustinus. Temma sündis Ahwrikamaal. Temma isä olli paggan, agga temma emma, Monika, olli ustar ristiusfolinne, kes suurt hoolt temma hinge õnnistusse eest kandis. Augustinus sai hästi õppetud. Agga omma kolmekümnema aastani olli temma efsitus- ses, ja langes ühheft seggadusfest teise. Puhhu otfis temma omma õnnistust Manikaride seltsi jurest, ja puh- hu otfis temma sure hõlega mailma tarkade kirjad läb- bi, agga omma hingele ei leidnud ta ial rahho. Tem- ma emma olli jures kurbdusfes temma efsitusse tede pär- rast. Agga üskord tulli ka Augustinusfele ärrapeäst- misse aeg kätte. Temma hakkas pühha kirja luggema, ja isfearranis Paulusse ramatut, Roma rahwale kirjo- tud. Üskord kulis temma ühhe wagga halli peaga mehhe käest, kuida sesinnane ühhe kuulsa õppetaja ümber- pöörmisfest kõnneles. Se hakkas temma süddamesse finni, ja ütles ligutud süddamega omma sõbra Alüpi- usse wasto: Õppetamatta innimesesed lähäwad, ja noud- wad taewariki takka, ja meie pöörlime keige omma tar- kusfega patto mudda sees! — Ja se peäle jooksis Au- gustinus ruttuste rohhoaeda. Seäl andis filmawee jög- gi temma süddamele jahhutust, ja nuttes heitis temma ühhe wigipu alla filmili mahha, ja pallus Summalat, üteldes: Jssand, miks ni kaua? Kas sa tahhad igga- weste wihha piddada? Ärra mõtle mitte mo pattude peäle! Kauaks pean ma ütlemä: Homme — efs ma siis woi selsinnatsel tunnit omma orja põlwele otša teh-

ha? — Kui temma omma süddant nenda kange filma piisarattega Jssanda armo kätte olli annud, kulis tem- ma mittokorda üksijärgi, ühhe heäle, need sannad ütle- wad: „Wõtta, ja loe.“ Augustin mõtles täkki aega isfeenneses, mis heäl se kü pididi ollema, ja arwas sedda wimaks Jssanda maenitsemisfeks, et temma piibli ra- matut pididi luggema. Ja ruttuste läks temma jälle senna paika, kus temma sõbber Alüpius istus, wõttis Apostli Paulusse ramatut, mis ta kasa olli wõtnud, teggi selle ramato lahti, mis Roma rahwale kirjutud, ja lugges need sannad: Ellagem ausaste — ei mitte prassimisfes egga liajomisfes, ei mitte abbiello ärrateo- tamisfes egga kimalusfes, ei mitte ridus egga kaddeus- fes; waid ehitage ennast Jesusse Kristusfega, ja ärge kandke omma lihha eest nenda hoolt, et himnud sest tous- wad. Nende sannade läbbi sai temma omma süddame söggedust tunda, ja selle Keigewäggewama kässi, mis sur- mast ja hukkatusfest ärrapeästas, ilmus temmale; rahho ja rõõm said temma süddamele ossaks; temma tundis omma uut sündimist, lihha ellust Waimo ello sisse. Siis andis temma ramato Alüpiusse kätte, ja näitis temmale, mis ta olli luggenud. Seält järjest lugges Alüpius edda- si: Wõtke sedda wasto, kes nõdder on uskus. Sedda tähhendas temma ennefe kõtta, ja hoidis sest aiast kind- laste Augustinusfe pole; mollemad tootäsid nüüd omma ello Jssanda Jesusfe hõleks anda, ja tedda õigusfes ja pühhitusfes tenida omma ello otsani. Seine teise käest finnihoides läksid mollemad, Monika, Augustinusfe emma jure, ja kulutasid, mis Jssanda hallastus neile teinud. Monika kitis ja auustas Summalat, kes temma filmawee peäle armoga waatnud, ja temma palwet kuulnud.

Sest aiast ellas Augustinus täieste Jssandale omma ello. Temma olli pärrast mitmet efsitust ja patto woi- temist, Jesusse Kristusfe sisse uskudes, Summala jurest armo leidnud. Temma tundis ommas süddames, et se selgest Summala armust temmale olli sanud, ja ei mitte

temma ennefe tenistusfe läbbi. Alati mõtles temma nende kirja sannade peäle: Innimenne, mis on sul, mis sa ep olleks sanud; ja kui sul middagi on, mis sul sest siis kiitlemist on? — Warji pärrast sedda läks temma Ahwrikamale, ja sai seal Hippo liina piiskoppiks. — Se suur Summala armo tõd, pattuste ärralunnastamises, olli temmal keige üllem. Sa kui üks munk, nimme Pelagiüs, Inglismaalt sel aial tuli, ja Summala fanna wästo õppetäs, ja tunnistäs, et innimenne omma ennefe wäest ennefele hinge õnnistust woib sata, siis läks temma sure wäe ja woimusfega (Summala sannaga) temma wästo, ja aias tedda seält ärra. Augustinus furri, kui parrajatte waenlased Hippo liina ümberpiirmas ollid. Temma armastas omma surma wodi peäl pattustpöödmisse laulusid luggeda; temma lastnud neid seina peäle panna, ja luggenud filmaweega. Paljo armastades, et Jēsand temmale paljo andeks olli annud, läks temma, aastal 430, omma Jēsanda rõmo riki, kui ta 76 aastat wanna olli.

§ 111. Ristikoggodusfe langminne.

Sest aiaft, kui ristikoggodus Keisri Konstantini läbbi wäggewaks ja au sisse sai, hakkas ka hukatus peäle. Sest nüüd woisid ka need Kristusfe nimme kanda, kes omma au mailma ees otsisid, sest et ennam takkakiusamist ep olnud ni kangeste, kui enne. Ristikoggodus sai nüüd ikka ennam põllo sarnatseks, kelle peäl, Jēsanda fanna järrele, umbrohhi ja nisjo (hea ja pahha) seggamißi kaswab, leikusse aiani. Sepärrast hakkasid mitto wagga ja õige melega innimeft, kes omma hinge õnnistust kartusse ja wärrisemisfega noudsid, kõrwaliste paidesse minnema, et mailma himmudeft seddawisi emal olla, ja palwes ja paastmises ellada. Paulus Teebna liinast, Egiptusfemaalt, läks aastal 250 keigeesmal kõrwale, ja temmaga se kulus Antonius. Aastal 325

foggus Pakomius mitto nisuggust innimeft ennefe juure, kes mitmes paikäs laial ollid, ja ehitasid ennefele honed, mis nemmad floostritteks nimmetasid, ja seddawisi sai sefinnane mees munka ello allustajaks. Atanasiusse läbbi sai ka munka ello õhtopoolse made sisse, ja pea nähti keikis paikus floostrid ehitud ollewad. Munka ello satis monnes paikäs kül paljo kasso ja head, agga ka monnes paikäs paljo pahha ristikoggodusfesse; pühhtsus peti palja kombe pärrast, wahhest ka lailal kombel, ja se ainus õnnistusfe tee sai mitme kõlbmatta wisi läbbi finnikatud.

Agga sureks hukatusseks ollid need mitmed riud, Summala rigi kordaminnemisfele, mis sees sure wihhaga woiteldi, ja mis jures mitme sees armastus kustus. Weel ennam seggadust saatsid need riud, kui ilmlikkud wallitsejad ennast senna wahhele selletajaks seadsid; sest nüüd ei olnud se woitleminne ennam tõe ja Summala fanna, waid auotsimisse pärrast. — Ariusfe ja Pelagiusse seltsi riud saatsid kaua aega ristikoggodusfe peäle ärraräkimatta willetsust ja hädda, ja wannast riust sündis ikka jälle uus. Aastal 430 sündis suur riid Nestoriga, Konstantinopoli piiskoppiga, kes selle wästo olli seisnud, et Mariat Kristusfe emmaks ei piddand nimmetatama. Sedda heideti ammeti peält, ja põlletati ärra. Aastal 450 satis Citikes, üks munk, rahhotumat asja, et temma jummalikko ja lihhalikko asjadele õiete wahhet ei teinud, kās Kristusel ühhesuggune woi kahhesuggune tahtminne olnud. Keif nisuggused riud ja tüllid ollid tähhendusseks, kuida ristikoggodus ennast pühha Waimo wallitusfe alt tahtis lahti teha, kelle läbbi keif usklikud keige tõe sees juhhatakse, ja mitte üht nenda, ja teist teisite ei õppeta.

Selle seggamiße aial olli nüüd Roma liina piiskop pil kerge, omma au suremaks teha, ja ennast üle teiste piiskoppide üllendada. Roma piiskop teggi omma melwallale raia ja pohja; sest keif, kes waimolikko asjade

pärast tülis ollid, läksid temma jurest digust noubma, ja temma wöttis sedda kohtomoistmist hea melega tehha.

§ 112. Mahomet.

Misugguse ristifoggodusse ello pärast ei woinud ka Issand omma nuhtlussega wibida. Peäle sedda olli Abraami suggu Ismaelis tootust sanud. Selle tootusse mehhe nimmi olli Mahomet, sündis, aastal 570, Mekka liinas Arabiamaal. Temma olli omma sündimisse liinas essite kaupmehheks, ja käis mittokord Siriamaal omma asjo toimetamas, ja oppis seal ristifoggodust tundma. Pärast wöttis temma ühhe rikka lesse emmanda ennesele abbikasaks, ja läks nüüd teistest foggoni ärra, isepäinis ellama, ja läks wimaiks omma neljakümmenmal aastal essite omma suggulaste jure, ja tunnistas, et ingel Raabriel ennast temmale ilmutanud, ja tedda Jummalast läkitud mehheks tunnistanud. Ei olnud ka immeteggudest pudust, et temma jummalikko läkitamist tõeks tehha; sest temma ütles, et ta ühhe öga Poraki lomaga Raabrieli saatmisse läbbi Jerusalemmas, ja ka taewas käinud. Temma keigeüllem õppetus olli: Üks ainus Jummal on, ja Mahomet temma prohwet. Temma kirjotas keik ommad käsud ja seadused ühhe ramato sisse, mis Koraniks (foggumissesk) hüti, ja temma usfoliste usfoõppetusse ramatuks tännapawani on jänud. Agga aega mödda toufis Mahometi wäggi ja au. Aastal 622 pididi temma foggoni omma waenlaste eest ärrapõggenema Jatsrebi liina, mis sest aiaft prohveti liinaks nimmetama hakkati. Sest põggenemissest hakkas ka Mahometi usfoliste aiaarwaminne, nenda kui meil Kristusse sündimissest. Medina liinas woeti Mahometi rõmoga wasto, ja temma järrelkäiate arro kaswis. Ja et tedda kül wahhest ärrawoideti, ja Medina liina ümberpiirti, siis sai temma omma waenlaste isfandaks. Kümne tuhhande mehhega sai temma,

aastal 630, Mekka liina jälle kätte, ja läks jo aasta pärast Kreka Keisri Graaliusse wasto kolmekümne tuhhande mehhega; sest temma olli keikide Keisritte ja kuningattele käsö annud, et nemmad temma usko piddid wastowõtma, ja tedda Jummalaprohwetiks tunnistama, ja tahtis seddawisi rahwast modga läbbi sundida ennesse uskma. Kui ta sest sõast, mis sees temma Damasfussest sadik ennese alla olli saatnud, taggasi tulli, läks temma ta Mekka liina, ja liggi sadda tuhhat temma järrelkäiat ollid temmaga, ja ta furri seal ärra, aastal 632, omma 63mal ello aastal.

Mahometi tõdd saatfid temma järrelkäiad korda, kes ennaft kaliwiks nimmetasid. Essimenne kaliw olli Abupeker, ja pärast tedda, aastal 634, Dmar. Ja Dmari päiwil hakkas Mahometi usfodelts wäggewaks sama. Pea olli Mesopotamia-, Persia-, Siria-, Palestina-, Egiptusse-, pohjapoolne Ahwrikä-, Hispania- ja Portugaliama nende usko wastowõtnud. Nemmad läksid ka jo Prantsusse male ja Konstantinopoli liina alla. Keikis paikus tõldi: Üks ainus Jummal on, ja Mahomet temma prohwet. Siis sai se fanna tõeks, mis Jummal poolkolmat tuhhande aasta eest Abraami wasto ütelnud: Ma tahhan Ismaelit sureks rahwaks tehha; agga temmast saab jultund innimenne; temma käsfi keikide wasto, ja keikide käsfi temma wasto. — Surema hulga ristifoggodussele olli se sureks usfo kiufamissesk; sest nemmad ei jänud enam ustarawks Issandas, ja ei olnud mitte enam Ma fool. Ja kui fool tuimaks saab, misga peab sedda solaseks tehtama?

§ 113. Kristiusso laggoneminne Sakfama rahwa seas.

Kui surem ristirahwa hulk hommikopoolse made sees Mahometi usko heitsid, siis leidis Issanda kallis armo-

õppetus uut teed ja kordaminnemist paggana rahwa seas. Kõta rahwale kulutas, aastal 359, Ulwila armoõppetust, ja kirjotas Summala fanna nende kelesse üles. Prantsusfema rahwa seas kulutas Martin, Turo liina piiskop armoõppetust nenda sure hõlega, et tedda kõggoni Prantsusfema rahwa Apostlikis hūti. Prantsusfema kuningas, Klodwik, laskis ennaft, aastal 496, kolme tuhhande allamaga ristida. — Irlandi-maal kulutas Patrik armoõppetust, kedda ka Irlandi-ma Apostlikis hūti. Inglismaale lākkias paawst (Roma liina piiskop) Kregor, kedda sureks hūti, aastal 596, Augustinit neljakümne munkaga Ewangeliummit kulutama. Irlandi- ja Inglismaalt tullid ka nūūd, Jēsusse Kristusse armust aetud, Summala fanna kulutajad Saksamale. Kallus lāks, aastal 613, Weitsi-male, ja Williprort Bristi rahwa male. — Kūl olli jo sel aial mitmesuggust seggadust Summala armoõppetusēs; agga siiski olli se, mis paggana rahwale teāda sai, suur Summala armo and. — Ka pimmedusē aial olli Jēsandal teenrid, kes temma kāsfo ārra ei unustanud: Minge, ja õppetage keif rahwast, ja ristige neid Summala se Jēsa, ja se Poia, ja se pūhha Waimo nimmel. —

§ 114. Poniwasiu, sūndinud aastal 680.

Sure Summala õnnistamisē lābbi satis Jēsusse Kristusse rigi kaswamist korda üks Inglisma mees, nim-mega Poniwasiu. Temma olli munkade seast. Tõs-sisest Kristusse armastusēst aetud, tahtis temma ka paggana rahwale Summala fanna kulutama miina. Ja temma lāks kahhe wārilisē sõbraga, aastal 716, Bristimale. Agga kedda puhko olli seāl sõdda, ja se pārrast pididi temma Inglismaale taggasi minnema. Agga Kristusse armastus ei jātnud tedda rahhule, ja temma lāks Saksama kolleda paikadesē, aastal 718. Ja

temma õppetas Tūringi-, Paieri-, Bristi-, Hēs-seni- ja Saksenimaal, ja olli temmal ka mittokord kitsas kā. Wimaķ tõstis tedda paawst Saksama rahwa Pea-piiskoppiks ja andis temmale se nimme Poniwasiu, mis heateggiat tāhhendab; sest enne olli temma nimmi Winwrid. Ja sellesinnatse au nimmegi samisē pārrast ei jānud temma holetumaks, waid teggi weel surema ussinusēga Jēsanda tōdd. Üksford, kui temma ümber-kauko kāimas olli, leidis temma Reismaris ühhe sure tamme, kus paggana rahwas omma jummalatenistust piddamas ollid, ja mis nende jummalaks olli. Tāis pūhha wihha laskis temma se tamme mahharaiuda, tāh-hendusēks, et nende jummalatenistus kōlwato on. Es-site pannid nemmad kedda naeruks, ja mōtlesid, et nende jummal neile kedda ülleannetust ja nurjatumat tōdd pea wōttab kättemaksē; agga pārrast, kui se tam mahha-langes, pannid nemmad kedda immeks, ja wōtsid Pon-iwasiuē õppetust rōmoga wasto. Ei kartnud Poniwasiu, Kristusse pārrast, ei ühtegi hādda egga willetsust. Temma kirjotas üksford: Sōddigem Jēsanda fanna pārrast; sest meie ellame hādda ja kurwastusē pārwil. Surgem, kui Summal tahhab, omma wannematte usō pārrast. Ärge olgem mitte kui kurdid kōerad ja oimased wahhimehheb, waid kui hooljad karjatsed, ja kulutagem keikide innimestele õigel aial, ja ei mitte kōlwatumal aial, Jēsusse armoõppetust, ni paljo kui Summal ommast armust joudo annab. — Wanna ea seēs, kui temma jo seitsekümmend aastat wanna olli, lāks ta weel korra Bristi rahwast katsma. Ja Jēsand õnnistas temma tōdd, ja paljo pōdrsid Kristusse pole. Wimaķ piddid need, kes Kristusse pole ollid pōdrnud, Tokumi laggedal õnnistud sama. Ja se pāāw tulli kätte, mil se pididi sūndima. Agga jo hommiko warra tulli suur parw mets-innimesē, modkade ja nuiadega. Ja kui Poniwasiuē sõbrad wastopanna tahtsid, siis ütles temma nende was-to: Lapsed, ärge sõddige; sest Summala fanna kelab

meid, kurja kurjaga maksmast. Se pääw on joudnud, mis ma jo ammo ollen ootnud; lootke Summala peäle, kül temma hinged peastab. — Ja pagganad tullid nende peäle, ja tapsid Poniwasiust, ja wiiskümmend ja kolm temma sõbradest, aastal 775. Temma päwad ollid 75 aastat.

§ 115. Keiser Kaarl, sünd. aast. 742, ja surri aast. 814.

Aastal 768 olli Prantsusfemaal Keiser Kaarl waltitsejaks, kedda ka sureks Kaarlis hūti. Temma olli targa waimoga mees, ja keikis paikus kulus. Temma wallitus ullatas Prantsusse-, Saksa-, Italia- ja ühhe osa Hispaniama ülle, ja aastal 800 kronis tedda paawst Roma rigi Keisriks. Nüüd tahtis Kaarl ommas rikis ülleüldse ristiusto laiale lautada; agga ei temma teinud sedda iggakord õigel wiisil. Nenda tahtis temma Saksenima rahwast modga läbbi fundida ristiusto heitma. Muido teggi temma kirrikude ja kolidele paljo head. Temma koggus waggad ja õppetud mehhed ennese jure kofko, ja püdis omma tarkust furmani kaswatada; kâis ka seggedaste kolides, ja fitis ussinaid lapsi, ja laitis waljo sannadega laisko. Temma armastas waimolikko laulude laulmist, ja laskis Italiamaalt lauljaid ja erelamangiaid tulla, et kirriko laulminne parremaks pididi sama. Temma maenitjes ka mittokord piiskoppa kangeste. Ütsford ütles temma: Küssigem piiskoppide kâest, kuida nemmad peawad ellama, ehk mis nende kohhus on, kedda rahwa karjatsiks hūtakse? Küssigem neilt, kelle kohta se sanna on õõldud: Olge minno järrelkäiad?! Ehk kes se on, kellele sesamma Apostel ütleb: Ei ükski, kes sõddib, ei määssi ennast peatoidusse tõ seffa?

Nenda sai Keiser Kaarl Summala sure armo läbbi õhtopoolse made ristikoggoduste õnnistuseks, kui temma

päiwil ristiust ifka ennam ja ennam hommitopoolsil mail langemas olli; sest Mahometi usk laggus keikis paikus laiale. Pohjapoolse maad Eiropa Ma jao sees, Taani- ja Rootsima, ollid alles surma warjo orgus. Agga Italiamaal kaswis paawsti melewald ja au aasta aastalt. — Agga et kül mitto seggadust rahwa seas olli, ja muist kül omma hinge tõdd holetusse sisse jättsid, siiski teggi Jესusse Kristusse Ewangelium ennefele teed, ja sai ifka laiemale. Se olli se happotaigen, mis keik taignat — rahwast — pididi läbbi ja läbbi happuks teggema; se sinnapi iwwikenne, mis sureks puuks pididi sama, ja kelle õksade peäl taewaallused linnud pidid pesitellema. Matt. 13, 31 — 33.

§ 116. Ansar, sünd. aast. 801, ja surri aastal 865.

Keiser Kaarli järrele sai Ludwik Keisriks, kedda ka waggaks hūti. Ja temma wallitusse aial ärratas Summal üht meest, kes keigest hingest pohjapoolse made rahwale Ewangeliummit kulutas. Se olli Ansar. Temma sündis Prantsusfemaal, ja olli alles wie aastane, kui ta emma jo ärrasurri, agga pidbas keik temma maenitsemisfed meles. Kui ta alles poisike olli, näitis temma jo suurt armastust ja Summala melepärralist ello üles, keikide rõmuks. Kui temma Keisri Kaarli surmast kuulda sai, kedda temma ta sure au sees üksford näinud, siis sai temma melest mailma au ni lailaks, et ta tootas, sest aiast koggoni ennast Jēsanda tenistusse sisse anda. Wieteistkümmenal aastal sai temma munkaks, ses kuulsas Korwei kloostriis, ja kahhekümmenal aastal selle kloostri- kōli üllewatajaks.

Sel aial tulli Dani kuningas, Aralt, Maintsi linn, ja laskis ennast, aastal 826, ristida. Sesamma tootas, Ludwigi wasto, ristiusto keigest wäest omma rahwal korda sata, ja pallus ommale Ludwigi kâest üht

Kristusse teenrit abbiks. Sels anti siis Ansar, kes siis kahhekümne wie aastane olli. Ansar olli walmis Summala nimmel sedda teggema, ja et kül temma floostri wennad tedda kelasid, ja sedda temmale waewaks arwasid, siis ei annud temma sest järrele; pallumisest ja luggemisest walmistas temma ennast tele. Üks temma floostri wendadest, Hubert nimmi, otsis tedda seält paigast üles, kus temma Summalat pallumas olli, ja kui temma omma sõbra kindlat nou näggi, ütles temma: Ei sa pea üksi minnema; Summala armastusse parrast tahhan minna sinnoga minna. Nenda läksid mollemad rahho sanna kulutajad kunninga Araltiga külma pohjemale, ja said süggisel 826 omma laewokessaga Tani randa. Siin hakkas Ansar sure usinussega Jeesusest Kristusest kulutama ja õppetama. Temma mõttis nored Tanima mehed ennese jure, ja õpetas neid Huberti, omma sõbraga.

Need esimesed ollid orjusest lahtiostatud mehed, ja neid olli kaksteistkümmend, kes parrast Summala armo läbbi Tani ja Rootsi rahwale õpetajaks said. — Aastal 829 läks Ansar ka Rootsimale. Sest Rootsi kunningas Piörn olli ka Ludwikit pallunud, omma male Ewangeliiummi kulutajaid lahkitada. Kaks Norwei floostri munk, Rislemar ja Weitmar, saatsid Ansarit sena; sest Hubert olli piddand omma waese terwise parrast Prantsusemale taggasi minnema. Nemmad läksid kolmekesse laewa peäle, ja purjetasid Rootsimale. Agga Rootsi ranna ääres tullid merre rõdwlid se laewa peäle, ja need Summala sanna kulutajad peasisid weel waewalt hingega ärra, ja piddid keik omma warrandust rõdwlitte kätte jätma. Ja Ansar läks omma seltsimeestega maad mõda kääes ebdasi, selle peäle lotes, kes tahhab, et keik innimesed tõetundmissele peawad sama juhhatud. Metsadest ja kõrbedest läksid nemmad läbbi, ja said wimaks Pirkka liina, kus neid Rootsi kunningas armoga wasto mõttis. Ja Rootsi rahwas mõtsid Ewangeliiummit wasto,

ja seal sai pea üks ristikoggodus. Aastal 831 sai Ansar Hamburri liina Peapiiskoppiks. Siin olli temma Ewangeliiummi kulutamises kui ustaw Kristusse sullane. Temma seadis siin ka ühe koli, ja läks isse pagganatte hulka ümberkaudo kääma. Aastal 845 sai temma ka Preamna liina Peapiiskoppiks. Agga siis ei elas temma wägga kasinaeste, ja sõi agga wet ja leiba, ja sebdagi kasfinal wiisil. Riette au ja illo põlgis temma koggoni ärra. Kui temma innimeste waewa wois kergitada, siis teggi temma sedda; temma ostis wangid lahti, ja püdis teenritte ja orjade waewa kergitada, ja laskis omma kullo peäle floostrid, ja hospiddalid haigette ja waestele ehitada. Seddawisi kandis Ansar se eest hoolt, mis temma liggi olli; agga ei unnuстанud ka ärra nende pagganatte eest murret piddada, kes kangel ellasid, ja kellele weel mitte Ewangeliiummi walguš ep olnud sanud. Temma kirjotas ka piiskoppidele ühe ramato se asja parrast, nenda: Ma pallun, et teie mõttaksite Summalat palluda pagganatte parrast, et neile Ewangeliiummi walguš saaks. Sest Summala armo läbbi on ristikoggodus Tani- ja Rootsimaal sanud raiatud. Se keigewäggewam Summal tehko teid keiki jummalikkus armastusesse selle tõ osalisseks, ja Jeesuse Kristuse rigi parrast taewase au sees.

Kui Ansar kuuskümmend ja nelli aastat wanna olli, jäi temma haigeks. Temma tundis ommas waimus, et temma Maria puhastamisest päwal siit ilmast piddi lahuma. Südamelikko pallumisega walmistas temma ennast surrema. Koggodusse õppetajaid maenitšes temma weel enne ligutawa sannadega, et Jssanda Jeesuse tõõd piddid korda saatma, ja laskis mitto laulo laulda; palus siis weel, et Jssand keikile neile mõttaks andeks anda, kes temmale pahha teinud. Parrast lugges temma weel monne salmikesse puhast kirjast. Ja kui temma isse ennam ei suutnud, laskis temma sedda teisest tehha, kunni temma waim waiksel wiisil siit däläst ilmast ärra-

lahkus 3mal Röömla fu päwal, aastal 865, kuelümne neljandamal ello aastal.

§ 117. Ristiuisso kaswaminne.

Mi kui Anfar, said ka sel aial ja eddespiddi Summa-last mehhebed ärratud, kes Jeesusse Kristusse käske mitte ärra ei unnuſtanud. Minge, ja õppetage keif rahwaſt. Rembert, Anfari wahwa järrelkäia, kulutas Prandenburri rahwale armodõppetust. Kõrillus ja Metodius tullid, aastal 866, Konſtantinopoli liinast Bulgari rahwale armodõppetust kulutama, ſeſt et ſelle rahwa kuningas, Pogoriſ, neid omma õe lãbbi pallunud tulla, kes Konſtantinopoli liinſas ellas, ja ſeal ristiuisko olli tundma õppinud. Pãrraſt lãkſid ka Kõrillus ja Metodius Määrna rahwa male, kus nemmad rahwale Summala ſanna nende keleſſe õlleskirjotaſid. Metodius ſai Määrna rahwa piiskoppiks, ja ſurri ſeal aastal 880. Ka ſatis Metodius õhhe Pemima õllema wallitſeja ristiuisko tundma; agga teiſed Pemima rahwas wõttſid alles kunnema ſaa aasta ſeſ ristiuisko heita. — Keiſer Otto, kes wallitſes 936 aastaſt kunni 973maſt aastaſt ſadik, kandis wãgga kangeſte ristiuisso kaſwamiſſe pãrraſt hoolt. Keiſa, Ungarima wũrſt, kes Saksamaal omma rõwimiſſe lãbbi paljo kurja olli teinud, hakkas ka nüüd ristiſkõgõduſt armaſtama. Agga Tehwanus, kes pãrraſt tedda wũrſtikſ ſai, ſatis jo ennam ristiſkõgõduſſe ſeãduſt omma rahwa ſeas korda, ja Andreasſe aial, aastal 1046, ſai ſe tãieſte korda ſadetud. — Wenne rahwas, kes Krefa Keiſri rigiga naabris ellafid, ſaid jo enneminne piſſut ristiuisko tunda, ja aastal 987 laſkis ennaſt nende wũrſt Wladimir ristiida, kes õht Krefama printſeſſi ommale prauaks wõtnud, kelle nimmi Anna olli. — Pohlama rahwas õppifid Määrna rahwa kãeſt ristiuisko tundma, kes nende naabris ellafid. Miſeſlaw, Pohlama õllem

wallitſeja, wõttis ommale õhhe Pemima printſeſſi prauaks, ja kes temmale agga ſelle lubbamiſſe peãle lãks, et ta ennaſt ristiida piddi laſkma. Rõgeni ſare rahwas ſaid aastal 1168 Dani rahwa lãbbi ristiuisſole ſunnitud. Nenda ſunniti ka Liwi õht Letti, Ledo ja Preiſi rahwaſt õmberpõõrma 12ma ja 13ma ſaa aasta ſeſ. Õks immelinne aſſi olli ſe, kui ristiſkõgõduſ isſe modgaga omma usko piõdis laiale lautada, kui nemmad Mahometi usſoliſte waſto ſõddima lãkſid, mis ristiſõaks hũti, mis aastal 1096 peãle hakkas, ja aastal 1291 lõppes, kus modſ ſebda piddi teggema, mis agga Summala ſanna woib teha. Agga Mahometi usſoliſte wãggi ſai woimuſt, ja nemmad woitſid ka aastal 1453 Konſtantinopoli liinna enneſte kãtte, ja kippuſid ka ſagedaſte Saksamale. — Õus Kristusſe rigi laiale lautaminne tuli aastal 1492, kui Kolumbus Amerikamaad õllesleidis. Nüüd alles nãhti, kui paljo pagganid weel emal ellafid, kes Kristusſe tundmiſſeta ellafid. Agga ſel aial olli piſſut neid, kes ſe eſt õllekſid wõtnud hoolt kanda; ſeſt Jõſand olli ſebda teiſe aia peãle arwanud, mil Ewangeliſtide hulgað Waimo wãe lãbbi keige mailma rahwa hulka piddid minnema.

§ 118. Keiſer Hindrik ja paawſt Kregor.

Roma liinna piiskop, kes nüüd ennaſt paawſtikſ (iſſaks) nimmetas, ſai neil pãiwil keige ſurema au ſiſſe. Temma ette kummardaſid keif rahwas, ja nende wallitſejad. Agga aega mõda olli paawſt omma melewallaga õllekãtte lãinud, ja ſeãdis paljo wãljaspiddiſid kõmbid. Se mees, kes paawſtide ſeaſt keige ſurema au ſeſ olli, olli Hildeprant, õhhe puſeppa poeg, Saone liinaſt, ja tedda hũti Kregoriſks, kes ſeitsmes ſelle nimmelinne (paawſt) olli. Temma ſai keige allamaſt õppetajaſt paawſti au ſiſſe, ja piõdis nüüd ennaſt keikide mailma wallitſejatte õlle tõõta, niſugguſe wãe ja woimuſſega, et tedda

kül immeks peab pannema. Temma päivil olli risti-
koggodus keige suremas hukkatuses. Need, kes Kris-
tusse karja piddid hoidma, ollid ehk rummalad ja tead-
mattad, ehk ollid ennast keige kurja sisse annud. Paljo
ostsid ennestele kirikoõppetaja ammetit, et siis kiriko
warrantust lahkumises ja praßimises, mængipiddamis-
ses ja jahhiaiamises arraraisata ja pillata. Sedda hal-
ledat luggu tundis Kregor, ja seisis keigest wäest esmalt
selle kõlwatuma wiisi wasto, et waimolikkud ammetid
rahha parrast ei piddand ošetama; ja keifeks kelas tem-
ma, et ükski kiriko- ehk mu õppetaja ei piddand abbi-
ellusse heitma, ja andis käsko, et keik Summala sanna
juhatajad omma ammetit paawsti läbbi piddid sama.
Temma isse kirjotab ennefe melewallast nenda: Mailm
juhatakse kahhest walgussest, surem neist on päife, ja
wähhem ku. Nenda on Summala sanna õppetajatte ül-
lem kui päife, ja ilmalikko asjade wallitseja kui ku. Sest
nenda kui ku omma walgust päikessest saab, nenda on
Keisrid ja kuningad paawsti läbbi, et sesinnane Sum-
mala läbbi on. Nenda on paawsti melewald surem, kui
keikide Keisritte ja kuningattel, ja nemmad on paawsti
allamad, ja peawad temma sanna kuulma. — Kui Apost-
lidel melewald on taewas sidduda ja lahtipeasta, siis
peab neil ka Ma peäl wolli ollema au sisse panna, ja
hääbi sisse sata, iggaüht temma tenistust möda. Ja kui
neid waimolikkude asjade üle seatud, ja neile neis mele-
walda antud, siis on jo neil ammogi ilmalikkude asja-
de üle woimus ja melewald. Agga paawst on Apostli-
de ammeti peäl, ja istub Peetrusse aujärje toli peäl;
temma on Kristusse maiapiddaja, ja keikide üle. —
Agga sesuggust melewalda ep olle Söсанд ühhelegi siin
Ma peäl annud, waid temma ütles: Minno kuning-
riik ep olle mitte seßsinnatsest mailmast; kes minno teen-
ritte seast keigeüllem tahhab olla, se peab teiste fullane
ja orri ollema.

Sel aial olli Hindrik, kes neljas selle nimmelin-

ne, Saksamaal Keisriks. Temma hakkas Kregori wasto,
sest et ta temma alla ei tahtnud heita, ja Kregor panni
tedda sepärrast, aastal 1076, arraneedmisse alla, se on
— peastis keik Keisri allamad nende wandest lahti, ja
käskis Saksama würistid uut Keisrit ennestele moista.
Hindrik olli omma üllekohtuse ellamisse parrast keikide
melest alw, ja ollid keik temma waenlased. Ja se teggi
Hindrikule suurt ehmatust; sest paawsti käsk olli keikide
ees suur keige Eiropa Ma sees. Ja kui nüüd Keiser
aasta parrast arraneedmisse alt lahti ei piddand ollema,
siis tootasid würistid uut Keisrit moista. Siis wõttis
wimaks Hindrik nouks, paawstilt allandikkult armo pal-
luda. Ja keigekülmamal talwe aial läks ta, ja temma-
ga ta abbiaksa ja üks ustaw tener, üle lumme mägge-
de Italiamaale. Ja temma läks paawsti jure, ja pallus
ennast arraneedmisse alt lahtilasta. Kui Hindrik tedda
jo paljo pallunud, lubbas temma sedda tehha, kui ta
sedda pidbi wõtma kannatada, mis temma nuhtlusseks
pidbi tulles. Ja temma tootas sedda kannatada. Siis
pidbi temma särgiwäel, ja palja jallu kolm päwa oue
peäl andeksandmist palluma.

Keik, kes sedda Keisri luggu kuulsid, neil olli halle
meel, ja pallusid paawsti temma parrast. Neljandamal
päwal laskis paawst tedda ennefe jure tulla, ja peastis
tedda arraneedmisse alt lahti, agga pidbi ka mitto asja
tootama, mis kül raskeb ollid. Ja nüüd läks temma
Saksamale. Agga selle aia sees, mis ta arra olnud, ol-
lid würistid ue Keisri moistnud, nimmega Rudolw. Hin-
drik sai temma peäle kül woimust, ja läks ka nüüd Kre-
gorile sedda kätte tassuma, mis ta temmale waewa tei-
nud, ja Kregor pidbi Roma liinast arrapõggenema
Salerno liina, mis on Neapoli liina liggi, ja surri seal
aastal 1083; agga sedda, mis temma (Hindrik) olli tei-
nud, ei woinud ta ennam taggasi wõtta, ehk ta kül ol-
leks tahtnud. Hindrik olli omma ello otsani sures häb-
das ja waewas. Temma poeg hakkas temma wasto,

ja tedda pandi wangi, ja surri sureš willefsusšes, aastal 1106. Ja temma furnud kehha ei tahhetud mahhamat-ta, kui üht sedda, kes paawsti arraneedmisše al seisab; sest et temma paawsti Roma liinast olli pöggene ma saat-nud. Wimašs satis ta poeg palwe kirjad ue paawsti kätte, et ta temma isša arraneedmisše alt lahti wöttaks lasta. Ja kui se olli sündinud temma poia pallumist möda, siis maeti tedda pärrast Speieri liina mahha.

§ 119. Anselm, Kanterpurü Pea-piiskop.

Nenda seisšs paawst kui üks wäggew fundia ülle kei-ge, mis mailmas surešs woib nimmetada. Misuggune woimus ja melerwald, kui se ühhe jummalakartlikko meh-he kääs olli, satis paljo headust ja kääso, sest ta wois innimeste kurja ellule ohjad peäle panna; ja sest tulli siis, et monningad mehhed, kes Kristust keigest sūdda-mest armastasi, paawsti asja aitsid korda sata. Sedda tahhame neist kahhest surest mehhest tähhele panna, ked-da meie nüüd tahhame tundma öppida.

Neil päiwil, kui paawsti melerwald keige surem olli, elas Inglismaal se kulus Anselm, kes omma päiwil keige waggam ja targem mees olli. Temma olli sündi-nud Aosta liinas, Pimonti maakondas, aastal 1033, ja olli jo lapsest sadiš wägga waišse melega, ja armas-tas jummalikkuid asjo tähhele panna. Kui temma 15 aastat wanna olli, tahtis temma jo ühte kloostri miina, agga temma isša ei lastnud tedda. Nüüd elas temma mailma kadduwatte asjade sees, ja kaebas sedda aega nuttes omma ello ofšani takka. Aastal 1060 sai temma ommeti omma tahtmist möda munkaks, ja andis ennesest tasandust ja wennalikko armo nähha, ja sai wimašs ses-sammas kloostri munkade üllewatataks, ja weel pärrast peälegi Kanterpurü liina Pea-piiskoppiks Inglismaal. Agga se üllekohtune Inglisma kuningas wöttis kei kir-riko rahha ennesele, ja Anselm, kes selle wašto seisšs,

piddi pöggene ma, ja läks Italiamaale. Paawst Urban piddas sedda meest au sees, ja kui temma ühhes asjas diete toime ei sanud, siis ütles temma: Anselm, meie isša ja öppetaja, kus sa olled? — Aastal 1100 sai Anselm lubba, Inglismaale taggasi miina, kus temma, aastal 1109, arrasurri, 76 aastat wanna. Temma on ennese mällestusšeks mitmed kirjad kirjetanud. Šesse-arranis tähhendab temma, et pattune innimenne agga ükspäinis Jeesuse Kristusse šisse uskudes woib digeks moistetud sada, kes omma kallist ja ilmašuta werd on arrawallanud pattuste arrapešmisšeks. Kristusse wah-hemehhe ammetist ütles temma: Minna nään ja arwan, et se innimenne, kedda meie wahhemehhešs nouame, nen-da ja sel wišil peab ollema: Temma ei pea ennese pär-rast arrasurrema, sest temma peab keigewäggewam olle-ma; ei mitte sū pärrast, sest temmale ei sūnni pattune olla; agga temma peab töššine innimenne ollema, et ta innimeste pattude pärrast wöttaks Jummalaga leppitust tehha. Nenda pallus temma Kristust kui üht Jumma-lat ja innimest ühtlase, kes Jummal piddi ollema, et Jummalat innimeste jure, ja kes innimenne piddi olle-ma, et innimesti Jummal jure sata. — Weel ütles temma: Kui ka kei, kes önsaks sawad, sedda nähha ei sanud, kui Kristus arralunnastamist satis, siis on sel-lesinnatse seadusše wäggi ni suur, et temma keikide peäle saab, olgo nemmad kangel ehk liggi. Ja sedda ütles temma Kristusse arraleppitamisšest. — Nenda leiame siis selsinnatšel pimmedusše aial ommeti ühhe mehhe, kel-le Kristusse öppetus selgeste olli ilmutud.

§ 120. Bernard.

Kahheteistkümmene saa aasta sees elas üks mees, kes sel aial surešs walgussšeks olli. Se olli Bernard, Larwai liina kloostri üllewataja. Temma sündis Pur-gunda maakondas, Montaine küllas, aastal 1090; seä

ollid temma wannemad jummalakartlikkud moisaranne-
mad. Lapsest sadi armastus temma jummalakartust,
mis on keige tarkusse hakkatus, ja õppis keif koli õppi-
misfed sure usinussega. Et ennast täieste Jummal
holeks tahtis anda, sepärast läks temma ühte floostri,
et kül temma wannemad selle wästo seisid, ja olli seal
omma ello sees wägga kassin. Temma olli keige Giro-
pa Ma sees omma tarkusse pärast kulus; keigefuremad
auammetid pakkuti temmale, agga temma ei tahtnud
ühteinust, ja et iggaüks tedda auustas, siis olli temmal
suur melerwald kunningatte ja paawstide üle. Mitto
kiriko wannemat ollid Larwai floostriis wäljaõppetud,
ja üks Pernartist õppetud mees, Eigenius nimmi, sai
koggoni paawstiks. Ja sesanma ei jätnud järrele om-
ma juhatajat au sees piddamast, ja pallus tedda mit-
toford, kui tarwis olli, et temma kui isä omma poiale
wõttaks head nou anda. Ja Pernard juhatas ja õppe-
tas tedda ka saggedaste; ja weel mitto muud asja sed-
dis Pernard, ja olli omma elloaia mitmele sureks kassuks.

Kui temma, aastal 1153, 63 aastat wanna olli,
jõi temma haigeks, ja tundis, et temma surmatund liggi
olli. Siis laskis temma monned päwad enne surma
weel sesinnatse kirja ühhe kauge sõbrale kirjutada. „Ma
ollen sinno kirja kätte sanud armastussega, ei ma woi
ütelda, rõmoga; sest mis rõdm woib ühhel innimesel
olla, kel nisuggune luggu on, kui mul? Kui ma lahjat
toito sõdn, siis ükspäinis on mul järg wähhä parrem.
Unni ei tulle mo filmi, nenda et mul wallo wahhet en-
nam ei olle. Mo jallad ja reied on paistetand, nenda
kui weetõbbes. — Agga minno seestpiddine innimenne on
sebdawisi: Waim on kül walmis, agga lihha on nõdder.
Pallu minno eest Kristusse pole, kes dala surma ei tah-
ha, et temma minno minnemist mitte ei wiwita. Kinni-
ta omma palwega üht waest, kolwatumat loma, et se
kurri waenlane mitte asfet ei leia, kus temma omma
hambaga mulle hawa woiks teha. — Needsinatse

fannad ollen minna lasfnud kirjutada, agga nenda, et
sa minno armo tutwa kae läbbi tunda saad.“ —

Nisugguste mõlemiste sees lahkus Pernard siit il-
mast, ses lotusfes, mis keikide tõsiste ristiinnimeste lo-
tus olnud. Temma isse kirjutab sest nenda: Kolme as-
ja peäle seisab minno lotus: Armastus, kes mind lapse
eest on wastowõtnud; tootusse tõdde; ja se wäggi, mis
tootusfi tõeks teeb. Sesinnane on se kolmekordne nõdr,
mis ükski ei woi katti kiskuda; mis meile taewast antakse,
et meie sedda peame hoidma, ja kellega meid Kristus isse
taewase Jäsa au sisse ülestombab. — Weel paljo ennam
olleks sest ausast mehhest kulutada olnud, agga et ruum
kassin, sepärast olgo siis sest kül, mis siin teada antud.

§ 121. Waldenserid.

Kui paawstid omma melerwalda ja woimust ükspäi-
nis kurjade innimeste üleannetusse ja jummalakartmatta
ello diendamisse ja parrandamisse pärast olleks prukinud,
siis olleksid nemmad tanno wäärt olnud. Agga nem-
mad hakkasid pea Kristusse järrelkäimisse wästo seisma,
nenda kui üksford üllemad preestrid, kirjatundjad ja Wa-
riferid Jäsa ja temma jüngritte wästo ollid olnud.
Ükspäinis pimmedust nouti takka, ja kes täieste Jäsa-
dat tenida püüdsid, neid kiusati tulle ja modgaga takka.
Sest kulutawad meile kirjad halledad fannad ja mär-
gid. Nenda ellas Luoni linnas, Prantsusfemaal, üks
rikkas ja jummalakartlik kaupmees, temma nimmi olli
Peter Waldus. Sesinnane mees näggi ühhe imme-
likko asja. Temma kõnneles omma monne sõbraga sest
õnnistusse teest, ja wata, kui nemmad kõnnelesid, siis
langes üks neist furnud mahha. Se teggi Waldusfele
suurt ehmatust, ja temma hakkas sest aiaist sedda üht as-
ja takkanoudma, mis tarwis on. Ja sest päwast jättis
temma omma kauplemist jälle, jaggas keif warrandust
waestele, ja püdis nüüd keigest wäest innimesi õnnis-

tusse tee peäle juhhatada. Agga et temma ka isse sest surest tarkusse hallikast tarkust tahtis wõtta, sepärrast laskis temma ennesele ühhe kirrikõppetaja nelli Ewangelisti ramatud Prantsuse kelesse ülespanna. Range Summala sanna luggemisse läbbi õppis temma nüüd tundma, et ristikõggodus ennamiste õige tee peält jo ärra olli tagganenud, ja temma õppetäs nüüd sedda, mis ta olli tunda sanud, ka neile, kes hinge õnnistust otsisid. Temma õppetüs leidis ikka ennam maad, ja pea kõggus temma ümber piisoke kõggodus usklikkuid hingesid, kes temmaga ühtlase nenda ellada püüdsid, kui kirjas neid käästud, kes ristinnimesed tahtwad olla. Summala sanna olli nende jallale lambiks, ja walgusfeks nende jalgete peäl. Mehhed ja naesed, piisokesed ja sured ei jätanud järrele päwa egga õse õppetamast ja õppimast. Mitto moistsid terwed ramatud pühast kirjast peast. Sa nemmad ei püüdnud sellesunnatse mailma warra, waid ollid kassina asjaga rahhul; nemmad ei läinud kõrtsudesse, egga mänge ja tantsumisse paikadesse, egga muud mailma lusti otsima. Nemmad hoidsid ennast wiha eest, pallusid Summalat ja teggid tõõd, ja püüdsid ka iggawisi teisi tõetundmisfele juhhatada. Nende waenlased kulutawad neist nenda: Nemmad käiwad ümberkaudo maiades, ja müwad omma auehted ärra, ja kui need müdud, ja pärrast nende kääst weel middagi küssitakse, siis kostwad nemmad: Weel kallimaid asjo tahhame meie teile kauba peäle anda, kui teie meid preestride kätte ärra ei anna, ja se on se kallis ja wäärt Summala tahtmisfe kulutamine.

Pea hüti Walbusse järrelkäiaid temma nimme järrele Waldenserideks. Piiskoppid kiusasid neid kangeste takka, sest et nemmad nende ja paawsti üleannetust Summala sanna läbbi laitsid, ja nende efitamiste wasto seisid. Paawst Aleksander, kes kolmas selle nimmega, pani neid ärraneemisfe alla, ja Luoni Pea-piiskop sai kääsko, nende wasto walli olla. Siis läksid Waldenserid

keiki paikadesse, ja ollid liggi keige Euroopa Ma sees laial, ja külwasid head semet wälja. Peter Walbus peitis ennast senna ja tenna, Prantsusemaal, ja leidis wimaaks Pemimaal warjopaika, kus temma ka surri. Et kül Waldenserid keiki made sees laial ollid, siiski elasid nemmad truieste ühhe mele sees; nemmad kiinitasid ühteist ramatude ja kirjade läbbi, et ükski ei pidand kiusatuses Kristust ärrasalgama. Sest neid kiusati tulle ja mõdgaga takka. Pinge liinas põlletati kolmkümmend ja wiis Maintsi liina koddanikke ärra, ja Maintsi ommas liinas kahheksateistkümmend. Traasburri piiskop laskis kahheksakümmend innimest ärrapõlletada. Nenda-sammoti surrid needki, kui esimesesl usso kiusatusse aial martrid, lotes ja uskudes, ja se mailm, mis jo pimmedusse sees olli, näggi jälle korraga walgust paistwad. Pemis-, Ungari-, Kroatia-, Salmatia- ja Weitsimaal ehhitati mitto kirikut keikide wastopanniate pilkamisfeks, ja Pemimaal loeti neljateistkümmenaa saa aasta sees Waldenseride arro liggi kahheksakümmend tuhhat. Nende waenlased andsid neist head tunnistust. Üks paawsti allam ütleb: Neid walle ussoga innimesi tunnukse nende kombedest: nemmad on waiksed ja häbbelikud, ja ei olle nende riettest uhkust nähha. — Üks teine ütleb: Nemmad on omma ello sees puhtamad kui keik muud ristinnimesed. Nemmad ei wannu ial muido, kui agga hädda ja kōhto kääsko pärrast, ja on piisut kuulda, et nemmad Summala nimme ilmaasjata suhhowõtwad; nemmad pidawad omma sanna truieste, nemmad on tõssised omma kõnnele sees, ja ühhomelelisfed wennalikko armastusse sees. — Üks kolmas tunnistab: Üks asfi on immekspannemisse wäärt, et nisugguste innimestel, kes wäljaspoolt sandid nähha, paljo tarkust ja tundmist on; nemmad moistwad keik luggeda ja kirjotada. Ei leita ühtegi last, kes ommast ussust selget tunnistust ei woiks anda. Sa keik ommad maksub makswad nemmad ausaste ja digel aial, nenda kui kohhus.

Risuggust wilja kandis se ellaw usf Jესusse Kristusse sisse, kes ennesele ka selsinnatsel pimmedusse aial kohtlasid teenrid hoidis.

§ 122. Suhhan Wilew.

Risuggust usko, kui Waldenseride ka olli, leiti kül piisut; surem rahwa hulk olli keif ebbausso pimmedusse fundmusse al. Olli kül tarfu ja waggu mehhi; agga ei olnud neid paljo, kes arwalikkult paawsti ja mu oppetajatte waimo tiggedusse wasto olleks julgend miinna. Hakkas nüüd ommeti üks targa ja terrase melega mees, Inglišmaal, aastal 1360, mitme walledoppetusse wasto seisma, mis keikidel jo ommaks olli woetud. Se olli Suhhan Wilew, Inglišmaal, Dkswuri liina sure koli oppetaja. Üksford teggi temma jutlust, ja ütles: Roma kirrik ep olle mitte teiste kirrikutte Pea; Peetrus ep olnud mitte ülem, kui teised Apostlid, ja paawst on teiste kirriko wannematega ühhesuggune. — Mendasammoti julgeste rakis temma ka munkade ülleannetussest, ja karistas omma sannadega issearranis neid, kedda kerjajamunkaiks hüti, ja nimmetas neid waimolikkuiks laisflejais. Kristus ja temma Apostlid on keiki käslnud omma Pead tõga toita, ja ükspäinis waeste, haigede ja nõdradele andi anda. Sedda woib iggailks armada, et paawst ja munkad Wilewit kangeste wihkasid ja takka kiusasid, ja liati separrast, et temma oppetust wastowoeiti, ja et ta Summala sanna polest wägga tark olli, kes Waimo modgaga (Summala sannaga) wahwaste waenlaste wasto sõddis. Kui waenlased jo mittokord asjata temma peale käisid ja kippusid, läks se neil wimaks ommeti korda, tedda kui üht seggase oppetusega innimest huffamoista, ja tedda heideti kolitaja ammeti peält ärra. Wilew kannatas sedda waikse melega, ja ütles: Summal on minno tunnistusmees, ja teab, et minna Summala au ja ristikogodusse waggadust nouan, Sum-

mala sanna auuks ja Kristusse kässo täitmiseks. — Ommad wiimsed päwad sai Wilew rahho sees lõppetada; temma surri Lutterworti liinas ärra, aastal 1384, kus ta pärrast kirrikodoppetajaks olli sanud, ja kus temma nisammoti selle pimmedusse wasto sõddis, mis temma päiwil rahwa seas olli, ja kus temma ka piibli ramato Inglišma kele üllespanni. Temma sured kirjad said temma järrelkäiatte läbbi keige Giropa Ma sees laiale lautud, ja issearranis Pemimaal, ja saatid keikis paikus walgust. Agga waen temma wasto ei jänud ka pärrast temma surmagi seisma. Aastal 1410 põlletati temma kirjad Dkswuri liinas ärra, ja aastal 1428 kaewati ka weel temma luud maast üles, ja põlletati ärra, ja se tuhl heideti senna jõkke, mis Dkswuri liina alt läbbijookseb. Agga siiski anti temmast, pärrast temma surma, head tunnistust, ja Dkswuri suur kool tunnistas temmast, aastal 1406, arwalikkult, et keif temma wiisid ja kombed, temma ello otsani, wahwad ja kido-waart, ja keif temma ello lapsepõlwest surmani õige olnud, ja et ta keif pühha kirja wäe läbbi ärrawoitnud, kes Kristusse usfoppetust teotanud.

§ 123. Suhhan Hus.

Wilewi kirjad saatid issearranis Pemimaal paljo kässo; sest seal loeti neid saggedaste Pragi liina sures kolis. Ja Summal ärratas üht meest, kes keige mailmale tõt ilmakartusfeta kulutas. Se olli Suhhan Hus, sündinud 6mal Heina ku päwal, aastal 1373, Husineki liinas, Pemimaal. Temma isä surri jo waratselt ärra, ja tedda oppetati ühhes floostreis munkest. Pärrast läks temma Pragi liina sure koli, kus Summal temmale paljo heateggiaid andis. Rahhekümmenal aastal (aastal 1393) sai temma kolidoppetajaks, ja kolme aasta pärrast Pragi liina sure koli majistriks, se on — oppetusse tundmise meistriks. Summala armo

lábbi õppis temma pea tõe ja seggadusse wahhel wahhet piddama, ja kirjotab ennese ümberpõõrnisest nenda: Ka minnagi olin selle armsa ma ilma lusti ja rõõmu abhelus kinni senni, kunni Jēsand mo peäle wimaks armo heitis, ja mind armotumat ja willetsat omma ennese himmude orja minno tahtmist wāsto ārrapeāstis, keft Sodoma tulle seest. Siis alles sain ma waeseks ja rusuks pekstud, ja hakkasin, Summala sanna kartusse ja wārrisemisega tāhhelepannes, nendesinnaste tarkuste warrandusfi immeks pannema, ja ütlesin: Oh, ja iggawenne Summal, Jēsusse Kristusse Jēsa, ārra anna mulle mitte sedda, mis mo silma ees armas on.

Aastal 1402 sai Hūs Pragi liinas kirrikõõppetajaks ühhe kabbeli peäle. Ja kuida temma seäl Summala sanna kulutas, seft annab üks temma waenlasist kaunist tunnistust, üteldes: Temma tõemelelinne ello, ja temma lõbbus olleminne iggāühhe wāsto, kulutawad kangeminne kui keikide keel. — Sel aial said ka Wilewi kirjad temma kätte, ja temma sai nende lābbi weel ennām julgust, ja olli wahwa keikide efsitajatte wāsto seisma. Agga pea hakkati tedda kangeste takkafiusama. Wilewi kirjad põlletati Pragi liinas ārra, ja tedda sunniti walleks tunnistama sedda, mis ta olli õppetanud. Agga temma ütles: Minna tahhan sedda tōt, mis mulle pūhhast kirjast ilmutud, surmani finnitada, et ma tean, et se iggaweste jāāb, ja woimust saab. Ja kui ma Summala silma ees ollen armo leidnud, siis wōttab temma mind martride õsališeks tehha. Misfuggune woitleminne woib armsam olla, kui sefinnane? — Wimaks panni paawst tedda ārraneedmisē alla, ja et sel aial, aastal 1414, keft kirikowannemad Konstanfi liinas kōus ollid, siis pididi ka Hūs senna minnema. Summala nimmel lāks temma senna. Omma kōggodusēle kirjotas temma: Mis on meil waia, kui meie Kristusse pārrast mapēālsed warrandusēd, sõbrad, mailma au ja waewalist ello kautame? Kes Kristusēle surreb, se maitseb iggawest rõõmu. And-

ko meile meie Dnisteggia Jēsus Kristus keikile seddajinnast rõõmu! Kūl temma annab mulle rammo, et ma wangipõlwe ja surma ārrapõlgan. Ehf woib kūl olla, et teie mind ennām Pragi liinas nāhha ei sa; agga iggawesse au sees wōtko meid Summal üht teise jure sata. Ühhe rātsēppa (Andreasē) sannab piddas temma meles, kes tedda nende sannadega olli Summalagga jātnud: Summal olgo teiega! Seft se woib kūl waewalt sündida, et teie terwelt sate taggasi tulla, kallis ja tõe armastaja Juhhan.

Kui temma kolmandamal Salwe ku pāwal Konstanfi liina kirriko torni otsad nāggi paistwad, siis ütles temma rõmoga: Dns Summal meie poolt, kes woib meie wāsto seista! Konstanfi liinas sai temma pea, et temma paawsti kāsso jārrele ei woinud tehha, ühte niiske ja haifewa wōlwitud hōnesse heidetud, kus temma kaua aega oimane seisis, kunni temma wimaks haigeks jāi. Keigefugguste kannatamiste sees kirjotas temma omma sõbradele nenda: Nūūd alles õppin minna diete Summalat palluma, ja Kristusse ja nende pūhhade martride kannatamist tundma, ja selle peäle mõtlema. — Wimaks tulli ka Ungarima Keiser Sigismunt, ja Hūsfi peäle moistfid nūūd kōhhut, 7mal ja 8mal Jāni ku pāwal, aastal 1415, 34 kardinali, 20 Pea-piiskoppi, 160 piiskoppi, 250 prelati, 4 kuurwūrsti, 20 hertsogi ja 80 krahwi. Agga et temma mitte sedda, mis temma kui tōt Summala sanna seest olli leidnud, walleks ei woinud tunnistada, widi tedda jālle taggasi wangihōnesse, ja temma otis pitkifilmi surma. Ühhes ramatus, mis temma 23mal Jāni ku pāwal kirjotas, ütleb temma: Sureks rõmufs on mulle sefinnane Kristusse sanna, mis temma (Luk. 6, 22. 23.) ütleb: Dnsad ollete teie, kui innimesēd teid wihtawad, ja kui nemmad teid ārralahutawad kōggodusēs, ja laimawad, ja põlgwad teie nimme, kui ühhe pahha nimme, innimesē Poia pārrast. Rõmustage sel pāwal, ja hūppage; seft wata, teie palft

on suur taewas. — Oh hallastaja ja armolinne Kristus, hoia isse meid nõdro; sest kui sinna ei hoia meid tiggedusse eest, siis ei woi meie mitte sinno järrel käia.

— Agga 5mal Heina ku pawal küsis Keiser temma käest wimist otjust. Silmaweeaga ütles Hus: Minna hüan Summalat tunnistusmehheks, et minna teigest süddamest walmis ollen ennast omma mõttest ümberpõrma, kui kegi mulle pühast kirjast parremat tunnistust annab. Kui Hus sedda sai üttelnud, kulis temma, et hoomne pääw temmale pididi surma toma.

Sa kues Heina ku pääw, aastal 1415 — temma sündimise pääw — sai temma surma pawaiks. Esialt loeti temmale temma surma Konstanzi fures kirikus ette. Sa se peäle heitis temma omma põlwele peäle, ja pallus Summalat, ütteldes: Jesand, sinna üksi tead, kas needsinna sed mo peäle diete kohhut moistwad. Pärast pallus temma, et Summal temma waenlastele keif wõttaks andeks anda, mis nemmad temmale pahha teinud. Wimalis pannid nemmad temmale ühhe pabberist kroni pähha, mis hirmsa kurrati kuiudega malitud olli, ja ütlesid: Meie anname sinno hinge põrgo, kurratide kätte. Hus kostis: Agga minna isse annan omma hinge Jeesuse Kristusse kätte, kes üksford koggoni kibbowistust kroni kandis. See peäl, kui tedda surma paika widi, näggi temma ommad kirjad ärrapõlletawad. Kui temma omma surma paika sai, langes ta põlwele mahha, ja lugges: Jesand, sinno kätte annan ma omma waimo! Nuttes jättis temma ommad sõbrad Summalaga. Pärast widi tedda puurida peäle ärrapõlletada, känd seuti selja tahha, kehha kue kõiega, ja kael ahhelaga posti külge kinni. Sa kui nemmad puurida pididid põllema pannema, siis küsisid nemmad temma käest weel, kas ta omma seggast usko wõttaks ärrawanduda. Agga temma ei teinud sedda mitte. Kui tulli põllema pandi, hakkas Hus elleda healega laulma: Jeesus Kristus, sinna ellawa Summala Poeg, kes sa meie pärast olled

kannatanud, heida armo minno peäle! Sa kui temma kolmford neid sanno sai laulnud, lämmatas tedda suits ärra. — Temma tuht heideti Keini jõe peäle.

§ 124. Hironimusse surm.

Aasta pärast sai seälsammas liinas, neistsinnastist mehhist, kui nemmad ta kous ollid, ka üks Husi sõbber, Hironimus nimmi, Pragi liinnast, puurida peäle pandud ja ärrapõlletud. Sest temma tahtis Husi eest Konstanzi liinas seista, ja tedda heideti tükkiks aiaks wangi torni. Pärast Husi surma said nemmad tedda kawalusse ja ahwardamisse läbbi ärrapetta, et temma kirja läbbi Willewi ja Husi kirjad ärrapõlgas. — Agga pärast sai Hironimus julgust, ja tunnistas, et temma hirmo pärast nende kahhe ausa mehhe kirjad walleks tunnistanud. Sa kui temma selle peäle wägga kindlaks jäi, siis widi tedda 30mal kehhe ku pawal puurida peäle, ärrapõlletada. Pauldes ja luggedes läks temma omma surma paika, ja senni, kui temma waenlased puid kofkorjasid, laulis temma sedda laulo: Se joulo pääw on rõmust suur. Pärast lugges temma sedda ussotunnistust, mis § 105 ülespandud, ja ütles nende wasto, kes temma ümber seisid: Mo armad, teile olgo teada, et minna muud ussotunnistust ei tunnista, kui agga seddasinnast, mis ma praego ollen luggenud, ja et ma keif ussun selgest süddamest, mis iggauhhe dige ristiiinimesse kohhus on. Minno surma sü on ükspäinis se, et ma sedda heaks ei kida, et Hus, kes dige ja jummalakartlik mees olli, on sanud ilmasüta huffamoistetud. — Sa kui üks neist waenlastist rita temma selja takka tahtis põllema panna, nenda kui wiis olli, siis ütles temma: Panne agga mo filmade ees tulli põllema; sest minna ei kardata teie tähja tuld, mis mo hingele middagi ei woi tehha, ja sedda ihho waewa tahhan ma rõmoga kanda, et mo hing woiks armo leida. Kui tulli

jo põlles, pallus temma weel Jummalat, üteldes: Oh Jēsand, keigewāggewam Jummal, heida armo minno peäle, ja anna mulle mo pattud andeks! Jēsand, sinna tead, et ma sinno tōt ja jummalikko Waimo sanna olen armastanud.

Nemimaal satis nendefinnaste tōetunnistajatte surm paljo tulli, ja touis sellepārraft koggoni sōdda, mis aastal 1420 hakkas, ja aastal 1434 lõppes. Tōssifed Husi õppetuse armastajad heitsid wimaks koggoni isefeltsi, aastal 1457, ja ellasid kui üks koggodus Lesia māggede peal, kes täieste nenda ellada tootasid, kui nende õppetaja Hus. Nemmad nimetasid ennaft üks teisega wennaks, ja keif, mis neist teada on, kulutab, et nemmad puhtaste Jēsanda Jēsusse Kristusse armõppetust mōda ellasid, ja keikis kiusatustes kindlad ollid omma usso sees. —

Kuida ristikoggodus hukatusse sisse olli langenud, sedda kulutab meile Waldenseride, Wiktewi, Husi ja Hironimuse järg. Sedda, mis pagganad essimeste saa aastade sees ristirahwale teinud, teggid nüüd need, kes ennaft ristiinnimeseks nimetasid, neile, kes õigel wiisil Kristusse järrelkäiad püüdsid olla; ja wois neist käl ütelda, mis Apostel Paulus (Rom. 1.) pagganaift ütleb: Nemmad on Jummal tōt teifite pōdrnud walle sees; ja otsego nemmad ep olle mitte holind Jummalat diete tundmast, nenda on ka Jummal neid üleannud ühhe kōlwatuma mele sisse, sedda tehha, mis ei sünni. — Tah wiist, pimmedus kattis maad, ja pillane pimme rahwast. Se Jummal sanna, mis ristirahwa seas rohkeste peab ellama, olli neil koggoni tundmatta. Paawst ja temma allamad hakkasid nisuggust hirmust Jummalat teotamist prukima, et nemmad innimestele rahha parrast nende pattud andeks andsid. Sest paigast, kus se waimolikkude õppetajatte üllem ehk wallitseja ellamas olli,

ütleb jo üks paawsti sõbber nenda: Keikide ristikoggoduste seast on Roma liinas keigennam pahhandust ja seggadust, ja keigefugguse ülcannetusse algajad ellamad seal.

Agga Jēsand olli ennaft walmistanud, et temma omma ärrahawitad ristikoggodust pidid katsuma minnema. Kui pimme õ sai mōdalainud, hakkas siis jo koitma, ja Jēsanda pallest walguis paistma.

§ 125. Martin Lutterus.

Aastal 1483, läks üks mäetōteggia, Hans Lutterus nimmi, Mōra küllast, mis on Eifenaki liina liggi, Eisleebna liina ladale. Temma emmand, Margareta, läks temmaga. Ja Eisleebna liinas sündis Hans Lutterusse emmandal 10nemal Salwe ku pāwal üks poeg, kedda warssi teisel, se on — Marti pāwal ristiti, ja temmale se nimmi Martin pandi. Sestinnatsest lapsoksest on Jummal targa nou järrele se jummalakartlik mees, Martin Lutterus sanud, kes ni kui Paulus, Jummalale üks ärrawallitsestet asti pidid ollema, ja Jēsanda nimmele au saatma. Hans Lutterus läks parrast Mansweldi liina, ja seal sai se piisoke Martin omma essimest juhhatamist, ja temma wannemad kaswatasid tedda kartusse ja Jēsanda maenitsemisse. Et Martin hästi õppis, sepārraft wiis tedda temma isä essite, aastal 1497, Magdeburri liina kōli, ja aasta parrast Eifenaki liina. Aastal 1501 läks Martin Lutterus Erwurti liina sure kōli, kus temma ennesele sure holega tarkust noudis. Ja Jēsand õnnistas temma holekandmist; sest temma pallus Jummalat, ja teggi tōd; nenda kui temma isä ütleb: Kes holega Jummalat pallub, sel on ennam kui pool kergem õppida. So aastal 1503 sai temma majistriks, ja wois nüüd õppida, mis temma ial tahtis, ja temma pidid siis isä tahtmist mōda kāsotundjaks õppima. Agga selle asja peale ei olnud temmal koggoni

himmo; ja kui ükskord ühhe tee peal walt temma sõbra Aleksiuse mahhaldi, siis hakkas temma enuast maailma asjust foggoni emal tahtma hoida, ja läks aastal 1505 Erwurti linnas ühte kloostriisse, misga temma isä kül rahhul ei olnud. Kloostriis pididi Lutterus eksiõttas rasket tööd teggema, nisuggust, mis ükski tehha ei wõtnud, ja pididi ka mittokord kottiga mõda liina andi ot-simas kaima. Agga siiski otsis Lutterus pühha kirja hõlega läbbi, kui temmal piisut aega olli, ja noudis tõssise waimoga Summala melepärralist ello; agga pididi öiete tundma õppima, mis Apostel Paulus (Rom. 7.) Waimo ja lihha woitlemisest kirjotab. Ja temma ütles mittokord ommas sures hinge ahhastuskes: Oh, minna õnneto innimenne, kes wõttab mind sellesinnatse surma ihhuft ärrapeasta! Temma püdis omma hingele iggawisi rahho sata; temma paastus, pallus Summalat, ja seisis wahhest mitto päwa üksijärgi ommas kambris luffo tagga, ja olleks kül peagi nälga ärrasurnud, kui temma sõbrad uft polleks lahtimurdnud. Temma hinge ahhastuskes tedda ühhe wanna kloostri wenna kõnne jahutas, kes temmale sest usso wäest rakis, ja tunnistas, et meie mitte omma teggude läbbi õigeks moistetud ei woi sada, waid et agga ükspäinis uff on, kes mailma meie sees- ja wäljaspool ärrawoidab. Sest aiaft hakkas temma sees usso walguis paistma, mis Jeesand temmale ikka selgemaks teggi, nenda et ta seks sai, mis ta sanud on. Aastal 1508 kutsus tedda Sakseni kuurwürst Wittenperri sure kōli üllemaks õppetajaks, mis aastal 1502 olli ehhitud, kus temma omma kuuljatele pühha kirja ärraselleitas.

Aastal 1517 tulli senna male üks munk, Tuhhan Tetsel nimmi. Se aias hähbemattal kombel sedda pattude andeksandmisese kaup, ja müüs rahha pärrast pattude andeksandmisese ramatuid, mis patto wõllad pididdi ärrakustutama. Temma ütles: Pattude andeksandminne on keigekallim ja üllem Summala and; se punnane an-

deksandmisese ristikenne on nisanma paljo wäart, kui Kristusese rist. Kristus on keit wallitsusese otsust paawsti kätte annud, ja ei olle temma ennesel mailma otsani middagi tehha; ja minna (Tetsel) ei tahha omma taewalikko au mitte Peetrussega wahhetada, sest ma ollen pattude andeksandmisese ramatude läbbi paljo ennam hingesid õnsaks teinud, kui temma; ja kui kellegi furnule pattude andeksandmist ostetakse, siis lähhab selle hing sest tunnist pörgust taewa, kellele sedda andeksandmist ostetakse. — Tetsel müüs ka nisuggusid pattude andeksandmisese ramatuid nende pattude tarmis, mis kegi alles tahtis tehha, ja ka pima ja woi ramatuid neile, kes paastumisesse aegas pima ja woid tahtsid süa. — Ja kui Tetsel ükskord Leipfiki linnas olli, tulli temma jure üks moisnik, Jüterpocki liina jurest, ja küsis, kas temma nisugguse patto peale andeksandmisese ramatut woiks sada, mis temma eddespididi tahhab tehha? Se peale tõstis Tetsel õllasid, ja mõtles, et se kül üks suur asji pididi ollema, ja lubbas siis ommeti, kui ta temmale kolmkümmend hõbberubla pididi andma. Se moisnik maksis sedda warfi wälja, ja sai andeksandmisese ramato. Ja Tetsel pididi ka warfi Leipfiki linnast ärraminne, ja sedda teadis se moisnik. Kui nüüd Tetsel pea minnemas olli, siis wõttis se moisnik ennesega hulga mehhi, ja läks nendega ruttades ühte metsa paika Tetseli ette. Ja kui nüüd Tetsel senna paika jõudis, kus sesinnane moisnik omma meestega tedda warritsemas olli, siis läks temma nendega Tetseli peale, satis temma kilda ärra, wõttis temma rahhalaeka ka ärra, ja peffis tedda armotumal kombel, ja ütles naerdes: Sesinnane on se pat, mis ma tahtsin tehha, ja mis eest ma sulle kolmkümmend hõbberubla tükki andsin. Se peale sai Tetsel wägga wihhaseks; agga se moisnik ütles, tedda pilkades: Ehk ei olle minno tö pahha, ehk on teie kaup pettusese kaup. Ja Tetsel kaebas temma peale. Agga kui se moisnik keit sedda asja kohto ees üllesrakis, ja

Tetfeli omma andeksandmisse ramato näitis, siis lasti tedda lahti. Ja pärast wiis se moiski Tetfeli rahhalaeka diiskades ja sure rõmoga Jüterpocki liina, kus sedda tannapawani mallestusseks on hoitud. — Misfugust kahjo se ülleanneto tō satis, sedda sai Lutterus saggedaste teada, kui rahwas pihitil käisid; sest mitto temma foggodussest, kes ennestele pattude andeksandmisse ramato ollid ostnud, ei arwanud ennestel ennam meleparrandamist tarwis ollowad, sest et nemmad jo muidogi lootfid õnsaks sawad. Se teggi Lutterussele paljo haiget. Ja temma panni sepärast 31. messei Roja ku päwal, aastal 1517, Wittenperri sure kirriko seina külge ühheksakümmend ja wiis kirja, mis rahwa meelt sest surest eksitussest piddid ümberpöörma. Esimenne kirri olli nenda: Kui meie Jssand ja Dppetaja, Jesus Kristus, ütleb: Parrandage meelt, siis tahhab temma, et keik, kes temma sisse uskwad, ommad pattud siin Ma peäl allati peawad kahhetsema. Kues kirri: Paawst ei woi mitte patto andeks anda j. n. t. f. Seine kirri neljatkümmend: Needsinnatsed lähhawad keige omma õppetajatega kurrati kätte, kes arwawad, et neil andeksandmisse ramatude läbbi täis õnnistus käes on. — Ja wimaks liislas temma need sannad weel senna jure: Kristusse pärast pallun minna keiki ja iggahiht, mulle parremat teed näidata, sest ni jultund ei olle minna, et minna ennast keikidest targemaks pean; ja ei olle ka ni moistmatta, et ma sedda kallist Summala sanna ärrapöörda lasseksin tühja juttude läbbi, mis innimeste tarkus on ärraawwanud. — Ni kui walt, hakkatasid need kirjad keikide waimo põllema. Kahhe nädalaga ollid need keiki Saksama raiade peäl, ja kue nädalaga keige Giropa Ma sees tutwad. Keikis paikus tehti wahhet. Muist heitsid Lutterusse pole, muist paawsti pole; ja üks herera, kes Italiamaalt Saksamale läks, aastal 1519, tunnistab, et temma ikka kolm leidnud, kes Lutterusse poolt, ja üht, kes paawsti poolt olnud. — Sedda kur-

jeminne hakkas ka nüüd pappide ja munkade wiha põllema; sest nenda kui se tark ja õppetud Erasmus ütles: Kahhe asja sees on Lutterus liga teinud: Temma on paawsti aujarge ja munkade kõhto finnihakkunud. Agga Lutterus olli omma asja sees julge ja kindel, sest se olli Jssanda asfi. Se läbbi teggi temma keikidest wahhet, kes enne paawsti üllekohto wasto ollid sõddinud, et temma mitte ükspäinis julgussega üllekohto wasto ei sõddinud, waid kulutas ka ülle keige asjade tōt, se on — sedda iggawest tōt, et Jesus Kristus mailma sisse on tulnud, pattusid õnsaks teggema. Esinnane olli se keigeüllem dige usso üllewõtmisse õppetus, kelle peäl temma, kui kaljo peäl, seisid. Omma sõbra Suhhan Staupitfile kirjotas temma: Minno Jssand Jesus Kristus wadago peält, kas esinnane tō, mis ma teen, temma woi minno teggeminne on, ilma kelle tahtmisseta ka paawsti keel ei sa räkida, mis ta tahhab; kelle käes ka kunninga südda on. Ei ma tea omma waenlastele, kes mind ahwardawad ja mo peäle kippuwad, muud wastada, kui agga se ühhe sanna: Kes waene on, ei se kardada keddagi, sest temmal ei olle middagi hoida. Ei mul polle rahha egga warra, ja ei tahha ka mitte. Ükspäinis se ainus paljas ihho, mis mitme hädda ja willetsusse läbbi on nõdraks jänud, on weel alles; tapwad nemmad sedda ärra, siis saatwad nemmad mind sedda enneminne taewa. Olgo mulle sest kül, et mo kallid Jssand Jesus Kristus mulle armsaks ärralunnastajaks ja üllemaks preestriks on, tedda tahhan ma auustada ja kita, ni kaua kui ma ellan. —

Et nemmad kül Lutterust eksitada püüdsid, et ta omma sanna piddi taggasi wõtma, siiski ei sanud nemmad sedda tehha; sepärast panni tedda paawst ärraneedmisse alla, aastal 1520, 15mal Jani ku päwal. Siis wõttis Lutterus se julgusse, et temma 10mal Joulo ku päwal, enne lounat kello ühheksa, paawsti ärraneedmisse kirja ja muud paawsti kirjad, keige Wittenperri sure

koli nähhes, ärrapõlletas, ja heitis neid nende sannadega tullesse: Et sinna Jhoma pühadele olled tülli teinud, siis tehko sulle iggawenne tulli tülli, ja põlletago sind ärra. (Jof. 7, 25.) Selle mehhise teo pärast diiskasid Lutterusse sõbrad, agga temma waenlased aiasid wahto. Nüüd püüdsid paawsti felttimehhed Lutterust kül rahha ja aunimmede läbbi arwatelleda, et ta wait pididi jama; agga ei se lainud neil korda, ja kirjotasid kurwa melega Roma liina: Sefinnane Saksama lojus ei tahha rahha egga auammetit wastowõtta.

§ 126. Rigipääw Wormsi liinas.

Neil päiwil olli uus Saksama Keiser Kaarl, wies selle nimmega, tootanud Wormsi liinas üht rigipäwa piddada, mil keif rigi asjad piddand selletud sama, ja kus siis ka Lutterusse assi pididi selgeks tehtama. Lutterusse sõbrad ollid temma pärast wägga kurwad, sest neil olli Hussi surm meles. Agga temma isse ei pannud sest miksiki, ja läks rõmoga Wormsi liina, et ta kül alles sojatowwest olli terweks sanud. Omma sõbra Melantoni jättis temma nende sannadega Summalaga: Kui ma ennam taggasi ei tulle, ja mind mo waenlased ärratapwad, siis wannutan minna sind, mo armas wend, et sa mitte järrele ei jätta õppetamast ja tõe sisse kindlaste jamaft. Sinno käes sünnib keif assi weel parreminne. Sepärast ei olle siis minnuft paljo kahjo; sest sinna jääd weel ellama. Sinna olled Jesandal wahwam sõddamees. — Tee peäl, fenna minnes, püdis keif rahwas sedda meest nähha sada, kes paawsti wasto julgend hakkata. Keikis paikus õõldi temmale, et temma peäle rist ja willetjus pididi tullesse. Agga temma ütles: Kui mo waenlased tuld teeksid Wittenperri ja Wormsi wahhele, mis ka taewast sadik ullataks, siiski lähhan minna fenna Jesanda nimmel, ja lähhan tiggedusse hamaste wahhele, kulutan ja tunnistan Kristusse nimme,

ja annan temma kätte otjust. — Weel ennego Lutterus Wormsi liina sai, maenitses tedda temma sõbber Spalatin, et ta selle hädda sisse ennaft ei piddand andma. Agga Lutterus ütles: Wormsi liina on mind kutsutud, ja fenna pean minnema; ja kui seal ka ni paljo kurratid olleksid, kui kuttufsete peäl kiwra, siiski lähhaksin minna fenna. — Wisugguse kindla ja mehhise melega läks Lutterus Wormsi liina 16mal Jürri ku päwal, aastal 1521. Ja ennam kui kaks tuhhat innimest saatsid tedda fenna kotta, kus temma asfet pididi jama. Teisel päwal kello nelli, pärast lounat, pididi Lutterus rigipäwa peäl ollema. Rahwa tungimisse pärast pididi Lutterust ühhest kõrwalisest uksest sure tuppa widama. Ennago temma sisse läks, ldi üks kulus sõdapealik temma õlla peäle, ja ütles: Munkakenne, munkakenne, sa käid nüüd üht rasket teed, mis minna kül keigekangemas lahingis mitte polle käinud. Agga kui sa omma asja selgeste tead, siis minne Summala nimmel eddasi, ja olle julge, ei Summal jätta sind mahha. — Nüüd läks Lutterus sure kohto tuppa. Seal ollid istumas: Keiser Kaarl, 7 kuurwürsti, 24 hertsogi, 8 markkrahwi, ennam kui 30 piiskoppi, üks paawsti ja wiis kunninglikko üllemat, ja weel peäle 200 (kaksfadda) suurtfuggu meest. Ja eestkoiast ja afnade peält olnud liggi wiis tuhhat innimest waatmas. Se peäle küsiti Lutterusse kääst, kas temma need kirjad, mis ühhe toli peäl ollid, ommaks pididi tunnistama, ja kas ta sedda, mis nende sisse ülespandud, walleks tahhab tunnistada? Ja Lutterus kostis: Need ramatud pean minna kül ommaks tunnistama; agga se teine assi, kas ma ommad kirjad walleks woi tõeks pean tunnistama, se on usfo ja hinge õnnistusse assi. Sepärast pallun ma armolikko kohto kääst aega järrele mõttelda, et ma diete woiksin kosta. — Siis lasti tedda selle käsfoaga ärramiina, et ta teisel päwal jälle ette pididi tullesse. Teisel päwal, õhto kello kuus, kutsuti tedda ette. Nüüd ütles Lutterus, et ta

ommad kirjad mitte walleks ei woi tunnistada. Siis astus ette Juhhan Et, ja küsis temmalt lühhidelt, kas ta ommad kirjad walleks piddi tunnistama, woi mitte? Se peäle kostis Lutterus: Et mo käest üht otsekohhest kostust. tahhetakse, siis tahhan minna sedda anda, kennel ei sarwi egga hambaid ei pea ollema: Minna ei ussu paarwsti egga temma koggodust, sest mollemad on ekfinud, ja iseenneste wasto rätinud. Sepärrast ei woi egga tahha minna ühtegi walleks tunnistada, olgo siis, et mulle pühhasst kirjast selgeste tunnistakse, et se walle on. Sest kuida woin ma rahhul olla, kui ma omma süddame tunnistusse wasto teen. Siin seisn ma, muud ei woi minna, Jummal aitko mind! Amen.

Sõbrad ja waenlased pannid nisuggust Lutterusse mehhist tunnistust immeks. Lutterusse aus mawallitseja, kuurwürst Pridrik, olli isefääraniis rõmus, ja ütles omma koiaõppetaja Spalatini wasto: Wata, kui hästi on isä Martin tänna Keisri ja rigi ees kostnud. Ka Keiser ütles immeks panne: Sefinnane munt rägib ilma kartusfeta ja julge melega. — Agga teisel päwal (19mal Aprili) tunnistas Keiser Kaarl jo Lutterust seggase õpetusfega innimeksfeks; agga sedda tootud ülespiddamist piddi temma fenni sama, kui ta piddi käsfo sama, koio miina. Agga kui Lutterusse waenlased selle wasto seifid, siis ütles Keiser: Kui ka keif mailm peaks wallekama, siiski peab Saksama Keiser omma fanna piddama. Ja Keiser andis temmale weel kuus päwa (25mas Jüri ku päwast sadik) ülespiddamist Wormsi liinas, et würsid ja muud moistlikkud mehhed tedda piddid melitama, et ta ommad kirjad wõttaks walleks tunnistada. Agga kui se ühtegi ei maksnud, kästi Lutterust koio miina. (Ja need, kes temmaga ollid tulnud, need piddid tedda ka Keisri käsfo peäle arrawima temma koio.) Kui nüüd Lutterus sedda kulis, siis ütles temma: Nenda kui se Jssanda mele pärrast on olnud, nenda on se sündinud; Jssanda nimmi olgo kidetud ja auustud!

§ 127. Lutterus Wartburri lossi peäl.

Siis läks Lutterus rõmoga Wormsi liinast ärra, ja temma südda olli rahhul, et temma Keisri ja temma rigi ees Jssanda asja ustawalt tunnistanud. Kolman-dama Lehhe ku päwa õhtul läks temma omma wenna jure Mõra küllasse, ja piddas temma jures õmaia. Ja kui temma teisel päwal seält ärraläks koio pole minnema, ja üht kõrwalist metsa teed kaudo piddi minnema, wata, siis tullid wiis ülemat pealikfut ratfa aiades nende wasto, piddasid Lutterusse wantrit kinni, wõtsid tedda wantrist wälja ja pannid ühhe hobbose selga istma, ja läksid temmaga aiades omma teed. Nemmad läksid metsadest ja laantest läbbi, ja õhto kello 11 sai Lutterus ühhe sure lossi peäle, mis kõrge mää otsa olli ehitud. Se olli se kulus Wartburri loss, wiis wersta Eifsenaki liinast emal, kus ümberringi paks mets käwis. — Sedda olli Lutterusse tark mawallitseja nenda seadnud, et ta omma waenlaste eest piddi kõrwale sama. Ja keif arwasid nüüd Lutterust surnud ollewad, ja temma waenlaste esfinenne wiha kaddus kui suits ärra. Lutterus sai seäl lossis ommale ühhe kambri, ja keif suggu ramatud ja muud head asjad. Agga wäljaspididise ello polest piddi temma nendasamoti ollema, kui teifedki ülemad pealikfud, piddi omma habbeme käswada lastma ja mõdka kandma.

Siin kõrge näggusa lossi peäl, mis Lutterus ka omma Patmusfeks hüdis, teggi temma wiwimatta tööd, ja kirjotas seäl ue testamenti ramato Saksakelesse. Pärrast kirjotas temma omma sõbrade, Melantoni ja Pughage, abbiga ka wanna testamenti ramato Saksakelesse, nenda et täis Saksakele pibel ühhes trükkiti, aastal 1534. Kümme kuud olli Lutterus Wartburri lossi peäl. Agga kui temma kuulda sai, et Wittenperri liinas hullama jo hakkatud, ja pöratsed innimesed sedda dige usfo üles-

modmisse tödd omma hirmsa wihhaga ärrahawwitama haffkanud, (sest nemmad ollid jo keis sure kirriko kuiud ärrarikkunud, ja huffatus haffas kangeste tousma) siis ei woinud Lutterus enam Barthurri lossi peäle jada, ja läks seält tuhkapäwal ärra, aastal 1522, Wittenperri liina. Ühhegi innimesse käsfi ei woinud tedda piddada, tedda aias pühha wihha Summala koia eest sõddima. Senna miñnes kirjotas temma omma mawallitsejale, et ta teadis, kuida ta temma pärrast ni wägga kuru olli, ja arwas, et temma Lutterust ei woiks kaitsta, need sannad: „Ei ma polle selle peäle mõttelnud, et ma teie käest abbi peaksin lootma. Minna arwan, et minna teid enam tahhan kaitsta, kui teie mind kaitsta woite. Ja kui ma teaksin, et teie mind kaitsta woiksite ja tahhaksite, siis ei tahhaks minna sedda kül mitte. Selle asja jures ei woi mõök abbi sata, waid Summal isse peab sedda korda saatma, ilma innimesse liamurreta. Sepärrast, kes keigeennam ussub, se woib siin keigeennam abbi sata. Et ma nüüd tunnen, et teie usso polest nõdder ollete, sepärrast ei woi minna selle mehhe teed milgikombel tähendada, kes mulle diete abbi woib sata. Kui teie ussufsite, siis saaksite Summala au nähha; agga et teie mitte weel ei ussu, sepärrast ep olle teie weel middagi näinud.“ — Nisugguse Summala wäega läks temma Wittenperri liina. Ja Jēfanda nimmel läks temmal korda, sedda ülleannetumat seltsi ja nende kārra ärratalitada, ja rahho ja õiget seadust jälle seada.

§ 128. Wilip Melanton.

Kui Lutterus omma ühheksakümne ja wie kirja läbibi, mis temma Wittenperri kirriko seina külge olli lõnud, esimesse sammo olli astunud, tõssist Ewangeliummit kuulutama, siis satis ka Jēfand, kelle nimmel temma peäle haffkanud, temmale ühe ustawa abbimehhe. — Sesinane olli Wilip Melanton, sündind Pretna liinas 16mal

Kuunla ku päwal, aastal 1497. Temma isä olli jummalakartlik ristiinnimenne, ja ammeti polest kulus ja tark sõariistade-teggia, kedda ka Keiser Maksimilian armastas. Ei olnud weel Wilip kümne aastane, kui temma isä ärrasurri, ja Wilippust nende sannadega Summalaga jättis: „Minna ollen paljo furi asjo mailmas näinud, agga se mis tulleb, on weel surem. Sepärrast pallun minna allandikkult Summalat, ja maenitsen sind, mo poeg, et sa Summalat kardad, ja omma waenlaste wasto ausaste sõddid.“ Ja Summal on temma isä allandikko palwe kuulnud, ja poeg temma maenitsemisist truiuste piddanud. Ja temma isä isä kandis nüüd selle nore Melantoni eest hoolt kaswatamises, ausatte õppetajatte läbbi. Pärrast temma isä surma panni temma tedda Parsimi liina kōli. Ja kui Melanton kolmteistkümend aastat wanna olli, läks temma Heidelbergi liina sure kōli, ja kahhe aasta pärrast Tübingi liina, ja õppis sure hōlega pühha kirja tundma, ja sai jo kahhe aasta pärrast, kui ta 17 aastat wanna olli, kōliõppetajaks. Aastal 1518 kutsus tedda kuurwürst Pridrik Wittenperri sure kōli peäle õppetajaks. Ja temma teggi sedda, nende sannadega: „Jēfanda tahtminne sündko.“ Siin olli se paik, kus temma Lutterussega paljo asjo korda saanud, nenda et Lutterus temmast tunnistab: „Minna ollen wannem, kui majister Wilip, agga ei se kēla mind, temmalt õppida.“ Ja pärrast ütles Lutterus: „Ei olle ühteainust innimest siin Ma peäl, kennel nisuggune tarkus on, kui Wilippusel; sepärrast piddagem sedda meest sureks; kes tedda ärrapõlgab, se peab ka Summala ees ärrapõlgatud ollema.“ Ja pea sündis se ka (Lutterusse sanna järrele), et tedda keikist sureks peti, nenda et igalt poolt, Prantsusse-, Inglis-, Ungari-, Italia- ja Kreekamaalt sure kōli õppiad, ja ka krahwid ja würstid temmalt tarkust õppima läksid, ja temma õppetuse almonni aasta peäle kaks tuhhat olli. Aastal 1520, 25mal Salwe ku päwal andis temma ennast abbiellusse,

ja temma abbikasa nimmi olli Kadrina; ja temma ellas temmaga kolmkümmend ja seitse aastat hästi. — Sureb on Melantoni teud kiriko-seaduste polest; ei olnud ühte waidlemist egga noupidamist Kristusse Ewangeli-ummi asjade pärrast, kus ka Melanton ei olleks nouks olnud. Suurt tööd teggi temma Lutterussega piibli ümberkirjotamisse jures, kus temma selge kelemurre suurt abbi satis. Sest ümberkirjotamisest kirjotab Lutterus: „Kus rasked tükkid ollid, ollime meie ni kimpus, et meie, majister Wilippus, Aurogallus ja minna, monnikord nelja päwaga kolmegi ridda walmis ei sanud. Et nüüd se pibel Saksa keelesse ülespandud, ja walmis sanud, woib tedda iggaüks luggeda ja sõitelda, ja sorrib wahhest muido lehta, agga ei tea sedda mitte, kuidas meie selle jures olleme waewa näinud ja hirno tunnud.“ — Üht suurt ja kallist tööd wõttis Melanton Lutterusse ja mu õppetud meestega ette, ja se olli se Augsburgi liina usso-seadmine, mis aastal 1530 Augsburgi liinas Keisri ja keige rahwa ees kui üks Ewangeli-ummi seisuste tunnistusse kirri piddi kohto kätte antama. Sefinnane kal- lis ja wäärt kirri on weel tänapäwani Ewangeli-ummi ristikogodusse tunnistus, ja Lutterus ütleb sest nenda: „Ma ollen rõmus, et ma nisuggusel alal ellan, mil Kristust nisuggusist tunnistajast selle kalli usso üleswõt- misse läbbi awwalikkult kulutakse.“ — Kui sedda uut ussoseadust paawsti kogodus wägga wihkas, siis kirjo- tas Melanton ühhe ramato, mis „Augsburgi liina us- soüleswõtmisse kaitsmisse“ nimme al trükki anti, aas- tal 1531. Keikist Melantoni ramatuist kuleme Lutterust nenda ütlewad: „Mul on majister Wilippusse-ramatud armsamad, kui ommad. Minna ollen seks sündinud, et ma kurja felfide ja kurratitega pean sõddima, sepärrast ka minno ramatud ni tormised ja sõateggiad on. Agga majister Wilippus lähhab tasafel ja waiksel wiisil eddasi, harrib ja istutab, hülwab ja kastab rõmoga, sedda mõ- da kui Summal temmale omma kallist andi (Jummalikko

tarlust) on annud rohkeste.“ Agga kuleme siis ka, mis se armas Melanton Lutterusse ramatuist tunnistab: „Pu- genhagen selletab diete sannade tähhendust, minna pan- nen sannad diete üles, ja Jonas teeb sannad kannaaks ja armsaks; agga Lutterus teeb keik üksi, temma sarna- ne ei olle ükski.“ Kui Melanton weel sedda sõddimist ja woitlemist selle ussoüleswõtmisse pärrast, aastal pär- rast Lutterusse surma, aastal 1547, olli näinud, ja paljo head Wittenperri ja Heidelbergi sure kolile teinud, ja seält koio pole olli tullemas, sai temma kuulda, et tem- ma armas abbikasa 11mal Roja ku päwal, aastal 1557, maggama lainud. Selle sannume peäle kostis temma: „Kül ma lähhan pea temma järele.“ Aastal 1560, Paasto ku sees, läks temma Wittenperri liina taggasi. Waewa ja rammotuma healega teggi temma weel mitto jutlust, ja wiimisel korral omma Jeesusse Kris- tusse, selle kalli ärralunnastaja Jeesusse pal- west. (Joan. 17.) Sürri ku 18mal Jätkas tem- ma omma reisiwodi tuppa tua, ja ütles: „Se on min- no reisiwodikenne! ni kui peaksin ma selle sees foggoni ärrareisima! Ja üks kirrikoppetaja, sest liinast, tuli temma surmawodi jure, ja tulletas temmale sedda piibli salmikest mele, mis Joan. 1, 12. ööldud: „Mi mitto, kui tedda wastowõtsid, neile andis temma melewalda, Summala lapsiks sada.“ Melanton kostis: „Sefinnane salmikenne on mo süddame külge kui kinninaelatud. Dh! Jeesand Summal, heida armo minno peäle, omma Poia Jeesusse Kristusse läbbi! Sinno peäle seisab mo lotus! Temma wiimsed sannad ollid: „Suur himmo on mul miina siit ilmast rõmoga so jure, Kristus, fenna!“ Ag- ga omma lastele ja laste lastele ütles temma weel: „Olge waggad ja kartke Summalat, kül temma siis teid õnnistab!“. Nenda läks se aumäärt mees maggama 19mal Sürri ku päwal, aastal 1560, waiksel ja rahholisfel wiisil, ni kui ta olli ellanud. Temma päwad ollid kuus- kümmed ja kolm aastat, kaks kuud ja kolm päwa.

§ 129. Dige usfo kaswaminne.

Dige usfo ülleswõtmisse tõ läks nüüd Saksenimaal ja seal ümberkaudo hästi korda; tekkis paikus ärratas Issand tõetunnistajaid, ja et ka takkafiusamist kül olli, siis kaswis usklikkude hingede arro pääw päwalt. Ta takkafiusamisses lastis, aastal 1521, hertsog Jürri Leipfiki linnas üht ramato müat ärratappa, et ta Lutterusse ramatuid olli minud; ja ühhe aasta pärast sündis se samma luggu kahhe koddanikkuga, kes Lutterusse usfo pole hoidfid. Prüsfeili linnas said Imessel Heina ku päwal, aastal 1523, kolm munka omma usfo pärast ärrapõlletud. Tulle leke sees pallusid nemmad Summalat, üteldes: „Jesús, sinna Laweti Poeg, heida armo meie hingede peäle! Ja kui neile õõldi, et Lutterus neid ärraeksitatud, siis kõstsid nemmad: Nenda on Lutterus meid teie arwatas ärraeksitatud, ni kui Jüda rahwas sedda arwasid Jesust Apostlilele teinud ollewad. — Agga need würistid, kes Lutterusse usfo pole hoidfid, teggid kehhe ku neljandamal päwal, aastal 1526, teine teisega seadust, et nemmad takkafiusamiste aial teine teisele abiks woiksid olla. Ka Lutterus isse kandis Ewangeli-ummi kaswatamisse eest omma poolt kül hoolt. Aastal 1528 kirjotas temma Sakseni linnas Saksakele katekismusse ramato, ja pärast weel mitto muud ramatut.

Aastal 1530 olli se kulus rigipääw Augsburgi linnas, kus needsinnatfed würistid ja allamad, kes ennast dige usfo sisse ollid annud, 25mal Heina ku päwal omma usfotunnistust, mis Augsburgi usfiks nimmetasse, kõhto kätte andsid, kus ses nous 3 kuurwüristi, 20 hertsogi ja würisti, 24 krahwi, 4 perrisherrat ja 35 rigiliinna ollid. Se on se tunnistus, mis üks mees, kes neil päiwil elas, keigesuremaks ja kallimaks tõõks nimmetab, tekkist neist, mis ial innimeste läbbi siin Ma peäl enne tehtud. Ja tõe polest olli se ka üks selge tunnis-

tus, mis paljo ristiinnimesfi patto unneft ärratas. Keiser pidid selle sure hulga tunnistajaille järrele andma, ja andis neile aastal 1532 usfo-wabbadust.

Neil päiwil olli jo se dige usf kangeste juurdunud mitmil mail. Weitsimaal õppetas, ühteage Lutterus-sega, Süriki linnas Wingli (§ 130.) diget usfo, ja Kenwi linna usfõppetaja Kalwinius (§ 131.) satis sedda tõõd ebdasi. Tanimaal olli Pridrik digeusfo õppetaja, ja Ddensi linnas seati rigipäwal, mis aastal 1527 olli, et Ewangeli-ummi usfolistel paawsti usfolis-tega ühhed seadused piddid ollema. Rootsimaal seadis Kustaw Wasa diget usfo, aastal 1527. Prei-simaal allandas Prandenburri markkrahw Albreht, aastal 1525, paawsti koggodust. Sotlandimaal teggi se Summala-mees, Juhhan Koks sure Summala õnnistamisses tõõd. Nenda olli ka dige Ewan-geli-ummi walguš sanud Niderlandi-, Pohla-, Un-gari- ja Sibenpürrimale; ja ka Hispania- ja Italiamaal olli jo suggu selge Ewangeli-ummi jälgi nähha, mis kül peagi paawsti pimmedusse woimusse läb-bi jälle ärrakaddus.

Nenda olli siis pole saa aasta aial furi asjo sündi-nud Summala rigi kulutamisses siin Ma peäl. Ewan-geli-ummit kulutadi nisugguses selgušses, et sedda Apost-lidest sadik polnud nähha; ja se selgušse künal olli põl-lema pandud, ja ei woinud mitte kustatud sada; sest se olli walguš Issanda käest.

Agga parrago Summal, külwas kurri waenlane ka pea umbrohto niso sekka. Ja toudid riud saggedaste, ja ka wahhest sõad ja werrewallamisses usfo pärast, mis läbbi se tõ seggati. Sedda aega ei näinud Lutte-rus mitte ennam; sest temma suri aastal 1546, Kuun-la ku 18mal päwal, ühhel Neljapäwal, kui ta kuusküm-mend ja kaks aastat, kolm kuud ja kahheksa päwa wan-na olli, Gisleebna linnas, kuhho ta weel omma asjo olli läinud toimetama. Temma suri ses uskus, mis tem-

ma olli õppetanud, ja mis sees ta olli ellanud. Mittoford ütles temma omma surmawodi peäl need sannad: Jēsa, sinno kätte annan ma omma waimo; Jēsand, sa tru Summal, sa olled mind lunnastanud ja arrapeästnud keigest patto waewast. — Ennego temma surri, kūsifid temmalt Jonas ja Keliūs: Nuwäärt ussoisfa, kas teie ikka Kristusse peäle lotes tahhate surra? Kas teie ikka sedda õppetust tõeks kidade, mis teie ollete õppetanud? Lutterus kostis sedda selgeste weel — jah — sannaga, pōris ennaft parrema külje peäle, panni tādē risti, ja heitis hinge. — Snsad on need, kes paljo digusse tee peäle saatwad; sest nemmad peawad paistma kui taewa walguš, ja kui tåhhed, ikka ja iggaweste.

§ 130. Ulrik Wingli.

Se mees, sedda Jēsand omma ristikoggodussele diget usko Weitsimale ülleswõtma olli kutsunud, olli Ulrik Wingli, sündind 1mesel Nāri ku pāwal, aastal 1484, Weitsimaal. Kui temma alles kümne aastane olli, lākitas tedda temma isfa Paasli liina kōli, ja pārrast Perniuse ja keigewimaks Wiina liina. Aastal 1505 sai temma mailma asjade arraarwamisē majistriks, ja hakkas nūūd ka Summala rigi tarkust õppima, mis tedda üks tark ja Summala sanna armastaja tundma satis. Ja Wingli kās nūūd ka sedda teed, mis temma juhataja temmale kätte olli naitnud. Temma otsis keikis paikus tōt, lugges sure hōlega pūhha kirja, isseārranis Apostli Paulusse ramatuid, ja wanna aia kirikowannematte kirju. Nenda wāssimatta kirju lābbi otsides, sai temma, aastal 1506, Klarusse liina kirikoõppetajaks. Aastal 1518 kutsuti Winglit Sūriki liina kirikoõppetajaks. Omma esimesē jutlusē sees tunnistas temma, et ta tahhab omma koggodussele nisuggune juhataja olla, kellest seinnane Jēsanda sanna tõeks woiks miina, mis temma (Luk. 12, 24.) ütleb: „Oh kui suur asji on üks

ustaw ja moistlik maiapiddaja, sedda Jēsand omma perre ülle panneb, et ta neile seātud aial roga woiks anda.“ Kaks suurt kōtoherrat, kes sedda jutlust kuulsid, ütlesid: „Se on ommeti üksford üks dige õpetaja, kül se kulutab, kuida innimenne peab ellama.“ Ja Wingli õpetas ikka peäle selgeste ja puhtaste Summala sanna. Ja kui selsammal aastal üks munk, Samson nimmi, Sūriki liina liggi omma pattude andeksandmisē kauba podi tahtis seāda, siis karristas temma seddasinnast munka selle kōlbmatta tō pārrast, ja Samson pididi seāt arrapōggenema. Aastal 1520 sai Sūriki liina wallitsusse polest seātud, et keik kirikoõppetajad omma jutlust pūhast kirjast pididid wõtma, ja sedda arraselletama; agga ei mitte mailma asjust, mis pūhha kirri kelab. Wingli olli jo mitto tuhhat järrelkäiad, ja aastal 1523 peti üks arwalik usokōnne, temma ja ta wastaste keskes. Siis kirjotas temma selle asja pārrast kuuskūmmend ja seitse kirja, ja ütleb nende sees isseārranis nenda: „Reigeullem Ewangeliummi asji on se, et Kristus meile tawase Jēsa tahmist on teāda annud, ja meid omma ilmasūta surma lābbi iggawessest surmast arrapeästnud, ja Summalaga meie pārrast leppitust teinud. — Kristus on meie digus; sest tulleb siis, et meie teud ükspäinis sel wiisil head on, kui nemmad Kristusē teud on.“ — Liggi kuusšadda innimest ollid selle waidlemisē pārrast kōus, ja tōele sai woimus. Wingli šōddis Summala sannaga waenlase wasto, ja ütles: „Ennego teie mul üht kirja Peatūkki ūmberlūkkate, peab Ma lōhkema.“ — Agga et Lutterusse ja Wingli õppetusēd pūhha õhtosōmaaia pārrast mitte ūhte ei lāinud, sepārrast tullid mollemad usowannemad, aastal 1529, Marburri liina nou piddama, et se asji ūhheks pididi sama. Ja et kül se ūhhendamine tāieste kōrda ei sanud, siiski piddas Wingli Lutterust au sees, ja tunnistas temmast: „Minna arwan kül, et tuhhande aastast šadik wiist sesuggust meest ep olle olnud, kui Lutterus on.“

Wingli sanna leidis ka Perniusse makondas teed; agga selle asja pärast said tõe waenlased wägga wihhaseks, ja kuus Weitsi makonda tootasid nende tõenoudjatte wasto sõddima minna. Rahho peale ei olnudki mõttelba, ja Wingli pididi omma wannematte Ma hoidmise pärast sõtta minnema, ja kui kirikõõppetaja seadud wiisi järrele lippo kandma. Aastal 1531, Roja ku kunnemal päwal hakkas lahying peale. Wiis sadda meest, kes Wingli poolt ollid, ollid kahheksa tuhhande waenlase wasto seismas. Püsofo trop pididi sure hulga eest põggenema. Ja Wingli peale juhtus üks kiwi, mis waenlastist wiisatud. Ja temma kullus senna paika mahha. Kolmford katsus temma ennaft weel püsti aiada, agga ei suutnud. Siis tullid temma waenlased, ja aiasid tedda modgaga läbbi, ja wõtsid temma kehha, raiusid tükkaks ja põlletasid ärra. Ka mitto kallist meest said Süriki liinas ärratappetud. Agga keigesurem leinaminne olli Wingli abbitasal, sest temmal ollid ses lahyingis otfa sanud: mees, poeg, wäimees, wend ja demees.

§ 131. Joannes Kalwinius.

Se tõ, mis Wingli Süriki liinas olli alganud, ei woinud mitte seisma jada, sest se olli Jõsanda tõ. — Ühteago Wingliga olli se tark ja tasfase melega mees Dkolampadius Paasli liinas Summala sanna selgeste kulutamas. Ellawa waimoga õppetas ka Warel mitmes Weitsima paikas. Jõsearranis suur on se, et selge õppetuse kaswatamise pärast weel Wiret ja Kalwinius Wareli nousse heitsid. Noodsinnatsed kolm meest ellasid ja teggid omma sõbruse seaduses kui üks mees, iggaüks omma Summalast antud andi mõda.

Agga keikist Weitsima usso üleswõtjaist paistab issearranis Kalwinius wälja. Temma sündis aastal 1509, ja õppis warratselt keiksuggu tarkust Pariisi liinas, Prantsusfemaal. Temma isä laskis tedda kiriko-

õppetajaks wäljaõppetada, et temma targa mõistusfega olli. Agga kui temma isä näggi, et temma keik war-malt kätte sai, siis panni temma tedda käsotundmist õppima, et ta enneminne au sisse woiks jada. Sepärast läks siis Kalwinius Orleansi liina sure koli, ja õppis ni ussinaste käsotundmist, et temma pea kolioõpetajaks wois jada. Temma õppis ka Ebrea-, Kreka- ja Sirkakeelt, et ta diete selgeste pühha kirja pididi sama läbbi urida, ja hakkas jo monnes paikas jutlust pidama. Et temma sedda, mis ta tundis tõe ollewad, ka Pariisi liinas kulutas, kus dige usso üleswõtjaid ja nende järreikäiaid takkakiusati, sepärast pididi temma põggenema ja läks Paasli liina. Aastal 1536 tulli Kalwinius Kenwi makonda, kus neil päwil Warel ja Wiret Jõsanda tõdd teggid. Warel tundis, misfuggune ärrawallitsetud Jõsanda tõriist Kalwinius olli, wannutas tedda Jõsanda keigewäggewama Summala nimmel, et ta Kenwi makonda pididi jama, kus Kristussel sõamehhi piisut olli; ja Kalwinius ei woinud selle wäggewa heäle wasto seista, ja jäi senna. Pärast ütles temma isse: „Mind ei jätud mitte noupidamist ehk pallumist mõda Kenwi makonda, waid Wareli hirmsa wannutamise pärast, otsego olleks Summal omma wäggewat kät taewast mo külge pannud.“ — Ja Kalwiniusse õppetamiste läbbi sai usso üleswõtmise tõ hopis parrandud ja selgemaks Kenwi makondas, kust se ka senna ümberkaudo sai. Sure ussinusfega teggi temma jutlust, ja praego weel on Kenwi liinas nellikummend ja nelli ramatut nähha, kus sisse temma omma käega peale laks tuhhat jutlust on kirjotanud. Agga kui temma omma lahkusmist siit ilmast, liggi tundis ollewad, laskis temma keik kohtowannemad ja kiriko õppetajad ennese jure kofko tulla, ja maenitfes neid, Jõsanda teed truiste ja ühhel meel käia. Ja monne päwa pärast, 27mal lehhe ku päwal, aastal 1564, läks temma omma Jõsanda rõmo maitsema.

§ 132. Joannes Knoxs.

Ka Gotlandimale sai piisut Saksama õigeusu üles-
mõtmise walgust. Seält tulli üks noormees, Patrik
Milton nimmi, kelle südda õiget rahho noudis, omma
kolme sõbraga Saksamale, aastal 1526. Temma sai
Wittenperri liinas Lutterusse ja Melantoniga tutwaks,
õppis monne aasta Marburri sures kolis, ja läks pärast
omma wannematte male selget Ewangeliiumit kuulutama.
Agga seält Ma rahwa pahhad karjatsed ei tahtnud mitte
tõe ja selge Summala sanna õppetajat kuulda egga näh-
ha. Ja aastal 1528 põlles se 24 aastane mees jo
puurida peäl. Agga temma rõmus surm jättis mitmele
õpetusse märki. Ja pea ärratas Isand ta teise sõd-
dia, kes sure wäega sedda tööd eddasi satis.

Sesinnane mees olli Joannes Knox, sündind
aastal 1505 Kiworti liinas Gotlandimaal, rikkast wan-
nemist. Aastal 1524 läks Knox Andrewi liina sure
koli, ja õppis seal sure holega keik tarkust, ja sai ka pea
sedda tarkusse hallikast (pühha kirja) tundma, ja sedda-
wisi sai temmale se tödde ifka selgemaks. Ja sest wah-
wast õppiaist sai hakkaja õppetaja. Siis sai tõe waen-
laste Peawannem, kardinaal Peatoun, Andrewi liinas,
kes jo mitto tötunnistajat puurida peäle saatnud, wäg-
ga wihhaseks, ja Knox pididi põggenema. Agga pea
sai se werre püüdja kardinaal hirmsa surmale sagiks, ja
Knox läks aastal 1547 taggasi, ja hakkas nori inni-
mesši juhhatama õiguße tele. Ewangeliiumi sõbrad
ja armastajad seadsid tedda ka kirikoõppetajaks. Ja
paljo said temma sanna läbbi walgustud; agga olli ka
neid, kes Kristusse head ikket mitte kanda ei tahtnud.

Agga aastal 1547 tulli Prantsusfema sõawäggi selle
liina alla, ja ühteaego olli seal katk ka mõllamas. Et
nüüd rahwas omma kindla müride peäle lootsid, ja ei
mitte Summala peäle, siis andis Knox neile waimo

lääbi teada, ja ütles: „Teid antakse ärra waenlaste kät-
te, ja peate wõdra Ma sisse minnema.“ Ja se sündis
ka nenda. Ein anti waenlaste kätte, ja paljo suurt sug-
gu rahwast, kes Ewangeliiumi usso pole hoidsid, hei-
deti wangitorni. Ja keik liina wäggi ning ka Knox
pandi laewade peäle, ja sadeti Prantsusfemale wangi.
Ühheksateistkümmend kuud paastus Knox, ja sai pärast
lahti, ja läks Inglismale ja õppetas rahwast selgeste Sum-
mala sanna tundma. Aastal 1554 läks temma Kenwi
liina, kus tedda Weitsima ussoõppetajad keigest süddamest
wasto mõtsid. Sel rahho aial, mis temmal nüüd olli,
otfis temma diete holega pühha kirja läbbi, ja kirjotas
sedda Inglise keele üles. Sure ihhaldamisfega püdis
temma omma wannematte maad jälle nähha sada, ja
kirjotas omma sõbradele, aastal 1557, nenda: „Minno
iggatseminne on se, et ma teie jure saaksin tulla, ja om-
ma woitlemist teie seas rahhoga lõppetada.“

Ja otse neil päiwil ollid õige usso noudjad Gotlan-
dimaal sures häddas, ja tehti sesuggune pahha töö, et
üks kahheksakümne ja kahhe aastane kirikoõppetaja sal-
laja kinni woeti, ja awwalikkult ärrapõletati. Ja wan-
na ellatand õppetaja ütles weel enne surma: „Minna
ollen 82 aastat wanna, ja ei olleks kül muidogi ennem
kawa woinud ellada. Agga minno tuhhas sawad kül
minnust sadda parremat meest tousma, ja minna lodan,
et minna se wiimne ollen, kedda sesinnatse asja pärast
surma pannakse.“ Ja diete neil päiwil, kui Ewangeli-
iumi tunnistajatele keige pahhem luggu pididi kätte tul-
lema, tulli Knox Gotlandimale. Temma kirjotas sest
nenda: „Minna ollen otse, mis pärast minna Summa-
lat kidan, keslahhingisse juhtund.“ Kui Ewangeliiumi
waenlased Knoxist kuulda said, lödi neile kui nuiaga
pähha, agga temma sõbrad said rõõmsaks. Ja mitto
suurt suggu innimest ja kohtowannemat, kes õige usso
pole hoidsid, pallusid Knoxi tullemal Pühhal Andrewi
suures kirikus jutlust tehha. Kui Andrewi Pea-piiskop

sedda kuulda sai, foggus temma sure hulga liina wägge kofko, ja lastis Knokfite dolda, et kui ta julgeks räästoli peäle astuda, siis peaksid tedda kuningamehhed mahatoukama. Agga kui temma teisel päwal räästoli peäl seisjis, ei julgend ükski kät temma külge pista, sest Issand olli temma hoidja. Ja ses liinas sündis pea üks selge Ewangeliummi foggodus, ja warfi wöttis rahwas seält ümberkaudo õiget usko wästo, ja parrast mitmet sõddimist sai tõele woimus. Aastal 1560 heitsid keif suurt suggu mehhed ühte nousse, wöttid keif Gotlandimaad paawsti usust lahti, ja hakkasid õige usko pole hoidma.

Agga weel tulli üks kuusatus. Gotlandi noor kuningas praua, Maria nimmi, kes Prantsusfemaal olli üleskaswatud, tulli omma male. Sefinnane olli õige usso waenlane, ja püdis kawwalusse ja woimusega sedda algatud head tööd arrahawitada. Temma kange wiha kais isefarranis Knokfi peäle, sest temma seisjis kui ustarw karjane omma karja eest. — Üks Inglisma mees, kes Gotlandimale tulli, kirjotas Londoni (Inglisma pesfaliinna) nenda: „Ei meil polle parremat maenitsejat tarwis; sest üks mees on siin, kenne heäl meid ühhe tunni sees ellawamaks teeb, kui meile allati kae saa pasunaga kõrwo peaks puhutama.“ Agga sedda wäggewat arratamisese heält püti iggawisi waigistada; agga keif dälatte nou olli tühhine; ei melewald egga kawwalus sanud egga woinud tedda feelda töt tunnistamast. Temma wiimne kirikoteniustus olli se, et temma ennese asfemele ühhe tru õppetaja seadis, ja omma foggodust sure pühitsemisfega Summalaga jättis. Omma wiimse tunni olli temma ello kangeks ja wäggewaks sadana arrawoitmisfeks, ja Issand olli temmaga. Aastal 1572, Salwe ku 24mal päwal, kui temma kuuskümmend ja seitse aastat wanna olli, fogguti tedda temma wannematte jure. Kui temma ihho mulda pandi, siis ütles Gotlandima ülemwallitseja: „Siin puhkab se mees, kes ial üh-

hegi innimesse pallet ep olle kartnud.“ Ja innimesi ei kartnud ka Knoks mitte, sest ta kartis Summalat. —

§ 133. Kolmekümne aastane sõdda.

Warfi parrast Lutterusse surma, aastal 1546, touis Saksamaal sõdda; sest Keiser Kaarl ja paawst ollid nou pidanud, õiget Ewangeliummi ristifoggodust arrahawitada. Siis wöttid õige usso ülemad ja allamad sõariistad kätte. Agga Sakfeni hertsogi abbiga sai Keiser woimust, ja aastal 1547 woeti Sakfeni fuurwürst Pridik wangi. Nüüd tootas Keiser õige usso noudjatele paljo pahha tehha; agga Issand allandas tedda sellesamma mehhe läbbi, kes temmale suurt abbi olli saatnud, ja temma pidid aastal 1555 õige usso noudjatele rahho saatma Augesburri liinas. Agga ei janud se sõdda ja pahhateggeminne paawsti usfoliste poolt seisma. Niderlandimaal mäsfas hirmsaste hertsog Alba, kes kitis, et temma kahhefsateistkümmend tuhhat Inglisma meest modgaga lastnud arratappa. Pemimaal waewati ja pinati neid kangeste, kes Hussi õppetuse pole hoidfid. Seddawisi touis kange usso sõdda, mis Saksamaad kolmkümmend aastat laastas, ja seal arraräkimatta willetsust satis. So ollid paawsti usfolisfed woimust sanud, ja anti 6mal Paasto ku päwal, aastal 1629, keiserlik küst wälja, et keif õigeusfolisfed paawsti usko jälle pidid heitma. Siis arratas Summal sedda õiget ja waggaa Rootsiina kuningast, Kustaw Adolwi. Temma tulli wieteistkümmend tuhhande wapra mehhega 4mal Jani ku päwal, aastal 1630, Saksamaa raiale; palwes hakkas temma omma tööd peäle, ja Issand olli temmaga. Leipfiki liina jures ldi temma 17mal Mihkli ku päwal, aastal 1631, waenlase wägge mahha, ja läks arrawoites kaugemale, Saksamaad läbbi, ja woeti keikis paikus sure rõmoga kui arrapeastjat wästo. Nüüd pallusid õigeusso waenlased sedda otsata wäggewat Wallensteini, et temma

neile wõttaks appi tulla; kes ka peagi arwamatta wägge kofkoaias, ja Rootsi kuningaga järrele ruttas. Sa 6mal Salwe ku päwal, aastal 1632, said kaks wägge kofko. Sel päwal olli hommiko willu ja taewas pilwine, ja kui kello 11 päike pilwede wahhelt paistma hakkas, astus Rootsi kuningas omma sõda hobbose selga, ja wiis ommad sõddiad lahingisse, nende sannadega: Nüüd hakkame peäle! Sedda tehko se armas Summal, mis ta meile on walmistanud! Jeesus! Jeesus! Mita mull' sõddida sinno nimme auuks! — Jssand andis temmale ärrawoita; agga olli ka temma ello måranud. Waenlase kuul laks temma kehhasse, ja temma langes hobbose peält mahha, ja ütles weel: Mo Summal! Mo Summal!

Weel määsas sõdda Sakfamaal täieste kuusteistkümmend aastat, sest et Rootsi kuningaga wahwad finralid ülleannetuma waenlasele woimust ei tahtnud anda, et nemmad ta õige usso wästo ei peaks seisma. Wimaaks wätsfisiid mollemad wäed ärra sõddides, ja teggid Mõnsteri ja Dõnaprücki liinas teine teisega rahho, 24mal Roja ku päwal, aastal 1648. Sa õige usf sai ärrapeastetud ebbausso pimmedusse melewalla alt; agga Sakfama olli kõrbe sarnatseks sanud. Kaks kolmat ossa inimesi olli seält kaddunud, neid olli modõ, nalg ja tõbbi tapnud; mehhi olli wägga wähhä leida.

§ 134. Wilip Jakob Spener.

Kolmekümne aastase sõda aial sündis Rappoltweili liinas 13mal Märi ku päwal, aastal 1635, üks mees, kes Ewangeliummi koggodussele sureks õnnistuseks sai; selle nimmi olli Wilip Jakob Spener. Temma wannemad ollid tedda jo lapsest sadik Jssanda tenistusesse annud, ni kui üksford wagga Anna omma Samu-
elit. Üks jummalakartlik krahwi praua olli tedda ristida lastnud, ja temma suur hõlekandminne olli selle no-
remehhele silmanähtawaks kasuks; sest Spener wõttis

hea melega temma armsaid õppetusi kuulda. Sa kui sesamma praua omma surmawodi-peäl olli, lastis temma weel enne surma ühheksama aastase Speneri omma jure tulla, ja õnnistas tedda weel, kui temma kelekõbidil jo kinni olli, ommas süddames. Se ligutas Speneri süddant nenda, et temma selle tunni peäle weel omma wanna ea sees mõtles. Sa Jssand andis temmale sedda suurt armo, et temma omma ristmisse seadust mitte ärra ei hawitanud; waid kui lapsõke alles uskus ja meleparrandamisjes omma ello teed eddasi käis. Kui puhhas ja selge temma süddame tunnistus puhha Waimo wallitusse al jo lapse põlwees olnud, sedda tähendawad need sannad, mis nüüd tullewad ütelda: Par-
ron Kanstein, Speneri ustaw sõbber, küsis temmalt üksford sõma laua jures, kas temma ka pahha laps olnud (sest et Spener koggoni ei usknud, et tiggedus ja ülleannetus innimeste sees peaks ollema)? Spener mõtles tük aega järrele — ütles siis wimaaks: Minna ollen, Summal parago, ka pahha laps olnud; sest se on mul wägga hästi meles, kui ma omma kahheteistkümmemal aastal teiste kõlwatumat tantsimist peält waatsin, ja pealegi teiste melitamisse läbbi isse ka tantsiisin; agga et kange hirm mulle peäle aeti, siis läksin ma ruttoga ärra, ja ei teinud sedda ial ennam. — Se siis olli se keige pahhem tõ, mis Speneril omma lapsepõlwe ellust weel meles olli. Oh sedda suurt ja kallist Jssanda armo! kes ka jo laste süddamed õigusse tee peäle sadab, et nemmad peawad kaima tõsises õigusses ja pühitusses. Sa keikis, mis Spener peäle hakkas, õnnistas tedda Jssand. Sure ussinussega õppis temma Ebrea, Kreka ja Laddina keelt, mis ka mitmele sureks kasuks tuli. Kui temma 18 aastane olli, sai ta jo Straasburri sure koli majistriks. Pärast õppis temma ka Dürgi keelt. Temma käis mitmes paikas ümberkaudo, ja sai mitto jummalakartlikko meest tundma. Seddawisi walmistas Jssand sedda meest, sedda temma omma ristikogodusse

teenriks ja digeks ärratajaks olli seadnud. Aastal 1662 kutsuti tedda Straasburri liina kirrikõppetajaks; ja pärast, aastal 1666, esimeseks kirrikõppetajaks Wrankmurti liina; ja seält, aastal 1684, Treena liina ülemaks koiappetajaks. Keikis paikus teggi temma selge Erwangeliummi walgukse teed. Kes tõe seest ollid, need kuulsid temma heale; agga Kristusse õppetuse wastasid kiusasid tedda kangeste takka. Ta kui temma ükskord Sakseni kuurwürsti temma pahha ello pärast nomis, siis pididi temma selle üleannetuma eest põggenema, ja läks Perlina liina, aastal 1691, kus temma praosseks sai, ja kus temma omma ello otsani (1705) Summala õnnistamisesse tõdd teggi. Paljo olleks sest ausast Summala-mehhest kulumada: temma kassinaast ja puhtast ellust ja surest allandusest, temma truusest ja kangest palwest, ja seestpididest armastusest. Temma olli sureks anniks Jēsandā Jēsusse koggodussele. Paljo neid, kes temma päiwil elasid, said temma läbbi Jēsandā tenistussele ärratud, ja nüüd leikab temma seal iggaweesse ellus, mis temma siin Ma peäl on külwanud.

§ 135. August Herman Wranke.

Üks mees, kes Speneri õppetamisse läbbi üks ärrawallitsetud asti Jēsandā pididi ollema, olli August Herman Wranke, sündind aastal 1663, Paasto ku 23mal päwal, Lübecki liinas. Kui temma alles seitsme aastane olli, surri ta isä jo ärra; agga Jēsand kandis temma eest hoolt. Sedda lapsõkest peti temma sure ussinusse ja otsata tundmisse pärast sure au sees, ja keik omma tõdd teggi temma Jēsandā kartusesse, sepärast andis Jēsand ta temmale tarkust ja moistust. Kui temma alles neljateistkümneme aastane olli, wõis ta jubba omma tarkusse polest sure kōli minna. Temma läks esite Erwurti, pärast Kieli, ja keigewimaks Leipzigi liina. Nüüd olli Wranke wägga targaks sanud, ja keik armas-

tasid tedda. Agga temma isä tundis, et Jēsand ifka weel temma wasto, ni kui Mikodemusse wasto, pididi ütlemä: Kui sa ueste ei sünni, ei woi sa mitte taewariki sada. Ta temma kulumat ommast ellust isä, nenda: Kui ma 24 aastaseks sain, hakkasin ma omma ello pärast parremad mõtted sama, ja omma luggu tundma. Minna luggesin liggi seitse aastat pühha kirja, agga et se keik ükspäinis mo mele on jänud, ja ei mitte mo sees ellama polle hakanud, waid otsego surnud ja ilma kasfota on olnud, sepärast pididin ma ueste peäle hakkama ristinnimesseks sama. Ta ma leidisin, et ma weel mitmes asjas kinni olin, ja mo luggu nenda olli, kui ühe sefuggusel, kes mudda sees kinni on, ja känd kül wäljasirrutab, agga rammo ep olle wäljaronnida. Nisugguses ellus olin ma kui widdewikko aial. Ühhe jalla olin ma jo pühha kōia läwwe peäle pannud, agga teist hoiti mailma asjadest taggasi, et ma täieste sisse ei pidand sama. Kes olleks willetsam olnud kui minna, kui ma sefugguse ello sisse olleisin jänud, kui ma ühhe kädga taewast, ja teisega maad kinnihoidisin, ja Summala ja mailma sõbrust ühtlase tahtsin maitsta. Nisugguses süddame ollemisesse tuli Wranke, aastal 1687, Lüneburri liina supertenti Sādaagna jure, kelle õppetuse ja juhhatamisse al temma weel pididi ollema. Seal liinas pididi Wranke neist sannust jutlust teggema, mis Joan. 20, 31 salm. on ülespandud: Se on kirjutud, et teie peate uskma, et Jēsus on Kristus, Summala Poeg, ja et teie peate uskma ja ello sama temma nimme sees. Agga neid sanno luggedes tundis temma, et ta iseenese sees sefuggust usko weel ep olle siit sadik leidnud. Nüüd läks temma süddame koorm diete raskeks. Ta ütles: Keik se ello, mis ma ellanud, tuli selgeste mo filmade ette; ma wõisin ommad pattud ärraluggeda. Puhho nutsin minna, puhho olin ma ni rahhota, et ma kuhhōgil paigal ei woinud seista, puhho pallusin ma kangeste Jēsusst Kristust, omma ärralunnastajat, tedda ma weel

mitte diete ei tunnud; ja sedda teggin ma mittoford .... Ühhel pühhapäval tahtsin ma ta jutlust tehha; sest se olli mulle sureks waewaks, ilma Kristusfeta ja temma armota olla. Misugguses ollemisfes heitsin minna ka sel Pühhal omma põlwede peäle, ja pallusin Jēsandat Jēfust, et temma mind sest kõlwatumast seisussest piddi är-rapeastma. — Siis kulis Jēsand mo allandikko pallu-mist! — Minna olin ommas süddames Jēsusse Kris-tusse armo peäle julge; ei nimmetand tedda nüüd ennam ükspäinis Jummalaiks, waid ka Jēfaks. Keit süddame kurwastus ja waew olli kaddunud; minno peäle olli kui üks rõmo jõggi wolanud, nenda et ma keigest süddamest Jummalat kiitsin ja auustasin. —

Aastal 1689 läks Wranke jälle Leipfiki liina, ja läks ka parrast sedda Jummala-meest Spenerit Treesna liina katsma, kus temma monned kuud paigal seisis. Ja selsammal aastal sai temma Erwurti liina kirrikõp-petajaks, kus temma tunnistus Kristussest mitme süddant ärratas, nenda et ka paawsti usso õppetajad tedda kart-sid, ja tedda seält kawwalusfega ärraaiasid. Agga Jē-sand ei lasknud tedda tõta seista; temma laskitas tedda Ewangeliummi tõ parrast Halle liina, kus temma kui uustaw Jēfanda sullane omma surmani (1727) ristikog-godussele walguisefeks olli.

§ 136. Wranke ja temma waestekodda.

Suur mallestus Wranke ussust seisab weel tannapä-wani Halle liinas, Saksamaal; se on se suur waeste-kodda, mis temma ellawa Jummala sisje uskudes ehhi-tas. — Sest kui temma waestele andi andis, siis mõt-les temma: Eks ma ei peaks neile ka taewa leiba and-ma? Ja temma laskis waesed omma kotta tulla, ja rā-kis nendega õnnistusse teest. Ja et paljo waesid lapsi ilma õppetussfeta ülestaswasid, separrast tahtis Wranke neile kōli seada. Ja temma olli ka, et waeste lastele

andi forjada, omma ellamisfe kambri, aastal 1695, üh-he piisfokesse laeka seina peäle pannud, kus peäle need sannad ollid kirjutud: Kel mailma peatoidust on, ja nāāb omma wennal middagi tarwis ollewad, ja panneb omma süddame temma eest kinni, kuidas jāāb Jummala armastus temma sisje? (1. Joan. 3, 17.) Kolme ku parrast panni ka üks innimenne korraga nelli hõbberubla laekasse. Kui Wranke sedda nāggi, ütles temma: Ma tahhan se rahhaga üht waeste kōli asfutada. Ja mis ta mõtles, sedda teggi ta Jēfanda nimmel. Ühhe hõb-berubla eest ostis Wranke ramatuid, palkas ühhe waese õppetud mehhe waesid lapsi kōlitama, ja andis ommas maias ühhe kambri kōlitamisfe toaks. Pea tullid ka koddanikkud, kes omma lapsi piisut kōlitamisfe rahha eest targemaks tahtsid lasta õppetada, ja warši olli wiis-kümmend lapsokest seäl kōlis. Suul 1695 sai Wranke ühhe suurt suggu jummala kartlikko innimesse kēest waeste sure kōli õppiattēle wiis sadda hõbberubla, waeste inni-mestēle sadda hõbberubla, ja kakskümmend hõbberubla waeste kōli tarwis. Ja et suggise temma maias ennam keikil rumi ei olnud, sest et laste arro kaswis, separrast hūris temma omma naabris sure kambri, ja piisut aia parrast weel teise, nenda et temmal jo nüüd kaks kōli-tamisfe tubba olli. Temma wõttis ka monningad lap-sed omma kaswatada ja toita. Ja se olli temma waeste-koia asfutus. Üks ristiussō sõbber, kes sedda kuulda sai, andis seks wiis sadda hõbberubla. Ja kui nüüd Wranke üht waest last kaswatada tahtis wōtta, siis todi temma ette nelli (ühhe emma) last, kelle wannemad jo furnud ollid, nende seast piddi temma siis üht wōtma. Wranke mõtles selle rikka waeste laste Jēsa peäle, kes taewas on, ja wōttis keik nelli omma jure. Zeisel pä-wal todi temmale weel üks laps; kaks päwa parrast sedda weel üks; ja kahheksa päwa parrast ta üks, ja Wranke jures olli aastal 1695, Salwe ku 16mal pä-wal, jo ühheksa lapsokest. Agga kes andis selle tarwis

rahha? — Se Issand, kes ütles: Minno pärralt on kuld ja hõbbe. Sesamma innimenne, kes jo enne wiis sadda hõbberubla olli annud, lakkitas nüüd tuhhat hõbberubla; üks teine kolm sadda, ja weel üks kolmas sadda hõbberubla, peäle weel wähhemad annid. Nüüd os-tis Wranke omma waeste lastele ühhe maia, mis kolm sadda kuuskümmend ja wiis hõbberubla maksis. Agga et laste arro ifka kaswis, sepärrast pididi temma üht teist maia weel hürima. Agga ka segi ette ei lönud, ja et armastusse annid abbi saatid, siis wõis Wranke aastal 1698 ühhe sure maia osta, mis üks tuhhat ühheksa sadda ja wiiskümmend hõbberubla maksis. Issand andis temmale ka sedda finnitust, et temma selfammal aastal uut maia raias, mis seks sureks waestekoiaks sai. Agga tullid ka nüüd mitto ja monda usfotiusatust. Puhho olli kiwra pudo, puhho lubja ja muud, ja olli nähkö, nago pididi tõ polikkule jama. Agga Wranke tundis sedda meest kül, kes iggaühhe abbimees on, tedda palus temma. Kaske süddamega läks temma ehitamise paika. Siis leidis üks neist tõteggiaist ühhe rahha põrmo seest, mis peäl need sannad ollid: Jehowa, se raiaja, wõttab sedda tõdd kroniga (lõppetamisega) kronida. Se olli Wrankele üks tunnistus Issanda käest, ja temma ei jätnud ka järrele temma peäle lootmast. Küllab mailm naeris ja pilkas sedda ehhitajat, kelle rahhakotti nähha ep olnud. Agga Issand olli abbimees, kes keiki rohkesti täib anda. Ja aastal 1699, Heina kuul, olli se suur maia kattukse al. Aastal 1701 olli se maia täieste walmis. Sellesinnatse usfo tõ peäl olli nähtaw Jummal annistus, ja Wranke surma aastal olli seal maias kolm sadda ja kolmkümmend nelli waest last, kaks tuhhat kaks sadda ja seitse muud kolilast ja noort innimest, ja sadda seitsekümmend kolitajat; liggi kaks sadda wiiskümmend waest sure koli õppiat. Ja se, mis Wranke näggi, on üks kaunis tunnistusmärk, et se Jummal, kes ennemuiste immeteggusid ja täh-

tä teggi, alles ellab, ja usklikkudele õnnistust sadab iggawesest aiaist iggaweste.

§ 137. Krahw Sinsendorm.

Wranke kolis kaswis üks mees üles, kes kahheksateistkümmend sa aasta sees digusse õppetajaks sai, ja kes Jummal rigile Ma peäl keikis mailma nurkades suurt õnnistust satis. Temma nimmi on: Nikolas Lud-wik, Sinsendormi ja Pottendormi krahwi her-ra; sündis 26mal lehhe ku päwal, aastal 1700, Treese-na linnas. Lapsesest sadik armastas se noor krahw Jesust, ja pidas tedda kallimaks, kui keik muud warrandust. Temma kõnneles sedda isse üksford lastele, ja ütles: Mo armad lapsed! Ma tahhan teile räkida, kuid min-na omma lapsepõlwe olin; ja kui se teie mele pärrast on, siis wõite ka teiegi nenda olla ja ellada: Ma kuulsin räkivad, et se, kes mind lonud, innimesseks on sanud. Se teggi mo süddamele suurt rõmo, ja ma mõtlesin isseenneses: Kui ka ükski mu sest armsast Issandast luggu ei pea, siiski tahhan minna temmast kinni-hoida, ja temmaga ellada ja surra. Ja ma aiasin tem-maga mittoford jutto, ni kui sõbber sõbraga. Ja ma räkisin ifka peäle temmaga, kui ma ükski olin, ja mõtle-sin ka: Temma on Jummal, et temma kül ka innimen-ne olli, ja moistab mo mõtled, kui ma ka diete sanno kofko ei moista panna. Nenda ollen minna nüüd peäle wiiskümmend aastat Issanda Jesussega, kui omma wä-rilisega, rakinud ja ellanud, ja ollen se jures iggapääw rõõmsamaks sanud.

Se olli selle nore krahwile sureks õnneks, et temma omma kümnmal aastal Halle linna, fenna kuulsa koli sai, mis Wranke omma waestekoia naabriksse olli asu-tanud. Temma isse ütles: Et ma iggapääw Wranke maias need armsad Kristusse rigi asjad kuulsin, nende Ewangeliummi tunnistajatte kirjad kuulsin loetanud, neid

armoõppetusse kulutajaid tundma sain, ja nãhha neid, kes Kristusse nimme pãrrast wangi heidetud, se kinnitas mind wãggewaste Jesanda asjade noudmiseses. — Seal liinas teggi se noor krahw mitme nore innimessega sedda seãduft, et nemmad keif omma joudo mõda Jesanda tenistusse pole allati piddid hoidma, ja waeste innimessele hinge õnnistust saatma. Ja kui need nored seãduße teggiad mitmesse paika armoõppetust kulutama lãkkitati, siis kinnitasid nemmad üks teist ramatude lãbbi. Keif tarkust õppis se noor krahw sure usinussega, ja seitsmeteistkümmenal aastal lãks temma Wittenperri liina sure koli. Kui temma keif õppimisesed sai õppinud, lãks temma Prantsuse-, Hollandi- ja Weitsimale, ja tulli aastal 1721 jälle taggasi, ja sai omma suggulaeste sowimist mõda Treesna liinas raeherraks. Agga temma ennese ihhaldaminne olli allati se, et omma tarkust Jesanda tenistusse auuks pruksida. Ja wimaiks teggi Jesand temma sowimist ja tahtmist tõeks; sest same pea kuulda.

§ 138. Wendade koggodus.

Pemimaal ollid Husfi järvelkãiad, parrago Summal, pãrrast omma ustawa õppetaja martri surma enneminne sõa kui waimo mõdka kãtterõdnud, ja sepãrrast olli siis paljo werrewallamist. Ja se teggi ùhhe munkale, Kregorius nimmi, paljo sãddame walio, kes Pragi liinas asjet olli. Kregorius luges sure hõlega pũhha kirja, ja kulis omma suggulase Kõiksani jutlust, kes ristikogodusse ùlleastmist kowwaste laitis, ja mitme jummalakartlikko innimessega nou piddas, mis Jesanda nimmel tehha. Siis said nemmad omma noudega ses ùhte, et Jesusse Kristusse ja temma Apostlide õpetusfed usso juhhatamisese nõriks piddid seãtama, ja keif Roma rahwa lãilad teud arraheidetama. Kõiksani maenitses neid kũl esiotfãs sedda teggema; agga et ta enneminne inni-

meeste, kui Summala jurest omma au otõs, sepãrrast hakkas temma nende nou pãrrast laitma, ja kãskis neid ùhte teise paika minna, kus neil lubba piddi ollema Jummalat palluda. Siis andis neile Pemima wallitseja ùht sõa lãbbi arrarikkutud paika. Senna lãksid aastal 1453 suur hulk digid ristiinnimesi; nende hulgas olli ka suurt suggu rahwast ja õppetud mehhi. Nemmad ollid ùhhes tootanud, Summala sanna saggedaste luggeda, Jummalat palluda, armastusse teggusid kalliks piddada, ja ùht kindlat kiriko seãduft jummalakartlikko ello hoidmiseses piddada, ja keikis takkatusamistes ei mitte sõa, waid waimo mõdgaga sõddida, pitka mele ja kannatussega. Ja et neile lubba ei antud mu rahwaga ùhhes pũhha õhtõsõmaaega piddada, siis heitsid nemmad koggoni isse koggodusse, ja seãdsid ennestele aastal 1457 kolm wannemad, kes selle ue koggodusse asjade eest hoolt kandsid; üks neist wannemist olli se jo nimmetud Kregorius, kes Jesanda digust ja teed armastas. — Nemmad nimmetasid ennast Kristusse kãsko wennaks, ka wendade ùhhendaminne, ehk otsekõhhe — wennaks. Agga et neil ka eddespiddi need seãtud wannemad piddid ollema, siis wallitseji kolm moistlikko meest, kes neile õppetajaks piddid sama, ja lãkkitasid neid Waldenseride piiskoppi jure, kes neid piddi õnnistama. Se sündis aastal 1467. Nenda ollid siis neil kolm koggodus, ja need ollid kui üks; nemmad hoidsid selget õppetust kinni, ja keikis takkatusamistes olli neile usf wãggewaks sõariistaks, kes mailma arrawõitis. Neid sai jo Pemimaal ja seal ùmberkaudo paljo, ja aastal 1500 olli neil kaks sãdda palwe kõdda, ja nende sees kiredi ja auustati sedda kallist Jesandat ja arralunnastajat, kes omma rahwa jures on mailma otõfani. Neidsinnatsid wende hakkati agga neil mail peagi paljo waewama. Siggedus ja kawwalus olli neilt nende usko, palwe koiad ja ka Summala sannagi arrawõdnud. Paljo lãksid neilt mailt arra, teised heitsid paawõsti usko.

Agga siiski hoidis Jssand ommale weel paljo selge ja puhta süddamega innimesi, kes tedda pühitusses ja digusfes tenisid. Summala targa nou järrele sai neist Pemima wendadest üks selts Saksamale sadetud ja istutud, iddanes ja kaswis seal, ja sai puuks, kelle warjo al jo monda taewa allust linnokest peesitellenud. Se sündis seddawisi:

Üks wagga mees, Kristian Tawet, Määrnamaalt, olli Saksamale lainud, ja seal Kristust pühha Waimo läbbi diete tundma sanud. Sefinnane mees läks aastal 1717 jälle Määrnamale Ewangeliummi wende katsma, ja kulutas neile sedda andi möda, mis ta Summala käest olli sanud, Jssanda fanna. Ja et neid paawasti usso seltsist paljo waewati, sepärast tahtsid õiged ristiinnimesed keik mahhajätta, kui nemmad agga diete tõe tunnistust möda ellada piddid sama; sest Määrnamaal sunniti neid mitmesuggused ebbausso wiisid prukima, mis Summala ja nende süddame tunnistusse wasto ollid. Agga täieste kolm aastat läksid möda, ennego nende ihaldamine tõeks sai. Sest Nellipühhi teisel päwal, aastal 1722, tulli sesamma Kristian Tawet selle rõõmsa sannumiga nende jure, et neid üks noor krahw Perteldorwi moisa alla lubbanud wastowõtta. Resknäbdalil pärrast Nellipühhit pannid Seelna küllas kaks wenda omma naeste, ja laste, ja suggulastega ennast õhto kello kümme walmis, ja hakkasid ärraminnema. Kristian Tawet olli nende teejuhataja. Läbbi õdd läksid nemmad kõrwaliisi teesid kaudo, ja kui nemmad nellikümmend ja kaks wersta ollid ärrakäinud, puhkasid nemmad metsas ühhe hallika jures. Ja kui nemmad seält ärraläksid, said nemmad Smal Tani ku päwal Perteldorwi moisa, kus neile Perteldorwi wallitseja Heits, üks wagga ja jummalakartlik mees, üht paika andis, kus nemmad ennastele maiad woisid ehitada. (Sest se krahw ei ellanud isse seal moisas, waid olli neil päiwil Treesna liinas raeherraiks.) Kristian Tawet ldi omma fir-

west ühhe pu siise nende sannadega: Siin on lind asset leidnud, ja päsoke ommale peesa, sinno altaride jure, wäggede Sehowa. (Paul. 84, 4.)

Nenda sündis siis seal se wendade koggodus. Mitto wenda läksid Määrnamaalt weel fenna, ja heitsid keik ühhe mele siise, ja wendade selts kaswis ifka ennam ja ennam. Aastal 1724 hakkati üht koggodusse kooda ehitama. Ja palwe ja hea tahtmisse waim olli sellesinnatse ue koggodusse peäle wäljawallatud, ja se olli mu rahwal kui Summala telk. Sellesamma aasta 13mal Leikusse ku päwal sai se koggodus Perteldorwi kirikus pühha õhtosõmaaga, ja Jssand Jesus andis ennast nende seas wäggewaste tunda, et weel nüüd nende laste lapsed sedda päwa pühitsemad, selle armo pärrast, mis nende wannemattelle felfinnatsel päwal oskaks sanud. Ka selle pühha seltsi nore rahwa seas olli Summala Waim wahwaste liikumas. Paljo lapsi said meelparrandamisse ja ussule ärratud, ja hakkasid ommad nõdrad käed selle pole ülestõstma, kes keikil liggi on, kes tedda ostiwad.

Aastal 1732 jättis krahw Sinsendorn omma kohto ammetit Treesna liinas mahha, ja läks Perteldorwi moisa, et omma armsa koggodussega ühhes ellada. Ja kui tedda olli pühha kirja polest targa leitud ollewad, siis pallus se uus koggodus, et temma ka neile juhatajaks piddi heitma. Ja nende palwe järrele sai temma Perlina liinas piiskoppiks seatud. Omma surmani (1760) ellas se aus krahw Sinsendorn selle ue wendade koggodusse heaks ja sureks kasuks; sest Jssand olli temmaga. Temma päiwil said ka wendade seltsist mehhed Jssanda Jesusse nimme pagganattelle kulutama läkkitud. Saksa-, Hollandi-, Ingli-, Tani- ja Wennemaal sündisid koggodused, mis wendadega seadust ollid teinud, ja keik need koggodusse wennad ellasid omma Jesusse Kristusse sees ustawalt felfinnatsel umbusso ai-

al, mis liggi joubis, mil se kallis Kristusse sanna tuh-
jaks armati, ennam kui ial enne.

§ 139. Umbusso aeg.

Seitsmeteistkümmenda saa aasta lõppetusesse laggunes ristikogodusse seas pimme umbus laiale. Sefinnane tiggedusse ja pahha teggia waim tulli Inglismaalt, ni kui Ewangelium Poniwasiusse ja teiste lābbi sealt olli tulnud; ja et se hukatus jo Saksamaal kangeste olli juurdunud, siis woeti neid ramatuid, mis salgasid, et Jeesus on se Kristus, pea wasto. Piibli ramatur, sedda tarkusse hallikast heitsid nemmad koggoni ārra, ja hoop-lesid, et nemmad omma ennese tarkusse lābbi pid-
did woima kätte sada, mis Summala kāest tulleb. Ja Perlina liinas heitis siis ūks rahwa selts kokko, aastal 1783, ja tahtsid ristiussu selget õppetust sutumaks ārrakautada. Ja ūks neist ūlleannetumaist tunnistās, et ka Juda rahwas heaks ristiinnimesseks woiwad sada, ilma et neid ristitakse, ja ilma, et nemi id Kristust ellawa Summala Poiaks wõttaksid tunnistada. Teiste lābbi sai se umbusso kihwt ramatude lābbi laiale lautud. Seddawisi olli siis ristikogodus rōdwlitte kätte ja su lābbi ārrahāwitud, Jerusalemma mūrid ollid kakkend, ja need monningad ūstarwad teenrid, mis Jēsand ommale weel sefinnatsel umbusso aial olli hoidnud, piddid nuttes Jeremiaga Sioni, selle Summala liina peale waat-
ma, ja ūtlema: Kuida on Jēsand kui pakso pilwega katnud ommas wihhas Sioni tūttart; temma on taewa seest mahhawiskanud Jēraeli illo, ja ep olle mōttelnud omma jalge - alluse jārje peale omma wihha pāwal. Nuttol. 2, 1.

Ka Prantsusfemaal jāeti õiget ūsko mahha. Nemmad tap-
sid omma kunningast ārra, ja teggid ūks teisele ilma armota liga, kautasid pūhhapāwa ja muud Pūhhad ārra, mis ristikogodusse pūhhitseti. Agga sefinnane

kōlwato wiis lõppes nende seas pea hirmsal wiisil ārra, ja sai wāhhendud. Seft ūks walli mees, Napoleon Bonaparte, sai nende ūlle wallitsejaks ja kunningaks, kes neid orjais teggi, ja keige Eiropa male tāieste kumme aastat (1804—1814) rāsteks Summala nuhtlusseks sai. Agga Jēsand wōttis wimaks selle meletuma kunninga melewalda ja woimust temmalt ārra, ja peāstis rahwast temma kāest, kes seft aiaft ifka ennam ja ennam Summala sanna tāhhele pannema hakkasid. Se kolme saa aastane õige ūsko ūlleswōtmisse Pūhha, aastal 1817, tulletās neile õiete nende wannematte ūsko mele, ja Jēsanda Waim puhhus furno lude peale. (Esef. 37.) Se hakkab jo likuma: Nenda ūtleb Jēsand Jēhoma: Wata, minna teen lahti teie hauad, ja toon omma rahwast ūlles nende haudade seest, ja tahhan omma Waimo teie sisse anda, et teie sate ellama, ja peate tund-
ma, et minna Jēhoma ollen! —

§ 140. Kristusse rigi kās waminne.

Keit Ma peab Jēsanda tundmist tāis sama, ni kui merri laenetest kattetud, agga praego kattab alles weel pimmedus maad. Seft neist tuhhat miljoni (1,000,000,000) Summala nāo jārrele lodud innimestest, mis praego keige selle sure mailma peal armatakse ellawad, on otse lābbi arwamist mōda agga alles

1) kaks sadda kolmkūmmend ja wiis miljoni (235,000,000) ristiussolist;

2) ūks sadda wiisteistkūmmend miljoni ja sadda kaks-
kūmmend tuhhat (115,120,000) Mahometi ūssolist.

3) kaks miljoni kuus sadda ja wiiskūmmend tuhhat (2,650,000) hinge Juda rahwast, ja nenda on siis weel

4) peale kuus sadda miljoni (600,000,000) innimesse hinge alles sures pimmedusesse, kes ei Kristust ega temma riki ei tunne. Agga temma (Summal) tah-

hab, et keikile innimestele abbi peab sama, ja et nemmad keik tõdetundmisle saaksid, ja Kristusse käik ütleka omma teentidele nenda: Minge, ja õppetage keik rahwast, ja ristige neid se Issa, se Poia ja se pühha Waimo nimmel.

Kui pärrast õige usfo üleswõtmist ristikoggodus omma ello polest parremaks sai, ja esimenne torm mõda olli, siis tõstis Issand kät üles ka pagganatte pole, neile walgust saatma, ja läkitas neile omma sanna kulutajaid. Sest aastal 1647 heitsid Inglismaal jummalakartlikud mehed kofko, ja saatsid paggana rahwa madesse mehhi Summala sanna kulutama. Tanima kuningas Fridrik pallus ommale August Herman Branke kääst Summala sanna kulutajaid omma made rahwale, mis hommiko-Indias ollid. Se wagga Tanimees, Hans Egede, kirikoõppetaja Norramaal, satis (1711) paljo head Kristusse rigi kaswatamisega Krõõnlandimaal.

— Ja aastal 1712 seati ka Saksamaal, Halle liinas üks piiblikoggodus, se on: Summala sanna armastajad pannid ommad süddamed ja palwed, omma moistust ja warrandust kofko, iggaüks omma joudo mõda, ja lasksid piibli ramatut keikidesse mailma teledesse ümberkirjotada, siis trükkida ja pokida, ja siis keikide madesse läkitada, rahwale alwemalt müa, ja waestele ilma hinnata jaggada. Ja sefuggust innimeste seltsi, kes sedda terwad, nimmetakse piiblikoggodusseks. Ja sedda asja hakkasid Halle liina jummalakartlikud mehed noudma eddasi sata; sest seal Halle liinas olli sel aial ülleüldes kange waimolik ello liikumas, mis kül keigeennamiste Branke koli läbbi hakkas, agga mis ka aega mõda hakkas kustumisse pole joudma, nenda kui sedda saggedaste on sündinud. — Aetud pühhas Waimust kääs Tehwanus Sults (1750) Issraeli rahwa seas Summala sanna ehk Jeesusse armoõppetust kulutama: Europa-, Asia- ja Ahwrikamaal. Krahw Sinsendorw, kes Kopenhaagne liinas olles üht neegrit ehk musta in-

nimest, õhto-India saarte peält, tundma sai, läkitas Summalast ja temma Waimust sunnitud, senna male mehhi Issanda nimme kulutama, aastal 1732. Ja keik wendade koggodus tootas ka omma joudo mõda Kristusse nimme kulutamist eddasi sata. Ja nenda läks wendade koggodusfest aastal 1733 Issanda nimme kulutajaid Krõõnlandimale; aastal 1734 Indiamale, mis pohja-Amerikas on; aastal 1754 Jamaika sare, ja aastal 1770 Eskimo rahwa male. Ja Issand on sedda usfotõdd õnnistanud. Aastal 1832 ollid jo Summala sanna kulutajad, mitmel maal, liggi nellikümmed tuhhat hinge Kristusse nimme peäle ristinud. Ja nüüd sadeti neist neljakümne ühte paika kaks sadda ja ühheksa meest Kristusse nimme kulutama.

Aastal 1795 seati Londoni liinas, Inglismaal, üks suur Kristusse nimme kulutamise selts, ja se sündis ühe kahheksakümne aastase kirikoõppetaja läbbi. Se sennane selts, mis Inglismaalt wäljaläkitud armoõpetust kulutama, satis keigeesemalt louna merre saredes silmanähtawat kasso, isseärnanis Otaheti sares. Ja kui need Inglisma mehed seal (Otaheti sares) jo kaksikümmed aastat pitka mele ja kannatussega ollid õppetanud, siis kronis Issand nende tõdd; sest Otaheti sare kuningas, Pomare nimmi, wõttis isse pühha Waimo wäe läbbi sure hulga allamattega Ewangeliummit wasto. Ja kui sest sõdda touis, siis sai Pomare omma waenlaste peäle woimust; agga et temma ristiinnimesseks olli sanud, sest olli temma siis omma waenlaste wasto armolinne, ja ütles nende wasto: Olleksin minna alles paggan olnud, siis olleksin minna teid keiki waenlase wiisil ärratapnud; agga ristiust käsib mind omma waenlasti armastada ja neile andeks anda, sepärrast armastan ma teid, ja annan teile andeks. Need sannad ligutasid keikide wastopanniatte süddant nenda, et nemmad keik seal sares se sanna Jeesusest Kristusest sure rõmoga wastowõtsid. Misfuggust wilja Summala sanna ses udes

foggodusse kandis, sedda tunnistab se ramat, mis Dtaheiti sare kunningas Issanda nimme kulutaja seltsi nimel Londoni liina, Inglismaale kirjotas.

Se ramato kirri olli nenda:

Olgo Summala ja meie Dnnisteggia Issanda Jeesuse Kristusse dnnistus teiega. Siin anname meie teile middagi omma Ma warrandusfest, selle tarwis, et meie Issanda rigi kaswamisfele abbi saaks. Teie ollete meile keigeesmalt Summala sanna kulutajaid lakkitanud, et nemmad meile Jeesuse Kristusse nimme piddid kulutama, ja wata, meie olleme Summala armo labbi sedda dñne kätte sanud, mis meile ollete pakkunud. Sepärast olleme meie piisut omma warrandusfest kofkopannud, ja teie kätte saatnud, fest et meil rahha ep olle, ja tehke omma maal need asjad rahhaks, ja sago siis se rahha Jeesuse nimme kulutamisse tarwis kallutud. Ei meie jätta omma piisut warrandust Kristusse rigi kaswatomisse pärast wäljaandmatta. Kui meie kül surreme, siis wõtwad sedda meie lapsed tehha. Urge jätke mitte järrele meile kirjotamast. Sest meie teame keik wägga hästi, kuidas ühhe puga luggu on; temma känd ja jured on kindlad ja kanged, agga temma okste ladwad nõdrad ja õrnad. Sefinnane ladwa ots olleme meie, ja teie ollete se känd. Urge jätke sepärast mitte järrele meid jummalakartlikkuis asjus õppetamast; andke meile ka teada, kuidas Summala sanna iggal maal siggib, kuhho teie armodppetusse kulutajaid ollete lakkitanud. Olgo Jeesuse Kristusse dnnistus teie ja meiega! Amen.

Kirjutud 15mal Jani ku' pawal 1821.

Pomare, Dtaheiti sare wallitseja.

Sah wist, pagganad peawad Issanda walgukses kaima.

Pärast sedda esimest Inglisma Summala sanna kulutaja seltsi said seal aega mõda weel mitto sesuggust

seatud, ja nüüd on jo liggi kuuskümmed seltsi, kes igga aasta kaks miljoni hõbberubla ülespidamisse rahha sawad, ja kes keikides mailma nurkades Summala sanna peawad kulutama. Ja Perlina liinas, Saksamaal, seadis aastal 1800 kirikoõppetaja Jenike üht koli, kus Kristusse nimme kulutajaid wäljaõpetakse. Ka Paasli liinas seati aastal 1816 üks kulus sesuggune kool, kust jubba monda meest Asia-, Ahwrika- ja Amerikamale Issanda tööd on lainud teggema. Ja ühhest kolmandamast kolist on jo mitto Ahwrikamale lainud Hami lastele Summala kae labbi dnnistust saatma. Ka Israeli laste filmade eest, mis pimmedusfega on kattetud (Rom. 11, 25.), wõttab Issand ommal aial, kui pagganatte arro saab täis sanud, sedda kattet arrawõtta, et Abraami suggu üpris suurt Kristusse au peab näggema.

Sah wist, Issand teeb omma sanna töeks, ja panneb lippo üles omma rahwa hulka. Liggi kuus sadda meest on praego Kristusse assemel paggana rahwa seas Asia-, Ahwrika- ja Amerikamaal armodppetust kulutama, kes hüüdwad: „Tehke Summalaga leppitust!“ Nemmad wiwad neile sedda Summala sanna, mis se suur Londoni liina pea- ehk emma- piiblikogodus, mis aastal 1804 seati, ja sestammast (1804mest) aastast on hakkanud keikidesse mailma keledesse ümberkirjotama, selle nouga, et igga innimessele mailmas omma keie piiblit kätte muretseda. Rikkad ja jummalakartlikud innimesed pannid ommad süddamed ja warrandused seks heaks asjaks kofko, ja paljogi waese rahwa seast pannid ommad palwed ja koppikad senna jure, ja meie Issand ja Dnnisteggia panni omma dnnistamist — sedda keigeparremat — peäle, nenda et selle Inglisma piiblikogodusse abbi ja murrega nende mõda lainud neljakümne aasta sees mitto sadda teist piiblikogodust sündisid Saksa-, Prantsuse-, Hollandi-, Dani-, Rootsi-, Wenne- ja Amerikamaal, ja piibli ramat sai saa wiekümne ja kahhe kelesse ümberpandud ja trükkitud, ja keikidesse mailma

madeſſe lakkitud nendefinnaſte ülemal nimmetud Summala fanna kulutajattega. Ni wägga on Iſſand ſedda ſuurt Ingliseſma piiblikoggoduſt õnniſtanud, et temma igga aasta ſiſſe wõttab ja ärrakullutab Summala fanna ramatude tarwis peäle ſeiſſe ſadda tuhhat rubla hõbbe-dat, ja et ta tännini peäle 16 miljoni Summala fanna ramatut mailma rahwale ſaatanud, ja weel peäle ſedda kuekümne ja kahhe wõdra piiblikoggoduſſe liggi 10 miljoni pühha kirja ramatut ſaatanud. Se keik on tulnud 17 woi 18 miljoni hõbberubla maksma.

Ja aastal 1812, otſe ſel aastal, kui Prantsuſſe Keiſer ülle Wenne rigi piride aſtuſ, ja meie maad ja rahwaſt ärrahukkada ähwardaſ, ſiis olli meie aulik Keiſer Aleksander Moſkwa liinnaſ, ja ſeädiſ ſeäl omma ſdawägge waenlaſte waſto minnema. Sel aial ſiis palluſid kaſk Ingliseſma meeſt Keiſriga kofko ſada. Keiſer kääſis neid ennese jure tulla, ja küſſis, miſ neil head räkida. Nemmad juttuſtaſid Keiſrile, et ollid Ingliseſma piiblikoggoduſſeſt lakkitud meie Keiſrit palluma, et ta annakſ neile ſedda lubba, Wenne rikis Lutteruſſe uſſo rahwa heakſ nende koggoduſte ſeſ piiblikoggoduſſi ſeäda, ja ſelletaſid Keiſrile ſedda head aſja ärra, miſ eeſt nemmad murret kandaſid. Meie Keiſer andiſ neile armo-likkult ſedda lubba, ja ütles weel: „Kuulge ſõbrad! teie tahhate piibli ramatut wäljalautada Lutteruſſe uſſo rahwa ſeaſ; kaſ ſiis minno Wenne rahwaſ peab ilma jama? Kaſ temmal mitte Summala fanna tarwis ep olle? Minna ſowin omma rahwale ſeddaſamma head.“ Ingliseſma meeſte ſilmi tulli weſſi, kui niſugguſid ſanno ühhe Keiſri ſuufſt kuulſid. Ja Keiſer Aleksander kinnitaſ nende kartuſſe ja hädda päwades aastal 1812 üht ſuurt piiblikoggoduſt ülle keige Wennema rigi. Ja kui ſõa käärrin ja mürrin olli mõda läinud, ſiis haſkaſid ka ülle ſure Wennema keikiſ liinnades piiblikoggoduſſed õitſema ja rohket wiſja kanda igga uſſo rahwa ſeaſ. Needſammad waggad Ingliseſma mehhed, kennele Keiſer om-

ma rigi uſt olli lahti teinud Moſkwa liinnaſ, need reiſiſid ka meie Eeſtima liinnad läbbi, ja ſeädiſid keigeeſmalt Saremaal ühhe piiblikoggoduſſe aastal 1814. Niſam-moti Tallinna, Tartu ja Riia liinnaſ; agga Peterburri liinnaſ olli ſe peakoggoduſ, ja Wenne uſſo piiskoppid ja wüſtſid ni häſti, kui ka meie uſſo õppetajaſ ja ülle-mad nähti ſeäl ühheſ koiaſ, ühheſ kouſ, ühheſ nouſ, ühheſ meles ja ühheſ Waimuſ, agga mitmeſ keledes Iſſandat kummardawaſ, ja tedda tännawaſ ſelle armo eeſt, miſ piibli ramat ja piiblikoggoduſ Wenne rigile ſaatanud. Paljogi trükkitud ramatud tulletawaſ weelgi meie mele, kui ſuur ja wägger eſſimeſſe armatuſſe tulli olnud, ja kui paljo Summala fanna ramatuid iggaſ keles ſaid wäljalautud.

Agga Summala rigil on ommad aiad, korradaſ ja kothhad, ja ep olle mitte nenda paigal ſeiſmaſ, et temmaſt woikſ ütelda: Siin, ehk ſeäl ta on! Waid Iſſanda armuſt on, miſ on, ja kui kaua ta on. Eſſug-gune järg tulli ka Wennerigi piiblikoggoduſſe kätte. Sedda ep olle tepeſ ennami! Agga 1831meſel aastal kinni-taſ meie armolinne Keiſer Nikolauſ üht piiblikog-goduſt keige Lutteruſſe uſſo rahwale Wenne-maal. Selle peakoggoduſ on Peterburri liinnaſ, kuſ meie kele piiblid ja teſtamentid ſawaſ trükkitud ja po-gitud. Niſammoti murretſeb ſe piiblikoggoduſ Sakſa-, Rootſi-, Some-, Pohla- ja Lätti rahwale nende kele Summala fanna. Riia liinnaſ, Tartuſ, Willandiſ, Tal-liinnaſ, Kurreſare liinnaſ, Mitawiſ ja weel monneſ teiſeſ liinnaſ Wennemaal, kuſ agga Lutteruſſe uſſo rahwaſt ellamaſ, on piiblikoggoduſſed ſeätud, iſſeärraniſ Sakſa rahwa hulgaſt, ja mitmeſ Ma rahwa kihhelkon-das on abbi-piiblikoggoduſſed ſeätud, kuſ Summala ſan-na alwemalt ſaab müdud, waeſtele ja neekrutidele kingi-tud, ja kuſ ka ſelle hea aſja tarwis rahha ſaab korjatud. Eeſt kui iſſa uut rahha armatuſſe andideſt kofko ei tulle, ja kui ſedda abbi-rahha ei lakkitada Peterburri pea-

foggodussele, kust nemmad siis woivoad sedda suurt Summala fanna ramatude hulka murretseda, mis igga aasta ärra tullub? Paljas ramatude müminne ei to pooltki hinda sest rahvast taggasi, mis pabber, trükkiminne ja pokiminne maksnud. Sepärrast on piiblikoggodusel Summala armo ja innimeste armastusse andid ikka uest ja ühtepuhko tarwis. Muido, kui sedda ep olle, jääb se hea tö kohhe seisma, nago tullu ärrakustub, kui lambi seest ölli lõpnud. Agga ristirahwas! kas sinna tahhad, et se tullu kustub, mis sulle Summala fanna walguft põllema on süütud? Ei mitte! Siis panne omma ölli jure, ja ärra kela mitte omma rublat ehk koppiat — kui sul ennam polle anda — Jēfandale. Sega walguftab Jēfand jälle teisi waesid, kes alles pimmedusses on, ja kel suur nalg ja janno on pühha kirja järrele, omma fanna walgušfega. Ja ikka ennam olled sa Jēfanda kääst sanud, kui temmale annud.

On ka Amerikamaal üks piiblikoggodus asfutum, mis jo paljo head ja kasso on saatnud, ja kelle head kasso meiegi — ni kui Inglisma piiblikoggodusse kasso — olleme maitsta sanud; sest et needsammad piiblikoggodusfed allati meie Ma rahwale omma ramatudega abbi teinud ja ka nende hinda kergitand. Jēfand önnis-tago neid waimolikkuid heateggiaid! Ka Prantsusse- ja Sakfamaal ja keikis paikus, kus agga ristiello ja risti-uff on koitma hakkanud, on paljo pühha kirja wäljalautamisfe polest tehtud, ja kui üks allati wolaw jōggi jookseb Summala fanna jo monni hea aasta teed, Siropamaalt ka pagganatte rahwa male. Agga se keif polle paljo suremaks arwata, kui üks wāhhane hakkatus. Sest nenda kui selle tükki hakkatusfes olleme teatanud, et keige sellesinnatse meie mailma peäl liggi tuhhat miljoni innimest ellawad; agga keigest surest hulgast arwata, on kakssteiskümnes ošsa, kumel pühha kirri kääs on, ja ellawad siis peäle ühheffa sadda miljoni hopis ilma pühha kirjata. Sepärrast olleks siis kakssteiskümmend korda

rohkem ramatude wäljajaggaminne tarwis olnud olle-wad, kui se tannine olnud, kui keikil pühha kirri kääs olleks pidand ollema. Tahhaksime kükümne miljoni innimessele (iggaühhele) piiblit kätte murretseda, ja kui iggapääw 100 piiblit wäljaannaksime, siis wõttaks se peäle üks tuhhat kuus sadda aastat aega, ennego need kuuskümmend miljoni keif piibilisjeks saaksid.

Nāme kül ja moistame, et se fanna tõssi on, mis Önnisteggia ütleb: Leikus on suur, agga tõteggiaid on pišfut. — Agga wõtkem leikusse Jēfandat palluda, et ta tõteggiaid omma leikussele sadaks. Kolme wiimse mõdalainud aasta sees on meie Gēstima piiblikoggodusfest 1637 piiblit, 666 uut testamenti ja 9 Tarweti laulo ramatut mitme kele rahwa kätte sanud, mis ühtekokko peäle kolm tuhhat rubla hõbbedat on tulnud maksma. Se on kül suur emalt kuulda, agga kui diete ja laiemalt järrele mõtleme, siis same kül arro, et se weel üks wāhhane asfi tahhab olla. Gēstima kubbermangus on prae-go liggi wiiskümmend tuhhat perrekonda ellamas, ja selget kulamišt möda on teada sadud, et keikist neist perrekondadest agga kolmandamal jaul ehk ošsal uus testa-ment ehk piibli ramat maias on. Ja sedda möda on siis peäle kolmkümmend ja kolm tuhhat perrekonda Gēstimaal ilma piiblita. Agga siiski peab ükskord se fanna wastowoetama ja suurt woimust sama — et kül aega möda — ja ei mitte tühjalt taggasi tulles, waid korda saatma sedda, mis pärrast ta on wäljaläkitud. — Weel wõttab Jēfand taewast ja maad, merd ja kuwa kōikutada, ja keif pagganad wõttab ta lifuma panna, siis peab se keige rahwa rõmustaja tulles.

Lõppe : fanna.

Lõppetame nüüd üht kallist fanna Summala rigist Ma peäl; ja se on nende suurte tootuste tõekäsiminne. Tõstke ommad Pead ülles, sest et teie ärrapeästminne liggi jouab. Ei se fanna te pettust, mis meile on antud. Se õnnistusse tootus, mis Abraami, Isaki ja Jakobile on antud, saab ikka enam ja enam keige rahwa kätte, ja Jēsandall peab keige mailma peäl üks ainus karri ollema. Temma wallitseb merrest merresse, ja weest Ma otsani. Keik kunningad peawad tedda kummardama, ja keik rahwas tedda tenima. Temma nimmi jääb iggaweste, ja keik Ma peab temma au täis sama. Diskage, taewad! olle rõmus, Ma! mäed kiitko diskamisega, sest Jēsand on omma rahwast rõmustanud, ja heidab armo willetsatte peäle. Õnsad on need, kes temma kässofannade järrele tewad. Se, kes sedda kuleb, ütteleko: Tulle! Ja kel janno on, se tulgo; ja kes tahab, se mõtko ellowet ilma. Se, kes sedda tunnistab, ütteleko: Jah wiist, minna tullen noppeste. Amen. Tulle wiisist, Jēsand Jēsus!

Meie Jēsanda Jēsusse Kristusse arm olgo teie keikidega, kes teie seddagi ramatut mõttate süddame isjoga luggeda ja tähhele panna. Amen.

Suhhataja.

I. Jēsusse Kristusse ello.

1) Jēsusse lapsesõlli.

Luggeminne.	Lehhe külj.
1. Sakarias ja Elisabet	5
2. Maria ja ingel Kaabriel	6
3. Maria ja Elisabet	7
4. Riistia Joannesse sündiminne	8
5. Kristusse sündiminne	9
6. Kristust seatakse ette	11
7. Targad hommikomaalt	12
8. Jēsus põggeneb Egiptusemale	13
9. Rahheteistkümnne aastane Jēsus templis	14

2) Jēsusse esimenne õppetamisje aasta.

10. Joannesse pattustpõõrmisje jutlus	15
11. Jērust ristitakse	16
12. Jērust kiustatakse	17
13. Jēsusse esimesed jüngrid	18
14. Pulmad Rana liinas	19
15. Esimenne Pasapühha	20
16. Jēsus ja Nikodemus	20
17. Joannesse tunnistus; tedda heidetakse wangi	22
18. Jēsus ja Samariama naene	23
19. Kunningamehhe poeg Kapernaummas	24
20. Jēsus õppetab laewast; rohke kallasaak	25

Suggeminne.	Lehhe külj.
21. Jēsus wallitseb 12 Apostlit	26
22. Kapernaumma pealikko sullane	27
23. Apostlid lākkitakse wālja	28
24. Ristia Joannesse surm	30
25. Jēsus sōdab wiis tuhhat meest	31

3) Jēsusse teine õppetamisse aasta.

26. Kananea naene. Üks kurt kes keletõ	33
27. Jēsusse õpetusēd lehtmaiade Pühhil	34
28. Jēsusse muutminne	36
29. Seitsekümmend jūngrit lākkitakse wālja	37
30. Rikkas mees ja Laatsarus	38
31. Kümme piddalitōbbist	39
32. Pimne mees Serikus	40
33. Lāhhendamisse fanna Summala rigist	41

4) Jēsusse kannataminne, surm, üllestoussminne ja taewaminneminne.

34. Jēsus lāhhāb ratja Serusalemma	42
35. Wigipu	43
36. Lāhhendamisse fanna winamāest	45
37. Judas pūab Jēsusst ārraanda	46
38. Pafatal ja jalge peeseminne	47
39. Pūhhadhtosōmaaega seātakse	48
40. Jēsus Ketsfemane aedas	49
41. Jēsusst antakse ārra	50
42. Jēsus üllematte preestride ees	51
43. Peetrus salgab Jēsusst ārra	52
44. Jēsus sure kōhto ees. Jūda surm	52
45. Jēsus Pilatusse ja Herodesse ees	53
46. Jēsusse peäle moistetatakse surma kōhut	54
47. Jēsus Kolgata mae peäl	55
48. Jēsusse matminne	57

Suggeminne.	Lehhe külj.
49. Jēsusse üllestoussminne	58
50. Jēsus näitab ennast jūngrittele	59
51. Kristusse taewaminneminne	60

II. Apostlide aeg.

52. Nellipühhi ja eesminne Jēsusse kōggodus	62
53. Peetrus teeb ühhe jallotuma terweks	63
54. Tēhwanusse surm	64
55. Ristikōggodusse takkatusaminne ja laggone- minne	65
56. Paulus pōrab Jēsusse pole	66
57. Peetrus teeb Enea terweks	67
58. Eesminne ristikōggodus Antiohkias	68
59. Sakobusse surm. Peetrusse peäseminne	68
60. Paulus kulutab Summala fanna mitmes paikas	69
61. Paulus õppetab monnes liinas	70
62. Paulus Atena ja Korintusse liinas	72
63. Paulusse eesminne Ramat Tessalonika rah- wale	72
64. Teine Ramat Tessalonika rahwale	73
65. Paulus lāhhāb Serusalemma, ja seält Ewe- susse	74
66. Ramat Kalatia rahwale	75
67. Eesminne Ramat Korintusse rahwale	76
68. Tūlli Ewesusses	78
69. Paulusse eesminne Ramat Timoteussele	79
70. Paulusse teine Ramat Korintusse rahwale	79
71. Ramat Roma rahwale	81
72. Paulus lāhhāb Serusalemma; ta saab wangi	83
73. Paulusse teekond Roma liina	85
74. Paulusse Ramat Ewesusse rahwale	87
75. Ramat Kolosusse rahwale	88
76. Ramat Wilemonile	89
77. Ramat Wilippi liina rahwale	90

Luggeminne.	Lehhe fälg.
78. Zeine Ramat Timoteusfele	90
79. Ramat Titusfele	92
80. Ramat Ebrea rahwale	93
81. Keiser Nero kiusab ristirahwast takka	94
82. Apostel Peetrus	95
83. Apostel Jakobus	96
84. Jerusalemma liina ärrarifminne	97
85. Apostel Joannes	99
86. Ristirahwa takkakiufaminne Tomitsiani al; Joan. ilm.	101
87. Ue Seäduſſe Ramato pühhad kirjad pannakſe tokko	102

III. Pühhaſt ristifoggo- duſſeſt.

88. Ristirahwa takkakiufaminne Trajani al	105
89. Ignatius, Antiohia piiskop	106
90. Ristirahwas Hadriani al	109
91. Pikkminne Abraami ſuggu peäle	109
92. Ristirahwas Piuſſe ja Aureliuſſe al	110
93. Juſtini ſurm	112
94. Polikarpus, Murna koggoduſſe piiskop	114
95. Martrid Wiennes ja Lüoniſ	117
96. Ristirahwa takkakiufaminne Seweruſſe al	120
97. Keigekuulſamad kirrikowannemad	122
98. Targad Evangeliummi waenlaſed	125
99. Ristirahwa takkakiufaminne Tetſiuſſe al	127
100. Kyprianuſſe martri ſurm	130
101. Ristirahwa takkakiufaminne Diokletſianuſſe al	132
102. Ristifoggoduſſe ſeädmisſed	134
103. Ristirahwa ello	135
104. Keiser Konſtantin	138
105. Arius, ristifoggoduſſe waſtane	139
106. Atanaſiuſ	142

Luggeminne.	Lehhe fälg.
107. Keiser Julian	143
108. Mailandi piiskop Ambroſiuſ	145
109. Joannes Kriſoſtom	148
110. Hippo piiskop Auguſtinuſ	152
111. Ristifoggoduſſe langminne	154
112. Mahomet	156
113. Ristiuſſo laggoneminne Sakſamaal	157
114. Poninwaſiuſ	158
115. Keiser Kaarl	160
116. Anſar	161
117. Ristiuſſo kaſwaminne	164
118. Keiser Hindrik ja paawſt Kregor	165
119. Anſelm, Kanterpuru peapiiſkop	168
120. Parnard	169
121. Waldenſerid	171
122. Juhan Wiſlew	174
123. Juhan Huſ	175
124. Hironimuſſe ſurm	179
125. Martin Lutteruſ	181
126. Kigipääw Wormſi liſinaſ	186
127. Lutteruſ Wartyburri loſſi peal	189
128. Wilip Melanton	190
129. Dige uſſo kaſwaminne	194
130. Ulrik Wingli	196
131. Joannes Kalwiniuſ	198
132. Joannes Knoſ	200
133. Kolmekümne aastane ſödda	203
134. Wilip Jakob Spener	204
135. Auguſt Herman Branke	206
136. Branke ja temma waſteſödda	208
137. Krahw Sinſendorm	211
138. Wendade koggoduſ	212
139. Umbuſſo aeg	216
140. Kriſtuſſe rigi kaſwaminne	217

250 Just before and after

Ochs und Esel zurecht zu
 seiner Verzierung im
 Walle des am meisten
 Wadefut fähen
 Raimis zurecht Raimis.

freundlich Röm. man über
 Tod der Löwen man
 wolle diesen Tag mit
 der fallen und man
 können Blüthen sein

